

מה' יצא הדבר

קובץ שיעורים על השגחה פרטית
במשנת הבעל שם טוב וחסידות חב"ד

מאת

הרב יצחק גינזבורג

עריכה

איתאל גלעדי

תשורה משמחת הנישואין של
שמואל הכהן ורבקה שיחיו העגדל
כ"ד אדר
תהא שנת השגחה פרטית

התוכן

ג. פתח דבר.....

ד. השגחה פרטית בתורת הבעל שם טוב.....

- א. אמונה מוחשית (ד) ב. השתוות ו"בכל דרכיך דעהו" (יב)
- ג. תורת הבעל שם טוב כגן עדן (טז) ד. השגחה פרטית מגדול ועד קטן (כב) ה. להתעלות עם ההשגחה (כט)

ה. שנת השגחה פרטית.....

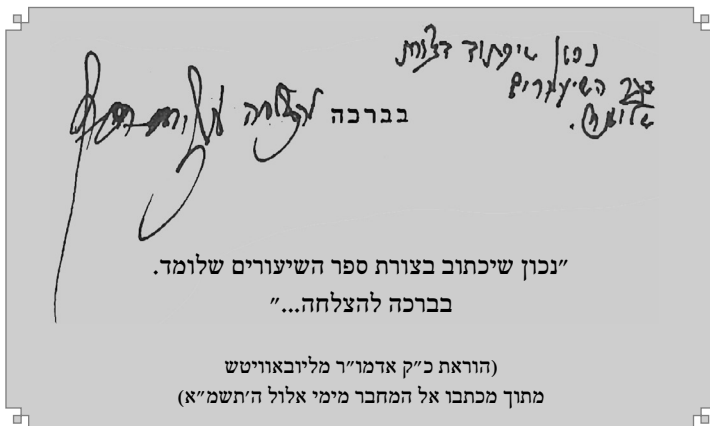
- א. תהא שנת השגחה פרטית (לה) ב. מקומם של הגוים (ושרש העבירות החמורות) (מ) ג. השגחה על צדיקים, בינונים ורשעים (מה) ד. כלל ופרט וכלל בהשגחה פרטית (נב)

ו. כלל ופרט בהשגחה פרטית.....

- א. התהוות והשגחה – פעולה ותגובה (נח) ב. כלל ופרט בהשגחה פרטית (ע)

ז. בית של השגחה פרטית.....

- א. "סופר וספר וספור" בבנין הבית היהודי (עו) ב. שלחן ערוך של החתן והכלה (פב)

פתח דבר

חד הסימנים המובהקים של שנת תשפ"ה הוא תהא שנת השגחה פרטית. לכן, מראש השנה זכינו לכמה וכמה שיעורים יסודיים בנושא השגחה פרטית – נושא יסוד של דרך החסידות. ההשגחה הפרטית מתגלה במיוחד בנישואין, בו גלוי ש"מהוי" יצא הדבר" (כפי שכתוב במקרא, שנוי בנביאים ומשולש בכתובים). לכן, אין יותר מתאים משמחת נישואין לקבץ את השיעורים החשובים הללו ולהגיש אותם כתשורה.

"הכל הולך אחר הפתיחה" ו"הכל הולך אחר החיתום": התשורה פותחת בשיעור שנמסר במיוחד עבודה, על השגחה פרטית במשנת הבעל שם טוב, וחזרתה בשיעור שנמסר לכבוד הווארט של החתן והכלה דגן – הנכד היקר, הרה"ת שמואל הכהן ש"י הענדל, והכלה רבקה תחי' (לבית מרגליות).

בין שני השיעורים הללו נדפסו שיעור מראש השנה, על תודעה השגחה פרטית ביחס לצדיקים, בינונים ורשעים, הכולל גם התבוננות בארבעת פתגמי ההשגחה העיקריים בלוח "היום יום", ושיעור מפרשת וירא, בפלח הרמון ד"ה "ארדה נא", המעמיק מאד במושג ההשגחה הפרטית ומוצא בה עצמה כלל ופרט (במשך השנה היו עוד שיעורי השגחה פרטית בהקשר 'מרכזיים' פחות, ועוד הרבה אזכורים של סוד ההשגחה, שהמקום לא הספיק עבורם בחוברת זו).

מורנו הבעל שם טוב מגלה כי ראית ההשגחה הפרטית היא היא הגאולה מ"שעבוד מלכויות" והקיום של "אחר ישובו בני ישראל ובקשו את הוי' אלהיהם ואת דויד מלכם ופחדו אל הוי' ואל טובו באחרית הימים", ובזכות העיסוק בהשגחה פרטית נזכה לעבור מיד מהשמחה בבנין בית נאמן בישראל – בית של שליחות, בו מורגש במוחש ש"מהוי' יצא הדבר" – לשמחת החתונה הגדולה, בכיאת משיח צדקנו תיכף ומיד ממש!

איתאל גלעדי

כ"ד אדר תשפ"ה

השגחה פרטית בתורת הבעל שם טוב

קיצור מהלך השיעור

השגחה פרטית היא מיסודי-היסודות של תורת הבעל שם טוב, ובעמדתו בשנת תשפ"ה – תהא שנת השגחה פרטית – ראוי להתבונן בהתייחסויות שונות של הבעל שם טוב להשגחה הפרטית. פרק א עוסק בתורה יסודית בכתר שם טוב, המזהה את האמונה בה' ובמלכות דוד וכוללת אותם באמונה בהשגחה פרטית ובמודעות אליה. פרק ב מדבר על העבודות הנובעות מהמודעות להשגחה פרטית – השתוות ו"בכל דרכיך דעהו". פרק ג מדבר על ההשגחה הפרטית המיוחדת בהליכת האדם, כשליח ה' לפרסם אלקות, וגם על ההשגחה בחסרונות הדורשים מהאדם למלא אותם. פרק ד בונה ארבע דרגות של התבוננות בהשגחה ומדגיש את החשיבות שההשגחה תהיה מוחשית לאדם. פרק ה מלמד על עילוי הנפש שחיה עם ההשגחה הפרטית, הוצאת כחותיה אל הפועל והרגשת נוכחות ה' בלימוד התורה.

מתחלת השנה מדברים על הסימן תהא שנת השגחה פרטית*. השגחה פרטית היא יסוד תורת הבעל שם טוב, לכן מתאים להתבונן בתורות על השגחה פרטית בכתר שם טוב. נעבור על התורות לפי המפתח – יש כמובן יסודות שחוזרים כמה פעמים, וננסה להדגיש את החידוש בכל תורה שנלמד.

א. אמונה מוחשית

כפרת עוונות

היסוד של הכל הוא בתורה מו"א:

- * משיעור אור לכ"א אדר תשפ"ה – כפ"ח.
- א. ראה שיעור ר"ה (נדפס בגליון בראשית) תשפ"ה.
- ב. נלמדה גם בשבת בלק תשע"ט (וחלק ממה שהוסבר שם מובא כאן) – טרם פורסם. קיצור התורה הזו יש גם בכש"ט תכו.

מהבעש"ט. דשמעתי ממורי ביאור ש"ס לא גלו ישראל עד שכפרו בה' ובדוד, וביאור ש"ס אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד, דאמרו בש"ס מי שעברו עליו מ' יום בלא יסורין קיבל עולמו, היכי דמי יסורין הושיט ידו לארנקי ליטול דינר זהב ונטל מטבע פחותה, והקשה הא אין יסורין בלא עון, וכי סלקא דעתך שזה נחשב לכפרת עון.

הבעל שם טוב עוסק כאן בשלשה מאמרי חז"ל:

הראשון הוא "לא גלו ישראל עד שכפרו בה' ובדוד". הרבה פעמים מביאים מאמר שבני ישראל מאסו בשלשה דברים – במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבנין בית המקדש – והגאולה תלויה בכך שיחזרו ויבקשו את שלשת הדברים^ג. אבל המאמר כאן מזכיר את האמונה בה' והאמונה בדוד ביחד, בצורה שממש מחברת אותן, כמו שנראה בתורה הזו.

המאמר השני הוא מאמרו של שמואל "אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד". פשט המאמר הוא שבגאולה לא יהיה שינוי של הטבע, אלא רק שחרור של עם ישראל משעבוד מלכויות של אומות העולם, אך הבעל שם טוב יסביר אותו בביאור פנימי מחודש.

המאמר השלישי "כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קיבל עולמו"^ד, כשהגמרא נותנת דוגמאות של יסורים קלים ביותר. בהשקפה ראשונה הייתי מבין שהקושיא היא כיצד יתכן שארבעים יום בלא יסורים שקולים כנגד העולם הבא שמגיע לאדם, ושהתירוץ 'מרגיע' שדי אפילו ביסורים קטנים, שבוודאי יקרו, ולכן אין חשש שהאדם יאבד את עולמו. אבל הקושיא של הבעל שם טוב היא הפוכה – הרי "אין יסורין בלא עון"^ה, וכיצד יתכן שיסורים

ג. ראה זהר ח"ב קעה, ב; ח"ג טט, ב.

ד. ראה צו השעה – טיפול שרש מאמר "הרעיון המלא" ועוד.

ה. מדרש שמואל יג.

ו. ברכות לד, ב (ובכ"ד בש"ס). וכן פסק הרמב"ם הלכות תשובה פ"ט ה"ב והלכות מלכים פי"ב ה"ב.

ז. ערכין טז, ב.

ח. שבת נה, א. ויקרא רבה לז, א ובכ"ד.

כה קלים יכפרו על עוון ? !

תשובה מתוך תשומת לב להשגחה

את תירוץ הקושיא קושר הבעל שם טוב לאמונה בהשגחה פרטית, שמדבריו עולה שהיא עיקר האמונה של הצדיק (והרמז הידוע: השגחה פרטית עולה י"פ – ממוצע כל אות – אמונה^ט):

וביאר, כי צדיק באמונתו יחיה, כי המאמין בהשגחה פרטית של הש"י ויודע שכל מאורעותיו של האדם הם ממנו יתברך, הן דבר קטן או גדול, הכל הוא בדין אדג-י דינא דמלכות שמים,

חז"ל אומרים שחבוקק העמיד את כל התורה על יסוד האמונה – וצדיק באמונתו יחיה^י. ועם איזו אמונה חי הצדיק? העיקר הוא האמונה שכל מה שקורה בחייו, דבר קטן ודבר גדול, הוא בהשגחה פרטית של ה' יתברך עצמו^כ. מהתורה הזו יוצא כלל גדול, שכאשר אומרים שהיסוד של תורת הבעל שם טוב הוא השגחה פרטית הכוונה היא המודעות להשגחה פרטית. האמונה בהשגחה פרטית היא לא חידוש של הבעל שם טוב – זהו נושא שנידון בין גדולי ישראל גם בדורות הקודמים^{כא} – אבל הלימוד ל'עבודה' הוא הצורך להיות מודע להשגחה הפרטית. לכן לא מדובר כאן על פרטי ההשגחה על כל הנבראים, ועל ההשגחה לקראת יעוד מסוים – הגלגולים של העלה,

ט. י"פ אמונה היינו ה"פ צדיק (צדיק פנים ואחור), כנגד נרנח^{כב}, כאשר לכל צדיק יש ב"פ אמונה, סוד "צדיק באמונתו [ב אמונות] יחיה", וד"ל.

י. מכות כד, א.

יא. חבוקק ב, ד.

יב. וראה שיעורי בדר"ה וש"ת וש"פ וירא השתא (נדפסו לקמן בתשורה) שההשגחה היא מעצמות ה'.

יג. ראה באורך מקורות שנסמנו בשערי אמונה בפרק "השגחה פרטית", ובמאמרו של ר' נחום גרינוולד "השגחה פרטית על-פי שיטת הבעש"ט", שיצא ע"י ספריית מעיינותיך. וראה גם בהערה הבאה.

שגם הם בהשגחה פרטית, כחלק מתכלית בריאת העולמי – אלא על מה שנוגע לאדם ועל ה'תיקונים' שלו.

השגחה פרטית היא, בסופו של דבר, גילוי של רחמי ה', אבל ראשית ההתגלות של ההשגחה הפרטית היא ב"דינא דמלכותא דינא"¹⁰ – ה"דינא" של שם א-דני, שם המלכות. "ראשית העבודה ועיקרה ושרשה"¹¹ היא יראה תתאה, לכן המודעות להשגחה פרטית מתחילה דווקא מתשומת הלב לדין (ומתוך כך מגיעים להמתקן של ההשגחה, גילוי הרחמים, כפי שיוסבר).¹² הרבה פעמים אנחנו מסבירים שיראה פירושה רגישותי, וכאן האמונה בהשגחה פרטית היא הרגישות להשגחה, והיא בעצמה מתחילה מהיראה. בחצי השני של התורה הזו, שחברו כאן ביחד, הבעל שם טוב אומר ש"כל מה שאדם משיג בענין אלקות הוא כחינת מלכות, אבל למעלה מזה אי אפשר להשיג" – לכן כל כך חשובה תשומת הלב למלכותו-השגחתו של ה' בעולם, שהיא הקשר העיקרי של האדם עם ה'. הראשון שקרא לקב"ה "אדון" הוא אברהם אבינו¹³ – הוא הכיר שיש אדון לבירה (שהוא בעל הבית של הדירה, "בעל הבירה") שמשגיח על הכל בהשגחה פרטית. והוא לסיבת חטאו, ומיד נתחרט ומלא חרדה ופחד ה', מיד מוחלין לו מאחר שהוא מאמין וחוזר בו ומדבק מחשבתו בו יתברך. לכך גם המושיט ידו ליקח דינר זהב ועלה בידו דינר כסף, אחר שהוא לסיבת חטאו ומתחרט, נחשב לכפרת עון.

יד. ראה הוספות לכש"ט (קה"ת) אות קעט ואילך, וש"נ. וראה גם רשימה "השגחה פרטית" (לקו"ש ח"ח עמ' 277 ואילך. וש"נ).

טו. ב"ק קיג, א.

טז. תניא פמ"א.

יז. עוד על השגחה בדין והשגחה ברחמים ראה שיעור ש"פ וירא השתא – נדפס לקמן בתשורה.

יח. ראה לדוגמה חוברת עידון המדות עמ' י.

יט. ברכות ז, ב.

כ. בראשית רבה לט, א.

מי שמאמין שהיסורים הקלים^{כא} באים עליו, בהשגחה פרטית, בגלל החטא שלו – ולא מסתפק באמונה, אלא גם חושב ומוצא בעצמו את החטא – מהרהר מיד בתשובה: "מיד נתחרט ומלא חרדה ופחד ה'... וחוזר בו"^{כב}, כאשר עיקר התשובה הוא "ומדבק מחשבתו בו יתברך", להחזיר את המודעות לנוכחות ה'. ברגע שהאדם מתעורר בתשובה ה' מוחל לו על החטא. חז"ל אומרים ש"כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו [לא רק על אותו דבר עבירה אלא] על כל עוונותיו"^{כג} – אם החרטה היא חרטה של בושה, שנובעת מתשומת הלב להשגחה הפרטית שמזכירה לאדם את חטאיו, היא גורמת למחילה כללית על הכל. המחילה על חטאי האדם, בעקבות יסורים קלים, היא כבר גילוי של רחמי ה', והיא מגלה למפרע שגם ה"דינא דמלכותא דינא" היה חלק מרחמי ה' – 'צביטה'^{כד} שמיועדת להעיר את האדם משנתו, לעורר אותו בתשובה, שמתחילה מאמונה, ולהיות כלי לרחמי ה'.

זהו התירוץ לקושיא של הבעל שם טוב, כיצד יכולים יסורים קטנטנים לכפר על העון של האדם? זו לא כפרה אוטומטית, אלא כפרה בעקבות התשובה – מי ששם לב כדבעי להשגחה הפרטית רואה את היסורים שהוא מקבל ומהרהר בתשובה, ואז היסורים הכי קטנים הם כפרת עוונות.

כא. ורמז בדוגמה שהביא כאן הבעש"ט – "המושטי ידו ליקח דינר זהב ועלה בידו דינר כסף": דינר זהב עולה אור הגנוז ודינר כסף עולה משיח בן דוד (וביחד עולה שבת, דינר כסף במעלי דשבתא ודינר זהב ביומא דשבתא, וד"ל) – הוא רצה לגלות אור הגנוז לצדיקים לעתיד לבוא ועלה בידו 'רק' משיח בן דוד (כאשר "אינן בין עולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכות בלבד"), אך עליו להאמין בהשגחה פרטית, שרק על ידי ביאת משיח בן דוד ובטול שעבוד מלכותיות יכול להתגלות, בתקופה השנייה, הנסית, של משיח, אור הגנוז (בחזית זהב, שלא היה העולם ראוי שיכרא ונברא רק עבור בית המקדש השלישי, שמבניתו תתחיל התקופה השנייה של גילוי אור ה' בעולם, אחרי מחית עמלק, "את רוח הטמאה אעביר מן הארץ"), וד"ל.

כב. יש כאן לשון נופל על לשון בשרשים חרט-חרד-פחד-חזר, ודוק.

כג. ברכות יב, ב.

כד. וכמה רמזי צביטה: צביטה עולה יד אמונה (בחלוקה של צביטה) – סימן פרשת בשלח על שם מלחמת עמלק – העולה "חן חן" (116). במילוי – צדי בית יוד טית הא – עולה 961, א"ל ברבוע, אברהם-שרה-יצחק (הצביטה מעוררת אצל היהודי זכות אבות). במספר קדמי עולה תריג! סכום המספרים – 116, 961, 613 – עולה הוי' פעמים אדני (ב"פ אותיות המילוי הנ"ל).

דוד – שפלות והשגחה פרטית

כעת חוזר הבעל שם טוב לשני המאמרים הראשונים שהוא הזכיר:

ובחינה זו נקרא דוד,

דוד המלך היה רגיש לכל תהפוכות ההשגחה, הרגיש את ה'צביטות' והבין שהן באות לעורר אותו. כתוב^כ שדוד המלך היה ישן כמו סוסי, לא יותר ממשנים נשימות – כנראה שבכל פעם הוא התעורר מחדש מאיזו צביטה הכי קלה.

הבעל שם טוב מסביר את השם דוד – שם של 'חן' (סימטריה), ד"ד ובאמצע האות ו:

כי א"ס שנקרא אין, בחינת ד', ומזה נמשך שהיא ו', אל ד' ב' שהוא תכלית השפלות הכל בהשגחה פרטית ממנו יתברך.

הבעל שם טוב מסביר שה"ד הראשונה היא האין האלקי, ה"ד השניה היא השפלות של האדם וה"ו היא ההמשכה ביניהן. אנחנו אוהבים להזכיר^{כז} את הביאור של המגיד ממעזריטש^{כח}, שהוא מעין 'מעבר' בין ההסבר של הבעל שם טוב לתורת חב"ד. הוא מסביר שכל דלת (לשון "דלית") היא צמצום ובטול עצמי – ה"ד העליונה היא הצמצום של המשפיע כדי להשפיע, ה"ד השניה היא הצמצום של המקבל כדי לקבל^{כט}, וה"ו שביניהן היא ההמשכה. הצמצום של המשפיע הוא בעצם לעשות את עצמו 'אין' כדי להשפיע (הוא

כה. ברכות ג, ב.

כו. דוד-סוס (היינו דוד הרוכב על הסוס בשנתו) עולה י"פ דוד – שלמות בנין פרצוף רחל, וד"ל.

כז. ראה שיעורי ג' אדר וכ"ג מנ"א תשע"ב, י"ג סיון תשע"ג ועוד.

כח. ראה מדל"י קסו; אור תורה רמא.

כט. הבטול העצמי של ה' על מנת להשפיע הוא על דרך הבטול והצמצום של שכל הרב כדי להשפיע לתלמיד והבטול של המקבל על מנת לקבל הוא סוד "חותם שוקע", תכלית השפלות (לעשות בעצמו חלל פנוי, "כלי ריקן מחזיק"). אם כן, יש כאן את המושגים בטול ושפלות – בחינותיהם של משה רבינו ודוד המלך (כמבואר בארוכה ב"פרק בעבודת ה'" בלב לדעת) – הכל בשמו של דוד (כאשר הבטול של משה, בחינת "מה", הוא-הוא הבטול העצמי של השי"ת בהשפעת-רזחמיו על כל בראיו ברחמים).

גם נתפס כ'אין' בדעת־תחתון, וגם מצד דעת־עליון מה שנמשך כדי להשפיע הוא 'אין' ביחס לעצמות ה'י'. אבל הדגש כאן מצד המקבל הוא מושג השפלות, כאשר תכלית השפלות כאן היא לחוש שהכל בהשגחה פרטית של ה'א'. בעצם, מובן כאן שרק מי שבשפלות יכול לחוש שהכל בהשגחה פרטית. מי שזוקף את כל ההצלחות שלו לעצמו הוא גס ומגושם (גראב) – הוא לא שם לכשלונות שלו. אולי הוא מתעצבן קצת, אבל הוא לא רואה בכשלון משהו משמעותי. אבל מי שיש לו שפלות, יודע שכל ההצלחות הן מה' וכל הכשלונות הם שלו, נעשה רגיש לכל כשלון^ל – הוא מרגיש שהוא גרם לו, בחטא שלו, ויש כאן תזכורת שהוא שכח את ה'. המדה העצמית של דוד המלך היא שפלות, "והייתי שפל בעיני^ל", ודוד הוא־הוא ההרגשה של ההשגחה הפרטית – ושני הדברים תלויים זה בזה^ל.

ל. לקו"ת ראה כא, איב ובכ"ד.

לא. תכלית השפלות עולה מא ("יה הוי") ברבוע (1681) – השם של כב אותיות שמכוונים לפני תקיעת שופר (ראה שעה"כ ענין ר"ה; מ"ח מסכת יום ראש השנה; סוד ה' ליראיון שער "קול שופר"), השם של "זמרת הארץ" ששלח יעקב אבינו ליוסף המושל במצרים (ראה שעה"כ דרושי תפלת השחר דרוש ג. ובכ"מ) – העולה גם השגחה פרטית ועוד אסתר (דמות עיקרית של השגחה פרטית בתנ"ך, כשבתחלה היא מסמלת את הסתרת ההשגחה, "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא", בסוד "אכן אתה אל מסתתר", אך בסופה "ליהודים היתה אורה" זו תורה", מגלת אסתר, גילוי ההשגחה שהיתה בהסתר, וד"ל). תכלית השפלות ועוד עם השגחה פרטית עולה משולש חכמה (שפנימיותה בטול), "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ". כלומר, כל בריאת העולם היא בשביל לגלות השגחה פרטית במי שנמצא בתכלית השפלות.

לב. שפלות־כשלון עולה תורה־תורה – שפלות היא יסוד התורה שבכתב, והיא־היא המודעות לכשלון, שרש התורה שבעל פה, שבה "אין אדם עומד על דברי תורה אלא כן נכשל בהן" (גיטין מג, א).

לג. שמואל"ב ו, כב.

לד. השגחה פרטית עולה ס"פ טוב (ב"פ – ממוצע כל תבה – כי פעמים טוב), י"ה פעמים חיים ("ואתם הדבקים בהוי' אלהיכם חיים כלכם היום" ועוד "הוי' אחד" – מי שמקיים "ובו תדבקון" ודבוק באלקים חיים, שהוא יתברך "חי בעצם", וזוכה לחיים נצחיים בעצמו ול"חיים להחיות" עם רב, וד"ל). שפלות עולה מח"פ טוב, יב"פ חיים. יחד עולה הכל 1836, טוב פעמים חק (ט פעמים ו פעמים ב), ו צירופי אשה, ט"פ צדיק, ג"פ ברית וכו'. השגחה פרטית ר"ת פה (תהא שנת פה) ועם שפלות ר"ת שפה (תהא שפה, כפי שהוסבר).

השפלות היא יסוד גדול מאד אצלנו, ב"פרק בעבודת ה'".¹ וכאן יש עוד טעם יסודי – היסוד של כל האמונה, אמונה בהשגחה פרטית, תלוי דווקא בשפלות. ב"פרק בעבודת ה'" אנחנו קושרים שפלות ורחמים, ובאמת הכל מאד קשור – כשאתה מתעורר מה'צביטה' של ה', מתוך שפלות, אתה כלי לרחמי ה'. התשובה כאן היא הרצון להתדבק בה' – אם אתה מאמין בה' ורוצה להתדבק בו כבר עשית תשובה שלמה! החרטה והתשובה הזו היא כפרה על החטא, ועל כל החטאים, וה' משפיע לך רחמים גדולים ועצומים – אתה 'כתובת' לרחמי ה'. ב"פרק בעבודת ה'" ההסבר הוא שאדם חייב להרגיש את רחמי ה' עליו כדי לחוש את השפלות, כי בלי הרגשת הרחמים הוא ישבר מהשפלות של עצמו. באותו אופן כאן, כשאדם מתעורר לתשובה הוא צריך להרגיש את רחמי ה' כדי שיתעודד לעשות תשובה. אם הוא היה תופס את ה' כאיזה דיין קשוח הוא היה מתייאש, לא עושה שום דבר, והשפלות היתה שפלות של נפילה, אבל הרגשת הרחמים מעודדת לתשובה.

האמונה בה' ובדוד

וכשאינו מאמין זה שהכל בהשגחה פרטיות ממנו ית', רק אומר כחי ועוצם ידי עשה לי, זה נקרא כופר בהש"י ובבחי' דוד הנ"ל, כי כופר בדין מלכות אדני,

בדרך כלל מבחינים בין האמונה בה' ('ס'איז דא א גאט אויף דער וועלט') לאמונה בהשגחה פרטית – גם לכל 'מתנגד' יש אמונה במציאות ה', באופן מסוים, אבל אצל החסיד יש דגש גדול על אמונה בהשגחה פרטית (בהיותו מחילי בית דוד², המסור למלכות בית דוד). אבל כאן משמע שהכפירה בדוד, בהשגחה הפרטית, היא כפירה גם בה'. בפשט, אין אמונה בהשגחה בלי אמונה בה', אבל כאן הדגש הוא שהאמונה בעצמות ה' הולכת בד בבד עם האמונה בהשגחה הפרטית – הכפירה היא "בדין מלכות אדני", ה' הוא אדני והמלכות היא דוד. הכופר אומר "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה"

לה. לב לדעת עמ' א (נתבאר במבחר שיעורי התבוננות חכ"ד).

לו. ראה סה"ש ה'תש"ב עמ' 135 ואילך.

והתשובה היא "וזכרת את הוי' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל" –
"זכירת ארץ ישראל" לה.

המצב הזה, של חוסר אמונה במלכות ה', הוא בעצם "שעבוד מלכויות",
שאותו מסביר הבעל שם טוב (לא כשעבוד של מלכות זרה את עם ישראל,
אלא) כשעבוד של המלכות דקדושה, מלכות ה':

רק מלכות הוא מכוסה ומשועבד אל הקליפה המבסה ומסתיר
עניני השגחתו ית' מבני אדם. ולעתיד בימות המשיח, אשר את רוח
הטומאה יעביר מן הארץ, אז יתגלה השגחתו ית' בפרטי פרטות
כו'. ובוזה יובן לא גלו ישראל עד שכפרו בהקב"ה ובמלכות בית
דוד וזהו שבין עוה"ז לימות המשיח שעבוד מלכויות בלבד, והבן.

הבעל שם טוב אומר כאן דבר חזק, שחוזר בעוד מקומות, שבעצם היעוד של
מודעות מלאה להשגחה פרטית יתגלה רק בימות המשיח – הגילוי הזה הוא
הוא משיח. צריך להוציא את המלכות מהקליפה, וממילא זהו משיח. היום
יש אמונה בהשגחה פרטית, אבל רק כשיבוא משיח והקליפה תעלם תתגלה
המלכות בשלמות והאמונה תהפוך לדעת שלמה, גילוי של ההשגחה לפרטי
פרטים. אמרנו שם שאם רוצים להפיץ לגוים, 'המהפכה הרביעית', צריך
להסביר להם על השגחה פרטית – כי גילוי ההשגחה הוא גופא ביאת המשיח.
לסיכום, מהתורה הזו עלה שהשגחה פרטית מחוברת לאמונה בה' עצמו,
ושיסוד העבודה הוא המודעות להשגחה הפרטית, שמעוררת את האדם לשוב
ולהתדבק בה' בכל מה שעובר עליו.

לו. דברים ח, יז"ח.

לח. עשר זכירות המובאות בסיום הספר קדושת לוי.

לט. ראה שיעור בדרי"ה וש"ת השתא (נדפס לקמן) ספ"ב.

מ. כמדובר פעמים רבות החל מהתועדות כ"ד טבת תשע"ה ונדפס בספר המהפכה הרביעית.

ב. השתוות ו"בכל דרכיך דעהו"

מדת ההשתוות

נעבור לתורה רכ – תורה מפורסמת ויסודית של הבעל שם טוב:

שויתי ה' לנגדי תמיד, שויתי לשון השתוות, בכל דבר שיארע לו יהא הכל שוה אצלו, בין בענין שמשבחין אותו בני אדם או מבזין אותו, ובין בכל שארי דברים, ובין בכל האכילות, בין שאוכל מעדנים בין שאוכל שאר דברים, הכל שוה בעיניו, שהוסר בזה היצה"ר ממנו מכל וכל.

ובל דבר המאורע יאמר הלא זה נשלח מאתו ית', ואם בעיניו הגון כו', וכל כוונתו יהא לשם שמים, אבל מצד עצמו אין חילוק. וזהו מדריגה גדולה מאד.

ההכרה שכל מה שקורה הוא בהשגחה הפרטית של עצמות ה' – "הלא זה נשלח מאתו יתברך" – מביאה למדת ההשתוות, שהיא הפירוש של הבעל שם טוב לפסוק "שויתי הוי' לנגדי תמיד"^{מא}. ה' אוהב אותי יותר ממה שאני אוהב את עצמי, ויודע מה טוב לי באמת, ואני לא חולק עליו – אם הוא שלח לי משהו זה ודאי הכי טוב עבורי, ואני סומך עליו. ממילא, לא משנה מה אומרים עלי ולא משנה מה שמים לי בצלחת – הכל מה', בהשגחה פרטית, והכל שוה בעיני. ה' בעצמו נמצא בתוך כל דבר הכי קטן ומכוון אותי – הכל הוא ה', וזה מביא להשתוות.

בהסבר חמשת פסוקי התשובה של הרבי ר' זושא מאניפולימב – "תמים תהיה עם הוי' אלהיך"^{מג}, "שויתי הוי' לנגדי תמיד", "ואהבת לרעך כמוך"^{מד}, "בכל דרכיך דעהו", "הצנע לכת עם ה' אלהיך"^{מה} – ההסבר של "שויתי" קשור

מא. תהלים טז, ח.

מב. לוח "היום יום" ג' תשרי (וביאורו בימים ד'ח' תשרי).

מג. דברים יח, יג.

מד. ויקרא יט, יח.

מה. עפ"י מיכה ו, ח.

בעיקר להרגשת התחדשות הבריאה בכל רגע, אבל הרבה פעמים מסבירים שהתחדשות הבריאה בכל רגע וההשגחה הפרטית הן אותו דבר^מ.

"זהו מדרגה גדולה מאד", ומי ש"הוסר היצר הרע ממנו מכל וכל" הוא צדיק^מ, וכיצד עבודת־הצדיקים הזו שייכת לאנשים כערכנו? זו דוגמה של עבודה שרוחק מאתנו להגיע אליה בשלמות, ואף על פי כן כדאי לכל אחד להשתדל כמה שיותר להתקרב אליה – ההצלחה המלאה בדרך העבודה הזו היא עבודת צדיקים, אבל הנסיון להגיע לכך שוה לכל נפש, משום שהוא דבר מובן. כשעוסקים בספרי החסידות הכללית – כמו הנועם אלימלך, שהיום ההילולא שלו – רואים שהרבה פעמים הם מדברים על עבודת הצדיקים. לכאורה, אין לנו אפשרות להגיע למה שהוא מדבר עליו, אבל אם אני מבין את הענין – אני מתקרב אליו, הוא נוגע לי. לכן אנחנו אוהבים ללמוד את הספרים האלה – אם אני מביין מה שהצדיק כתב, שהוא בעצם מתאר את עצמו, אני מקבל איזה ניצוץ מעבודת הצדיק.

מדת ההשתוות נובעת ממודעות להשגחה פרטית, והדרך אליה היא שאיפה לראות השגחה פרטית. אם הייתי רואה השגחה פרטית תדיר, ללא הפסק, ודאי הייתי מגיע להשתוות והייתי צדיק של תניא. כאשר אני רואה השגחה פרטית רק לפרקים – מתבונן איך העלה מתגלגל ברוח ומגיע למקומו בהשגחה פרטית – יש לי הברקה רגעית, אבל היא גורמת לי שאיפה להשתוות (לימיט בכיוון הזה). שוב, אם אני כל הזמן מכיר שהכל נשלח מה', מקבל זאת, ומכוון בהכל לשם שמים – אני צדיק. אם פחות מכך – הלואי בינוני^מ.

"בכל דרכיך דעהו"

התורה ממשיכה, לעוד הכט שנובע מהכרת ההשגחה הפרטית וההשתוות שבעקבותיה:

מ. ראה פלח הרמון וירא ד"ה "ארדה נא"; אג"ח ח"א אגרת צד; לוח "היום יום" כ"ט סיון וכ"ח חשוון; אמונה ומודעות מאמר "עיקרי האמונה של פנימיות התורה" עמ' רא. וראה גם שיעור בד"ה וש"ת השתא (נדפס לקמן).

מז. תניא פ"י.

מח. ראה בית רבי ח"ב פ"ח הערה ג.

וכן האדם צריך לעבוד הש"י בכל כחו, שהכל הוא צורך גבוה, שהשי"ת רוצה שיעבדו אותו בכל האופנים, הכוונה, כי לפעמים אדם הולך ומדבר עם בני אדם, ואז אינו יכול ללמוד, וצריך להיות דבוק בהשי"ת במחשבתו וליחד יהודים. וכן כשאדם הולך בדרך ואינו יכול להתפלל וללמוד כדרכו, וצריך לעובדו באופנים אחרים, אל יצער את עצמו בזה, כי השי"ת צריך שיעבדוהו בכל האופנים, פעמים באופן זה ופעמים באופן זה, לכך הזדמן לפניו לילך לדרך או לדבר עם בני אדם בכדי לעבוד אותו באופן הב'.

כאן יש מעבר מ"שויתי הוי' לנגדי תמיד" ל"בכל דרכיך דעהו" – גם כאשר בהשגחה פרטית אדם לא יכול להיות דבוק בה' על ידי תורה ומצוות, כרצונו, עליו לדעת שה' יתברך "צריך שיעבדוהו בכל האופנים"^{מט}, גם ב"דרכיך" שלך (ולא רק ב"דרכי שמים" של תורה ומצוות), וכעת ה' מזמן לו נסיבות הדורשות ממנו לעבוד את ה' באופן אחר.

החלק השני של התורה מתייחס למודעות להשגחה הפרטית:

כלל גדול, גול אל ה' מעשיך ויכוננו מחשבותיך, שכל דבר שיזדמן לו יחשוב שהוא מאתו ית'.
וגם שיבקש מהשי"ת שיזדמן לו תמיד מה שהשי"ת יודע שהוא לטובתו, ולא מה שנראה לאדם טובה ע"פ שכלו, כי אפשר מה שבעיניו הוא טוב, הוא רעה לו, רק ישליך הכל, כל עניניו וצרכיו, עליו ית', כמ"ש השלך על ה' יהבך.

ה' מנהיג את הכל לטובת האדם ממילא, בכל מקרה, והבקשה כאן היא שהאדם יראה ויחוש זאת.

מט. "כל האופנים" רומז לעולם האופנים, עולם העשיה, עליו נאמר "אף עשיתיו" (ישעיה מג, ז), היינו ההפסק מהעיסוק בתומ"צ, ודוק.

נסכם שוב: החידוש בתורה הזו הוא שהמודעות להשגחה הפרטית מביאה את האדם להשתוות וגם לעבודת "בכל דרכיך דעהו", ושעל האדם להתפלל שיזכה לראות את ההשגחה הפרטית ולהבין שהכל לטובתו.

ג. תורת הבעל שם טוב בגן עדן

ההשגחה על ההליכה

בהוספות לכתר שם טוב, בהן מובאים ציטוטים מרבתינו נשיאינו, יש הרבה התייחסויות לשבע התורות שאמר מורנו הבעל שם טוב בגן עדן בח"י אלול תרנ"ב¹. בתורות הראשונה והשנייה – שתי תורות שנאמרו "בהקהל, בנוכחות תלמידי הבעל שם טוב ותלמידי תלמידיהם, עם החסידים שלהם ונשותיהם" (והן מובאות גם בלוח "היום יום"²), שהן בעצם אמירת אותה תורה עם הוספה – יש התייחסות ליסוד של השגחה פרטית:

... "והלכת אל המקום אשר יבחר הוי' אלהיך" – יהודי צריך לדעת שכשהוא הולך ממקום אחד לאחר, אין זאת שהוא הולך, אלא שמוליכים אותו מלמעלה, והכוונה היא "לשכן שמו שם" – לפרסם אלקות במקום שהוא נמצא.

וכשהבעל שם טוב חזר שוב על התורה הזו הוא הוסיף:

... "והלכת אל המקום גו' לשכן שמו שם" – תמסור את נפשך לשכן שם אלקות. במה מפרסמים אלקות? בברכה ופסוק תהלים.

ג. והמבנה הפנימי: מדת ההשתוות שייכת לעולם הבריאה, עולם של 'אפשרויות המציאות', בו הכל היולי וממילא הכל שווה (בהיות הכל רק פוטנציאל פשוט, ללא חילוקים). עבודת "בכל דרכיך דעהו" היינו העלאת ה תתאה (דברי הרשות, "דרכיך") להתייחד עם ה' בעולם היצירה ("דעהו", נשמת ה' היא הדעת, נשמת ז"א שמקנן ביצירה) – בשביל לקיים "בכל דרכיך דעהו" צריך להיות 'יצירתי' (ולכן הרבה אנשים מתקשרים בכך). תפלה ובקשה לראית ההשגחה, שהכל טוב, היא בסוד "ואני תפלה" (תהלים קט, ד) בעולם העשייה, עיקר שפלות דוד מלכא משיחא, וד"ל.

גא. כש"ט (קה"ת, מהד"ח) הוספות אות ג ושי"נ.

גב. לוח "היום יום" ח"י אלול.

יש כאן הדגשה מיוחדת של ההשגחה הפרטית בהליכה של האדם, "מהו"י מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ"^{נג}, כאשר ה' מוליך את האדם לעשות שליחות – לברך, לומר פסוק או לקיים מצוה, ולהעלות את הניצוץ שמחכה במקום מסוים. לא מדובר כאן על תשובה, השתוות או תפלה – שכולן 'עבודה' ביחס להשגחה הפרטית – אלא בהכרה שההשגחה שולחת את האדם לשליחות. גם כשהמטרה של ההליכה היא מסחר, או מטרה חיצונית אחרת, זו לא הכוונה הפנימית של ה' – המטרה הגלויה היא לכוש בלבד, אמצעי, כדי שהאדם יעשה מה שה' באמת רוצה ממנו, שיאיר את המקום שהוא מגיע אליו ויפרסם בו אלקות. מכאן נובע כל מושג ה'סבות' של ר' אשר, שאנחנו מזכירים הרבה פעמים^{נד} – כל מה שה' עושה הוא 'סבה', כדי שהאדם יכיר מתוכה מה ה' באמת רוצה ממנו.

כשהרבי מסביר^{נה} את ההבדל בין התורה הראשונה להוספה עליה בתורה השנייה הוא מדגיש שבתורות האלה יש חיבור של החסידות הכללית, דרך הבעל שם טוב, עם הדרך של חב"ד – ולכן התורות הללו נמסרו דווקא דרך רבותינו נשיאינו – ומבליט במיוחד את היסוד החב"די של "עבודה בכח עצמו", שצריכה להיות מתוך מסירות נפש. בעצם, כל יהודי צריך להזדהות עם אברהם אבינו, היהודי הראשון, שה' אמר לו "לך לך"^{נו} והוא הלך במסירות נפש לפרסם אלקות – גם כשהיתה שליחות גלויה של ה', וגם כאשר ה' סובב זאת דרך נסיבות החיים (כמו רעב בארץ^{נד}). יהודי צריך להרגיש שהשליחות שלו היא פרסום אלקות, לכתחילה, ולהרגיש כיצד השליחות הזו מתבטאת בהשגחה הפרטית שמוליכה אותו ממקום למקום.

כאן ההשגחה הפרטית מתלבשת דווקא ברגלים, בהליכה של האדם, ולכן אפשר לזהות בה עוד שני דברים עיקריים: הכלי להרגשת ההשגחה הפרטית בכלל, ובפרט בהקשר של "דינא דמלכותא" של מלכות שמים, הוא השפלות.

נג. תהלים לז, כג (וראה מאור עינים ויקהל).

נד. וראה בפרט שיעור י"א אדר תשע"ב פ"ו ובשיעור י"א שבט תש"פ.

נה. הוספות לכש"ט שם אות תכא ורחג.

נו. בראשית יב, א.

נז. שם פסוק י.

כנראה שהכלי להרגיש את ההשגחה בהליכה הוא צניעות – "והצנע לכת עם אלהיך". ככל שהאדם נוהג ב"הצנע לכת" כך הוא מביין יותר את המטרה האלקית של ההליכה שלו. בכלל, ההליכה היא בשתי הרגלים, נצח והוד, כשהנהגת חוש ההילוך שייכת בפרט לרגל שמאל (הוד)^{נח} – "הלך בתם [תמימות, פנימיות ההוד] ילך בטח [בטחון, פנימיות הנצח]"^{נש}. "איהי בהוד"^ס, וההליכה (במיוחד של הבת, "איהי") היא מתוך צניעות^{סא}, "והצנע לכת". בפסוקי התשובה של הרבי ר' זושא, קודם הדגש היה על "שויתי הוי' לנגדי תמיד" ו"בכל דרכיך דעהו" וכאן על "תמים תהיה" ("הלך בתם") ו"הצנע לכת".

השגחה גם בשלילה

כשהרבי מבאר את התורות של הבעל שם טוב הוא מתייחס^{סב} גם לכך שבשני מקומות נרשם "חסר" (בסיומי התורות השלישית והשביעית, כנגד התפארת והמלכות, אם מקבילים את שבע התורות לפי הסדר). הרבי אומר שלא משנה אם ה"חסר" הוא במקור, במסירת התורות על ידי הרבי הרש"ב ששמע אותן והרבי הר"י צ' שמסר אותן, או שהוא נובע מכך שהשומעים שרשמו את הדברים לא זכרו – בכל אופן הוא בהשגחה פרטית (כמו כל דבר במציאות בכלל, ובפרט בעניני תורה וכו'), ויש ממנו הוראה בעבודת ה'. שוב מודגש כאן היסוד החב"די שדורש מהאדם עבודה – לא די להאמין שהכל בהשגחה פרטית, ואפילו נוגע לתכלית הבריאה, אלא צריך לחפש בו הוראה לעבודה שלי. ההוראה המפתיעה שהרבי לומד כאן היא שאם יש "חסר" – הוא מזמין את האדם למלא אותו.

הרבי מביא דוגמאות קודמות למילוי החסר:

- נח. ע"פ ספר יצירה פ"ה מ"ז.
- נט. משלי י, ט.
- ס. ע"פ תקו"ז תקון יג (כח, ביכט, א). וראה ע"ח שער הכללים פ"א; ע"ח שלי"ו (מיעוט הירח) פ"ח. ובכ"מ.
- סא. ראה גם שכינה ביניהם בהקדמה הערה טו.
- סב. בהוספות שם אות תלב.

ובהקדם ענין דוגמתו בספר התניא – שבסוף שער היחוד והאמונה נרשמה תיבת "חסר", וכך נדפס בדפוסים הראשונים של ספר התניא. וכמ"ש תלמידו הגדול של רבינו הזקן, הרה"ג והרה"ח כו' מהור"ר אהרן הלוי מסטאראשעלי, בהקדמתו לספר שער היחוד והאמונה שלו: "שער היחוד והאמונה... לא הספיק הזמן בידו להשלימו כפי כוונתו ורצונו הקדוש" (שזהו התוכן ד"חסר"). ואעפ"כ, בכל דפוס התניא שלאחרי זה הושמטה תיבת "חסר" – בודאי בידעית והסכמת או הוראת רבותינו נשיאינו. ויש לומר הביאור בזה – שע"י הגילוי רב בתורת חסידות חב"ד שגילו רבותינו נשיאינו לאחרי כתיבת והדפסת ספר התניא (כולל גם בביאור העינים שבשער היחוד והאמונה) – נשלם ה"חסר", ולכן הושמטה תיבת "חסר" מהדפוסים שלאחרי זה.

כשלומדים את שער היחוד והאמונה מרגישים את ה"חסר", ברור שהיה אפשר לכתוב אותו הרבה יותר באריכות, כפי שמציין תלמידו רבי אהרן מסטרשליע (שיפה לראות איך הרבי כאן מפליג בשבחיו). ובאמת, בדפוסים הראשונים של התניא באמת נדפס שם "חסר". ובכל זאת, בדפוסים הבאים הושמטה התבה הזו – ב"שתיקה כהודאה"³⁰, הסכמה ברורה או אפילו הוראה מפורשת (כנגד חסימ"ל, הכנעה הבדלה המתקדסה, וד"ל³¹) – משום שאריכות דרושי החסידות שנאמרו בדורות הבאים השלימה את החסר.

ויש להביא רא' ודוגמא לדבר בנגלה דתורה – "א"ר יהושע שמעתי כו' ואין לי לפרש (ע"ד "חסר"), א"ר עקיבא אני אפרש (ע"ד השלמת ה"חסר")."

רבי עקיבא, תלמידו של רבי יהושע, משלים את ה"חסר" אצל רבו. כך, כל תלמיד טוב צריך לשאוף להשלים את מה ש"חסר" בדברי רבו (במקור,

30. יבמות פז, ב.

31. כש"ט אות כח.

32. ההמתקה המלאה היא כאשר החסיד רוצה לעשות משהו ומקבל הוראה תואמת של הרבי, שמאמתת את תחושתו הראשונה.

או באופן בו נמסרו, בסבת שכחת התלמידים עצמם, שגם היא בהשגחה פרטית^{סו}), בבחינת "ומתלמידי יותר מכולם"^{סז}.

וכך אומר הרבי לגבי ה"חסר" בתורות הבעל שם טוב שנאמרו בגן עדן:

ועפ"ז יש לבאר גם בנדו"ד: בכתיבת תיבת "חסר" מרומזת הכוונה לעורר ("ארויסרופן") את יגיעת הלומד – מלמטה למעלה – כדי להוסיף ולהשלים את ה"חסר". וע"ד מ"ש "תן לחכם ויחכם עוד" – שנוסף על הענינים שנותנים לחכם, ובעין יפה ("כל הנותן בעין יפה הוא נותן", משאירים ענינים נוספים שיצטרך להתייגע עליהם בכח עצמו כדי להחכים בהם. ולהעיר, שמצינו דוגמתו בסדר כללות הבריאה ע"י הקב"ה – שלאחרי שלימות הבריאה באופן ד"טוב מאד" כתיב "אשר ברא אלקים לעשות", שפירושו "לתקן", היינו, שהקב"ה משאיר חסרון כדי שיתוקן ע"י עבודת האדם. ועד"ז בנדו"ד, שאף שמגלים התורות, מ"מ, משאירים ענינים מסויימים באופן ד"חסר", כדי שתהי' היגיעה בכח עצמו באופן ד"ויחכם עוד". [וימתק יותר ע"פ המבואר במק"א שבהתגלות שבעת התורות דהבעש"ט ע"י נשיאי חב"ד מודגש החיבור דמלמעלה למטה (תורת החסידות הכללית) ומלמטה למעלה (תורת חסידות חב"ד) – שבהתגלות התורות מלמעלה למטה באופן ד"חסר" מודגש הצורך בעבודה בכח עצמו מלמטה למעלה]. ואף שמי הוא זה ואיזהו אשר ערב לכו לגשת כו' להשלים את ה"חסר" שבשבעת התורות שאמר מורנו הבעש"ט בגן עדן – הרי, לאחרי הגילוי רב בתורת חסידות חב"ד שגילו רבותינו נשיאינו עד היום הזה, ישנה האפשרות לה"יחכם עוד" גם בנוגע לה"חסר" שבשבעת התורות.

סו. תכלית השכחה היא שעל ידי יגיעת התלמידים בבחינת "אור חוזר" הם יחזרו לקדמות של תורת הרב ומשם תפתח להם נביעת האין-סוף לחדש חידושים רבים ומופלאים שלא שמעתם אזן מעולם (וראה עוד לקמן בפנים).

סז. מכות י', א.

"תן לחכם [ב'אור ישר'] ויחכם עוד [ב'אור חוזר']"י"א אומר שהחכם צריך להרגיש כל הזמן חסר בעצמו^ט, אחרי כל מה שהוא קבל בלי יגיעה, ומתוך כך לקיים "יגיעתי ומצאתי תאמין"^ט ולהשלים את החסר (ועל ידי היגיעה הוא זוכה למצוא דברים נעלים באין-ערוך). גם במקרה שלא מפורש בו "חסר", כמו בקונטרס ההתפעלות שבסיומו אדמו"ר האמצעי 'נשבע' שלא הותיר שום דבר נעלם, נדרשת נשיאת הפכים – לדעת שאחרי כל הגילוי יש עדיין 'חסר' (אם לא מצד המשפיע, אדמו"ר האמצעי, בודאי מצד הלומד, שאינו קולט את הכל כראוי), והלומד צריך להתייגע בעצמו כדי למצוא עוד דברים. באופן קצת חריף אפשר לומר שגם בסוף התורה שבכתב (המדויקת ביותר באותיותיה, עד שכל חסר או יתר פוסל את ספר התורה^ט), אחרי "לעני כל ישראל", צריך להיות כתוב 'חסר' – כל התורה שבעל פה, במשך כל הדורות, משלימה את ה'חסר' הזה. שוב, הדגש על "עבודה בכח עצמו" מאפיין במיוחד את הדרך החב"דית, הדרישה ל'תוקף' מלמטה למעלה, לעומת דרך החסידות הכללית, בה עיקר התוקף הוא בגילוי מלמעלה למטה.

בכל אופן, יש כאן חידוש גדול לגבי השגחה פרטית – שמתאים במיוחד לרבי – שיש השגחה פרטית גם ב'לא', גם בשלילה ובחסרון^ט. השגחה פרטית היא לא רק כשה' עושה משהו באופן חיובי, ממלא אותי, אלא גם כשהוא לא עושה משהו, כאשר יש 'חסר'. יש השגחה פרטית של 'כן', כשמשוהו קורה, וגם השגחה פרטית של 'לא' (בסוד "לא כן עבדי משה"^ט, כשה"לא" קודם

ס. משלי ט, ט. ה'ויחכם עוד' היינו הלימוד בפעם ה'101 (מאין) העולה על כולנה ושקולה כנגד כל מאה הפעמים הראשונות ויותר (ראה חגיגה ט, ב ותניא פט"ו) – גילוי האחד ("אחד האמת") על ידי עבודה בכח עצמו, ביגיעה רבה, דווקא.

ט. יש קשר בין הרגשת החסרון לרגישות לכשלון שהזכרה לעיל – הכל תלוי ביסוד השפלות בנפש. החסרון בתפיסה מביא כשלון בהבנה הנכונה ומתוך כך כשלון במעשה (אך הכל בהשגחה פרטית לטובה). ורמז: חכמה נוטריקון חסרון כשלון מה (מקור השפלות), ודוק.

ע. מגילה ו, ב.

עא. זו דוגמה מובהקת לכך שגם ה'חסר' הוא בהשגחה פרטית, ובלעדיו ספר התורה היה פסול.
עב. השגחה פרטית ועוד חסרון עולה ד"פ פורים – "עד דלא ידע" (מגלה ז, ב) היינו עד שידע את ה"לא", שידע שחייב להיות חסרון בכל מה שה' ברא לכבודו (המתגלה דווקא על ידי החסרון שבכל דבר, וד"ל).

עג. במדבר יב, ז (וראה פנים אל פנים פ"ב, ובכ"מ).

ל"כן"י¹⁹), כשמשוהו היה אמור לקרות בדרך הטבע ולא קרה, ויש השגחה פרטית עוד יותר בולטת מאשר אם הדבר היה מתרחש לפי הציפיה. ה'חסר', ה'לא', הוא השגחה פרטית בבחינת "חותם שוקע" שההוראה שלה לאדם היא להיות "חותם בולט"י²⁰, מושכת אותו להיות משפיע (במדע היום הדוגמה לכך היא החומר האפל, שלא מובן בכלל – אין לנו גישה אליו, שום יכולת לחוש אותו – אבל הוא מלא את כל היקום). החוסר הוא סוג של "כח המניע הבלתי מתנועע"י²¹, כח רואה ואינו נראה שמושך ומזיז אותנו. בדור שלנו, כפי שהרבי הכי הדגיש, הדוגמה הכי בולטת להשגחה כזו היא שלמרות ש"כלו כל הקציץ" ואנחנו צועקים בכל הכח "עד מתי?! "ו"משיח נאו", לא רואים שהמשיח בא – ה'חסר' הזה תובע מאתנו לטכס עצה ולעשות את כל אשר ביכולתנו כדי למלא את החלל ולהביא את המשיח"י²².

ד. השגחה פרטית מגדול ועד קטן

ארבע קומות של מבט על ההשגחה

בהוספות לכתר שם טוב יש סדרה שלמה של תורות תחת הכותרת 'השגחה פרטית'י²³. הראשונהי²⁴ היא תורה של הרבי הקודם, שהיא בעצם המקור לקטע חשוב על השגחה פרטית בלוח "היום יום"י²⁵:

וכידוע בענין השגחה פרטית שמבאר מורנו הבעש"ט נ"ע דלא זו לבר דכל פרטי תנועות הנבראים למיניהם היא בהשגחה פרטית מהבורא יתברך, והשגחה פרטית הלזו היא היות הנברא וקיומו,

- עד. ראה גם אשא עיני מאמר "האמת והשלום אהבו" על יחסים שונים של ה'לא' וה'כן'.
- עה. ראה לקו"ת שה"ש ד"ה "שימני כחותם" (מה, א).
- עו. ראה מורה נבוכים ח"ב פ"א; אברבנאל לישעיהו ו; אור השכל ח"ג.
- עז. כפי שהבהיר הרבי בתוקף ובכאב ב'שיחה הידועה' בכ"ח ניסן תנש"א.
- עח. הוספות לכש"ט אותיות קעט"קפז.
- עט. שם אות קעט (וראה בהערה 366 המקור שהביא אדמו"ר הזקן מחולין סג, א ומבראשית רבה עט, ו לכך שהמשפט האלוקי הוא גם על פרטי החי – וממילא כל הדצח"מ – ולא רק על מין האדם, ודוק).
- פ. לוח "היום יום" כ"ח חשוון (הובא גם בשיעור ראש השנה ושיעור שבת וירא השתא – נדפסו לקמן בתשורה – ונתבאר בארוכה גם בשיעור כ"ח חשוון תשע"ז ועוד).

אלא דעוד זאת התנועה פרטית דנברא פרטי הרי יש לו יחס כללי לכללות כונת הבריאה, ועל דרך דוגמא הנה תנועת אחד הדשאים הצומח בעמקי יער או באחד ההרים הגבוהים או בעמקים היותר עמוקים אשר לא עבר שם איש, הנה לא זו בלבד התנועת הדשא ההוא לימינו ולשמאלו לפניו ולאחור בכל משך ימי חייו הוא על פי השגחה פרטית אשר הוא ית' גור אומר אשר דשא פרטי זה היה יחיה חדשים ימים ושעות קצובות, וכמשך זה יסוב ויכוף לימינו ושמאלו לפניו ולאחוריו במספר כזה וכזה, אלא עוד זאת התנועת הדשא הפרטי הלזה יש לו יחס כללי לכללות כונת הבריאה, דבצרוף ואחוד כל הפעולות הפרטים של הרבוי רבבות פרטים אין מספר שישנם בכל האלפים ורבבות מינים שישנם בהד' חלוקות דדצח"מ הנה נשלמה כונה העליונה בסוד הבריאה כולה, ואם כן הנה לא זו בלבד התנועה אחת של דשא פרטי היא באה בהשגחה פרטית, אלא עוד זאת דגם תנועה אחת של דשא פרטי משלים הכונה העליונה בענין הבריאה.

כשמדברים על היחס בין ההשגחה הפרטית לבין ההשפעה של הדברים על הכוונה הכללית של הבריאה – "בצרוף ואחוד כל הפעולות הפרטים... הנה נשלמה כונה העליונה בסוד הבריאה כולה" – אפשר למנות כמה דרגות. יש מי שיאמר שהוא לא רואה שום פרטים, לא רואה את העולם הזה עם כל פרטיו, כמו הקבצן העוור במעשה מז' בעטלערס של רבי נחמן, שאומר שלא רואה את העולם הזה^{פא}. אפשר לחשוב שאם הוא לא רואה פרטים אין אצלו את המושג השגחה פרטית, וממילא הוא לא ממלא את הכוונה העליונה שמצטרפת מכל הפרטים, אבל זה לא נכון – האמת שהעוור שלא רואה את כל הפרטים, רואה שהכל כבר אחד. כלומר, אפשר לראות שכל הפרטים מצטרפים למקשה אחת, להשלים את הכוונה עליונה, ואפשר לראות שבעצם הכל אחד – שה' הוא הכל והכל הוא ה'^{פב}.

פא. סיפורי מעשיות יג, בסיפור היום הראשון.

פב. ראה באגרת מו"ה ר' אייזיק מהומיל שנדפסה בספר לב לדעת מאמר "וצדיק יסוד עולם" ביאור א (עמ' קסז ואילך).

מצד שני, כשמדברים על הזיקה בין הפרט לכלל, עוד לפני שמדברים על התאחדות כל הפרטים לכוונה עליונה אחת, צריך לשים לב שלהשגחה על פרט יש המון השלכות 'צדדיות'. אולי מי שלא מאמין בהשגחה פרטית יגיד שאין שום משמעות לשאלה באיזה כיוון העלה מתגלגל, אבל תיאורית הכאוס אומרת שכל פרט קטן משפיע על כל המציאות – משק כנפי הפרפר בצד אחד של העולם יכול לגרום לסערה עצמה בצד השני של העולם. כמובן, עוד לפני כן יש השפעות ישירות – העלה שנתלש מהעץ והתגלגל למקום אחד כעת חסר בעץ, הקש שהתפרק מהגג היה צריך להגיע למקום מסוים, אבל ממילא גם יצר חור קטן בגג. במושגים שהזכרנו קודם, של חיוב ושלייה, כל 'כן' שקורה במקום אחד הוא 'לא' ביחס למקום אחר. הבעל שם טוב לא רצה שיזיזו את נעליו ממקומן^{פג}, כי אי אפשר לדעת איזו השפעה יש לכך על דברים אחרים. כלומר, ההשגחה על כל פרט משפיעה, בסופו של דבר, על אין-ספור פרטים אחרים, במעגלים הולכים ומתרחבים (כמו גלי הים, כמו שמודגש ב'תיאורית השדה הקוואנטי'). ההשפעות של פרט על הרבה פרטים אחרים הם, בלשון של תיאורית הקבוצות, השפעה על ה'סט', והמעגל שבו הכל נוגע לכוונה העליונה הוא ההשפעה על ה'סט של כל הסטים'.

יש כאן ארבע מדרגות, שהן כנגד י"הו"ה, שנסביר מלמעלה למטה: ראית אחדות ה', הכל נתפס כאחד ממש (ולא רק כאוסף של פרטים), שייכת לחכמה, בה מלובש "אחד האמת"^{פד}, ה"י שבשם. ההצטרפות של כל הפרטים לכוונה הכללית – שכל פרט הוא קריטי למימוש הכוונה – שייכת לבינה, התובנה שתופסת את כל הכוונה של כל הבריאה, ה'עילאה שבשם. ההשפעה של כל פרט על זולתו, שאומר שכל דבר נמצא ביחסי-גומלין עם הסביבה שלו – "חסיד עושה סביבה"^{פה} (ואם לא, עליו להשבר מכך לגמרי) – שייכת למדות הלב (סט של רגשות, שענינם יחסי גומלין), ה"ו שבשם. ההשגחה על הפרט בפני עצמו היא המלכות – מלכות בית דוד שדנה כל פרט ב"דינא דמלכותא" – ה'תתאה שבשם. הבעל שם טוב אמר שהאמונה בהשגחה פרטית היא אמונה בה' ובדוד

פג. ראה אור ישראל פי"א בסיפור "מה יפו פעמיך בנעלים".

פד. תניא פל"ה בהגהה. ראה פלה"ר ד"ה "ואשה אחת" פי"ו (סא, ד).

פה. לוח "היום יום" ל' אדר א'.

(והכפירה בהשגחה פרטית היא כפירה בשניהם), ובעצם המבנה הזה הוא מה',
"אחד האמת", לדוד, שרגיש לכל 'צביטה' פרטית ומתעורר ממנה.

ולסיכום:

י	"אחד האמת"
ה	כל הפרטים משתלבים בכוונה הכללית
ו	השפעת הפרט על הסביבה
ה	השגחה על הפרט

סבה ועילה

התורה הבאה כאן¹⁰ 'נכנסת' לתוך העלה שמתגלגל ברוח, לחוש מה
שמתרחש איתו:

כך אנו לומדים בתורתו של מורנו הבעש"ט נ"ע דכל ברואי
הדצח"ם כולם מושגחים מאתו יתברך בכל פרטי פרטיות עניניהם
כל אחד לפי מעלתו. והקב"ה מסבב כמה סבות ועילות בכדי
לפעול איזה פעולה הנוגע להנבוא. והכל הוא בהשגחה פרטי
פרטיות הנראה במוחש ממש, דבאמצע הקיץ ביום בהיר אשר
השמש זורח בכל תקפו לפתע פתאום מתעורר רוח חזק המנענע
עלי האילן ונתלשים כמה עלין ומפרק קש הגנות וקשי התבן
המתגוללים ע"פ הארץ מגביהם ומטלטלם ממקום למקום.
וכעבור איזה רגעים נשקט הרוח והיה בלא היה. דכונת הרוח
חזק היה עילה וסבה מאתו יתברך לפעול תלישת עלי האילן
ופריקת איזה קשי תבן מהגג ולטלטל העלים הנתלשים והקש
המתגלגל לאותו המקום כפי גזרת ההשגחה העליונה ית' בשביל
כונה אלקית. והיינו שגם טלטול העלים או קשי התבן המתגוללים
ברחוב או בשדה הוא בהשגחה פרטית. ומכל שכן במין המדבר
בכלל ובישראל עם קרובו יתברך בפרט דהשגחה העליונה יתברך
הוא בפרטי פרטיות כל הענינים.

בתורה הזו כתוב שכל הפרטים שמתרחשים הם "עילה וסבה מאתו יתברך" לפעול פעולה מסוימת (צריך קודם כל להאמין בכך, על אף שבמרבית המקרים אי אפשר להבין את התכלית של פרטי ההשגחה). לפעמים הביטוי הוא "עילה וסבה" או "סבה ועילה"¹⁹ ולפעמים משתמשים רק באחד מהם – בדרך כלל בסבה. היחס בין סבה ועילה הוא כמו סוכב כל עלמין וממלא כל עלמין. במאמר היסודי על השגחה פרטית בחב"ד, ד"ה "ארדה נא ואראה" בתורה אור²⁰, מוסבר שההשגחה הפרטית על כל הפרטים איננה פועלת ריבוי או שינוי באחדות ה', משום שהכל "גלוי וידוע לפניו"²¹ (בגימטריא השגחה!) – ידיעת ה' לא מתלבשת בנברא, אלא הכל גלוי לפניו כאחד ובדרך ממילא (על דרך "כולם נסקרים בסקירה אחת"²²). אף על פי כן, יש תופעה של "עיני הוי' המה משוטטים בכל הארץ"²³ ו"הוי' עיניו משטטות בכל הארץ"²⁴, מלאכים שיוורדים לראות את הנעשה בארץ וחוזרים לדווח (והם מגיעים עד הכלים דאצילות) – ולא באופן של "גלוי וידוע" – כדי שההשגחה תתפס גם במודעות של הנבראים. כלומר, לא רוצים שההשגחה תישאר רק כסבה מקיפה ונעלמת, אלא שיהיה גם פן של ממלא כל עלמין בהשגחה – פן שמורגש לנברא. הסבה היא סובב, אבל העילה – ש'מתווכת' על ידי מלאכי אלקים שעולים ויורדים בסולם²⁵ – מורגשת באופן של "נורא עלילה על בני אדם"²⁶. באמת, שני הממדים של ההשגחה הם מצד עצמות ה' (שיש בה נשיאת הפכים, שהפילוסופים שמוטרדים מהסתירה-לכאורה בין אחדות לריבוי לא יכולים להשיג, ושם הריבוי איננו סותר את האחדות) – ממד הסבה מצד החפצא של העצמות וממד העילה מצד הגברא של העצמות²⁷, ואכמ"ל.

פז. סבה-עילה (לפי הכתיב כאן) עולה יעקב, ז"פ (ממוצע כל אות) הוי'.

פח. תו"א וירא יד, ד.

פט. בריבוי מקומות בחז"ל. ראה לדוגמה תענית כ, א; מגילה יג, ב; כתובות קד, א.

צ. ראש השנה יח, א.

צא. זכריה ד, י.

צב. דברי הימים"ב טז, ב.

צג. ע"פ בראשית כח, יב.

צד. תהלים סו, ה.

צה. ראה על שני הממדים האלה בשיעור כ' תשרי תשפ"ה (ובשיעורים שאחריו).

השגחה על ההכייקטן

באות הבאה^{צו} יש הדגשה משמעותית על ההשגחה על הדברים הכי קטנים:

הבעש"ט נ"ע מסביר שלכל אחד מן הנבדלים יש מקום מיוחד למעלה. לכל נבדל ויצור – מקום מיוחד בהתאם למהותו. אינו דומה דומם לצומח, צומח לחי וחי למדבר, ובמדבר גופא – ישראל הם עם קרובו. אך ההשגחה הפרטית היא גם על היצור הזעיר ביותר. והוא מסיים שאות ההשגחה הפרטית שעל עם קרובו יתברך אי אפשר לתאר. והדברים קל וחומר, ומה דבר קטן כזה, אם העלה או הקש יהיו במקום זה או יטולטלו למקום אחר הוא בהשגחה פרטית, מכל שכן במה שנוגע ליהודי, שהוא בהשגחה פרטית, שאי אפשר להבין.

הדוגמה של הבעל שם טוב לדבר הכי קטן היא עלה או קש, אבל היום הדבר הכי קטן הוא 'מיתר' (הקטן לאין-ערוך מהחלקיק המוגדר הכי קטן). באידיש הביטוי שלו הוא "דער גרעסטער קלייניקייט" (הקטן הכי גדול) – "מאן דאיהו זעיר איהו רב"^{צז}. בהמשך^{צח} הוא משתמש גם בביטוי "קלענסטר קלייניקייט" (הקטן הכי קטן). עיקר ההשגחה הפרטית מתגלה בהתבוננות על הקטנות – כמו שעיקר הפיזיקה הוא העיסוק במיקרוקוסמוס. גם המיקרוקוסמוס משמעותי ומלא סודות, יש לימוד עצום באסטרונומיה, אבל ההבנה בגדול שבגדול מגיעה דווקא דרך מחקר הקטן שבקטן, לשם כך בונים מאיץ חלקיקים. מי שמאמין רק בהשגחה כללית הוא עם ראש של אסטרונומיה – אסטרונואוט... – שהדברים הגדולים תופסים מקום. האמונה בהשגחה פרטית אומרת שכמה שמהו יותר קטן תופס יותר מקום. מכאן גם מובן הסוד של "כי אתם המעט מכל העמים"^{צט}, החשיבות דווקא של הקטן והמועט. לכן גם הכלי לראות את ההשגחה הפרטית הוא המדות של השפלות והצניעות, כמו שהוסבר.

צו. שם אות קפא.

צז. זהר ח"א קכב, א.

צח. שם אות קפד.

צט. דברים ז, ז.

מפגשי השגחה פרטית

בעוד תורות בהמשך מודגש הממד האנושי בהשגחה פרטית, דווקא במפגש בין 'מדברים' (מעבר להליכה ממקום למקום). יש תורה שהיא על דרך "איזהו חכם? הלומד מכל אדם"^ק:

שיטת מורנו הבעש"ט בהשגחה פרטית היא שהקב"ה מסבב סיבות שיפגשו בזמן פלוני עם איש פלוני הרי זה לשם כוונה. כל אחד צריך להיות לו מלמד ללמוד ממנו. מי שלא מאמין בכך הוא כופר ר"ל.

הוראה אפשר וצריך ללמוד מכל דבר בעולם שהאדם רואה, לא רק מבני אדם, אבל לפעמים קשה לראות את ההשגחה הפרטית דווקא במפגש עם אדם שפוגע בי או אדם רשע שמדבר אפיקורסות, וצריך לדעת שגם זו השגחה פרטית ויש ללמוד מכל אחד משהו חיובי, איזו מדה טובה (ומי שלא מאמין בכך – הוא כופר ר"ל!).

ויש עוד דיוק^{קא} לגבי הערך של הפגישה:

הבעל שם טוב – זכותו יגן עלינו – אמר, פגישה בין שני אנשים היא על פי סדר ההשגחה העליונה, כשכוונת הפגישה היא שהיא תניצל לדבר של תורה ומצוות. כלומר, המפגש של אנשים הוא ברכה אלוקית שעל כל אחד משני האנשים שנפגשים ללמוד משהו אחד מהשני ולפעול אחד על השני גם בענין של תורה ומצוות, לא רק בצדקה וגמילות חסדים.

זהו ווארט חזק, שמטרת ההשגחה היא לא רק לתת צדקה אלא ששני אנשים שנפגשים יתחזקו בתורה ומצוות. אפשר היה להסביר שה' זימן את העניינים כדי שאתן לו צדקה, שהיא כללות כל המצוות^{קב}, אבל אם נתתי לעני צדקה,

ק. שם אות קפה.

קא. אבות פ"ד מ"א.

קב. שם אות קפז.

קג. בבא בתרא ט, א.

השגחה פרטית בתורת הבעל שם טוב | כט

ואני מרגיש ש'יצאתי ידי חובה' של תוצאה טובה של הפגישה, באמת לא 'יצאתי ידי חובת ההשגחה' – צריך גם התעוררות של תשובה או הוספה בתורה. הכלל כאן הוא שהשגחה פרטית היא לא רק משהו להסתכל עליו – להכנס לקולנוע ולראות סרט... – אלא יש בה הוראה ודרישה, "המעשה הוא העיקר"^ק, ולא מספיק רק המעשה ה'פשוט' של הצדקה, אלא צריך להבין שיש כאן כוונה עליונה של עבודה פנימית.

ה. להתעלות עם ההשגחה

השגחה מגלה מעלות

יש כאן עוד תורה יפה^ק, שבעצם מסכמת ארבעה יסודות של דרך הבעל שם טוב:

א) הבנת התורה. התורה כולה שמוותיו של הקב"ה. וכשם שענין השם הוא רק ידיעה ולא השגה מוחלטת, הגה כן התורה, גם ההלכות המבוארות לפנינו, אינן אלא ידיעה ולא השגה מוחלטת, להיות דלפנימיותה אין סוף.

היסוד הראשון כאן הוא בעצם התחושה ש"תורת הוי' תמימה"^ק כפירוש הבעל שם טוב (שהסביר הרבי הרש"ב ביסוד ישיבת תומכי תמימים)^ק – שכל מלה בתורה היא אין-סוף, ושלכן ההשגה בה היא רק "ידיעת המציאות" ולא הבנה מוחלטת (וגם את הנגלה שבה אי אפשר להבין בלי הפנימיות, בלי הידיעה שיש לה פנימיות אין-סופית).

התוכן כאן לא קשור בגלוי להשגחה פרטית, אבל נקשר אותו למושגים שאמרנו קודם: הסברנו שיש תפיסה של השגחה על הפרט בפני עצמו, תפיסה של השגחה על הפרט עם כל ההשלכות שלה על יחסי-הגומלין שלו

קד. תקו"ז תקון ס (צג, ב); תקון ע (קלג, ב). ראה אבות פ"א מ"ז.

קה. שם אות שצג (וראה באריכות אור ישראל שער שביעי בסיפור "אמונת צדיקים").

קו. תהלים יט, ח.

קז. הוספות לכש"ט (קה"ת) אות נט. וראה מאור עינים לאבות ד"ה "מאוד מאוד".

עם מעגלים מתרחבים והולכים, הבנה שכל פרט קשור לכוונה הכללית ותפיסה שהכל אחד. בתורה, אפשר ללמוד מלה ולהבין את הפשט שלה – זו המדרגה התחתונה, שעוסקת בפרט בלבד. אבל בשביל להבין את המשמעות, מה ה' רוצה כאן, חייבים להבין גם את ההקשר – לקרוא את כל הפסוק, את כל הפרשיה, ולפעמים גם את כל הספר ואת כל התורה. ההבנה של המלה נגזרת מכל ההקשר וגם משפיעה על כל ההקשר, במעגלים הולכים ומתרחבים (כשהאמת של התורה היא קוהרנטית, משתלבת בכל שאר הידע התורני). למעלה מכך, כמו המדרגה השלישית של ההשגחה, תופסים שכל מלה בתורה היא שם של ה'קט', כמו שכתוב כאן בפירוש – ה' הוא מחויב המציאות, ואם כל פרט מחויב המציאות כדי להשלים את הכוונה הכללית, כל פרט הוא בעצם שם של ה'. למעלה מכך יש גם את המדרגה הרביעית, שהכל הוא אחדות אחת ממש – זו התפיסה שכל התורה היא שם אחד ארוך של הקב"ה^{קט}, ש"הוא ושמו אחד"^ק, "אורייתא וקוב"ה כולא חד"^{קיא}.

בכל אופן, העיקר כאן לעניננו הוא היסוד השני, שהוא במפורש השגחה פרטית:

(ב) השגחה פרטית. לא זו בלבד שהיא על כל נברא בפרט בפרטי פרטיות, אשר הקב"ה מוציא רוח מאוצרותיו לגלגל את הקש והתבן, שבכל זה יש כוונה מיוחדת, הנה לבד זאת הכוונה היא חיות הנברא במעלתו לבד החיות – שהוא מקיימו בלבד.

כאן הבעל שם טוב אומר שמעבר לכוונה בגלגול העלה, הקש והתבן, עם הכוונה המיוחדת שבה^{קכ}, יש כוונה פנימית נוספת – (לא רק השלמת כוונת

קח. ראה זהר ח"ב פז, א. הקדמת הרמב"ן עה"ת. יונת אלם פכ"ט.

קט. ראה הקדמת הרמב"ן הנ"ל.

קי. זהר חדש (מרגליות) מדרש הנעלם ב, ב.

קיא. ראה זהר ח"א כד, א; ח"ב ס, א; תקו"ז תקון ו בתחלתו. ובכ"מ.

קיב. יש לשים לב שכאן – ובתורות רבות נוספות לעיל – הבעל שם טוב לא מציין שכוונת גלגול העלה הוא להצל מהשמש על תולעת או נמלה (כפי שמתואר לעתים), משום שכוונה זו היא בגדר עילה (קרובה וגלויה), והדגש כאן הוא על כוונה שבגדר סבה (מקיפה ונעלמת), ודיק.

השגחה פרטית בתורת הבעל שם טוב | לא

הבריאה, אלא) "חיות הנברא במעלתו". השגחה פרטית שמתגלה כדבר טוב מאד. מה הכוונה? הבעל שם טוב לא אומר כאן שההשגחה הפרטית היא ההתהוות אלא החיות, ובחיות עצמה הוא מגלה שתי מעלות. לפעמים מזהים משווים את החיות וההתהוות, אבל למרות ששתי המדרגות האלה מתחברות – "ואתה מחיה את כלם"^{קפ}, "אל תקרי 'מחיה' אלא 'מהוה'"^{קיד} – מסתבר שהן שני דברים. קודם ה' מהווה את הדבר, בכל רגע, ואחר כך הוא מחיה אותו בהתלבשות פנימית של נשמה בגוף, שיותר שייכת כאן להשגחה הפרטית. ה' מהווה את הדבר, אחר כך הוא מחיה מקיים אותו, שימשיך להתקיים – כמו שמירה על הקיים – אבל יש קומה יותר גבוהה של חיות, שהיא עיקר ההשגחה, להחיות את המעלות של הנברא. החיות שמקיימת בלבד היא לשמור שהאדם לא ימות – גם דבר טוב... – אבל השמירה המעולה היא שהאדם יצליח לממש את כל הכשרונות שלו, את המעלות שיש בו. זו מדרגה גבוהה הרבה יותר, ולפי מה שכתוב כאן היא עיקר ההשגחה הפרטית – זהו עוד חידוש יפה לגבי מושג ההשגחה הפרטית.

שני היסודות הבאים של החסידות שמובאים באותו דרוש הם "מעלת ישראל", עם הדגש שגם "הקטן שבישראל מעטיר עטרת תפארת לגדול ה' ומהולל מאד" (דגש שהיסוד השלישי שייך ל"תפארת ישראל"^{קטו}, עיקר מדות הלב), ו"אהבת ישראל" כמעלה עצמית שמעבר לכל המדות הטובות. מתבקש להקביל את ארבעת היסודות הללו לאותיות שם הוי" ב"ה – התורה בחכמה ("אורייתא מחכמה נפקת"^{קטז}), ההשגחה בכינה (כפי שיוסבר), מעלת ישראל במדות ("תפארת ישראל", כנ"ל) ואהבת ישראל לכל יהודי ויהודי במלכות (כנסת ישראל)^{קיד}. לפי ההקבלה הזו, החידוש כאן הוא שהשגחה פרטית היא מוחין דאמא. גם האבא משגיח על הילדים, אבל זו השגחה מרחוק, והבעל שם טוב רוצה שההשגחה הפרטית תהיה השגחה מקרוב – "כי קרוב אליך

קיד. נחמיה ט, ו.

קיד. פרדס רמונים ש"ו פ"ח; ראשית חכמה שער הקדושה פ"ז; של"ה שעה"א אות ס (ערך 'ספוק'); תניא שער היחוד והאמונה פ"ב.

קטו. איכה ב, א.

קטז. זהר ח"ב קכ"א, א. וראה שם פה, א.

קיד. ועיי"ש בהמשך הדברים על פעולת אהבת ישראל ביחס ל"דינא דמלכותא" לגבי כל יהודי.

הדבר מאד"ק¹³ – השגחה אמהית שתכליתה לפתח ולטפח את כל המעלות הטמונות בילד שנולד מתוך רחמה.

“נשמת אדם תלמדנו”

יש עוד רצף של תורות¹⁴ – תחת הכותרת ‘עבודת ה’ – המדגישות שכל מה שאדם רואה ושומע הוא הוראה בעבודת ה’. העבודה כשעוסקים ביסוד, ההשגחה הפרטית היא להבין מה ה’ רוצה ממני כשהוא מראה לי משהו, וצריך לעורר רחמי שמים כדי לזכות בכך. גם כשאדם קורא משהו בחדשות, בעניני העולם הזה, הבחירה בידו האם הדברים יוליכו אותו “לשאל תחתית אפל וצלמות” או “למקום אורה וחיבון עוזו יתברך ויתעלה”.

בהקשר הזה מובא כאן אחד הביטויים הכי חשובים של הבעל שם טוב – “נשמת אדם תלמדנו”¹⁵:

הבעל שם טוב נ"ע אומר, כל מה שאדם רואה וכל מה שהוא שומע יש בו משום צו והוראה מסויימת מן השמים בעבודת השי"ת, אלא צריכים להבין מה שרואים ומה ששומעים, ולא לטעות חלילה במשמעות הדבר ששמעו או ראו. ההבנה האמיתית במשמעות הדבר ששומעים ורואים, באה על ידי 'נשמת אדם תלמדנו'. 'נשמת אדם תלמדנו' הוא מה שבאדם נעשה השכל מואר, ונופלים לו הסברים שונים על מה שיכולה להיות המשמעות בעבודה ממה שראה ושמע, וכך מגיע האדם להבין את ההוראה מן השמים בעבודת ד'.

ק.ח. דברים ל, יד.

ק.ט. שם אותיות רכג"רכו.

ק.כ. “נשמת אדם תלמדנו” – ביטוי מקורי ויפהפה של הבעל שם טוב – עולה 1365, כפולת 7 וגם כפולת 13, 3 פעמים 5 פעמים 7 פעמים 13. יש בביטוי 3 מילים ו-13 אותיות, כך שהערך הממוצע של כל מלה הוא 5 פעמים 7 פעמים 13 – תנה (שלשת מילויי שם אהיה) – והערך הממוצע של כל אות הוא 3 פעמים 5 פעמים 7 (מספרי המלים ב”ברכה המשולשת”, ברכת כהנים), משולש 14 (ז”פ י"ד). הרוס”ת עולים 897, 3 פעמים 13 פעמים 23, ואמצעי התיבות 468, חי פעמים הוי, ג”פ יוסף.

הבעל שם טוב נ"ע אומר שהדרך הבטוחה ל'נשמת אדם תלמדנו' היא א) על ידי פרק תהלים לבבי-שלהבתי. ב) על ידי עשיית טובה ליהודי בטרחה בגופו לא רק בממונו. ג) ועל ידי אהבת ישראל במסירות נפש.

הבעל שם טוב נ"ע רואה את הגילוי של 'נשמת אדם תלמדנו' באומר התהלים יותר מאשר בתלמידי חכמים המחדישים חידושים ופולפולים בתורה.

הבעל שם טוב נ"ע אומר שפרק תהלים לבבי, הטרחה בעשיית טובה ליהודי בגשמיות או ברוחניות ואהבת ישראל, הם המפתחות המתאימים לכל המנעולים של היכלות הרחמים, הרפואה והישועה, ושל דלתות הפרנסה.

מתוך האמונה בהשגחה פרטית, ומתוך השפלות שהיא הכלי לראות את ההשגחה, צריכים גם להבין את המסר – ולכך זוכים רק על ידי "נשמת אדם תלמדנו", שהבעל שם טוב מסביר איך זוכים לה – אש לבבית של אמירת תהלים, עשיית טובה ליהודי בטרחה גם בגופו (ולא רק בממונו) ואהבת ישראל במסירות נפש פנימית (שלמעלה גם מטרחת הגוף), לחשוב עליו, להתפלל עליו, להתמסר לאהוב אותו.

"תורתי אל תעזבו"

נסיים בעוד ווארט אהדקא – פירוש על הפסוק "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו"קכ:

"כי לקח טוב נתתי לכם", זהו תורת הנגלה, שיכול להיות שיחשבו שנתתי "לכם", שזהו לכם ושיכחים על נותן התורה, מחפשים היתרים ומקשים קושיות, אך אם "תורתי", כשלומדים פנימיות התורה, מאמינים בהשגחה פרטית, אז "אל תעזבו", לא נעזבים.

מהפסוק "כי אם בתורת הוי' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה"^{קכג} לומדים חז"ל^{קכד} שבתחלה התורה היא "תורת הוי'" ורק בהמשך הלימוד היא הופכת להיות "תורתו" של הלומד. כאן הבעל שם טוב מדגיש דווקא את המעלה של תורה שנשארת "תורתו", תורתו של ה', והלומדים לא מרגישים שהיא נתנה להם ושוכחים את נותן התורה. מי שעוסק רק בנגלה, "לקח טוב נתתי לכם", עלול לשכוח לעזוב את נותן התורה ומתקיים בו "אם תעזבני יום אעזבך יומים"^{קכה}. על ידי לימוד פנימיות התורה זוכים להאמין בהשגחה פרטית, מודעים כל הזמן לנוכחות ה' והקרבה שלו אלינו תמיד, ואף פעם לא נעזבים. כאן עיקר החידוש הוא שתכלית כל לימוד פנימיות התורה היא ההכרה בהשגחה הפרטית – העולמות העליונים ושאר המושגים העמוקים בחסידות יכולים להשאר רחוק־רחוק, והדבר היחיד בו מרגישים שה' קרוב אלי הוא ההשגחה הפרטית. כשהאדם רואה וחי את ההשגחה הפרטית בכל רגע, בזכות לימוד פנימיות התורה, הוא אף פעם לא עזוב.

קכג. תהלים א, ב.

קכד. עבודה זרה יט, א.

קכה. ע"פ רש"י לדברים יא, יג (עפ"י ספרי עקב יא, כב). ילקוט שמעוני דברים רמז תתעג.

שנת השגחה פרטית

קיצור מהלך השיעור

בראש השנה, לקראת סיום היום השני, נמסר שיעור מאלף על עוד רמז מיוחד של שנת תשפ"ה – תהא שנת השגחה פרטית. השגחה פרטית היא יסוד היסודות של דרך הבעל שם טוב והרמז הוא כר פורה להתבוננויות יסודיות ורוויות עבודה פנימית. פרק א מסביר את עומק היסוד של השגחה פרטית, הנוגעת למימוש תכלית בריאת העולם – לעשות לו יתברך דירה בתחתונים, הופעת עצמות ה' בעולמנו שלנו (הפרק חותם ברמזים המתקשרים לסוד הלולב). פרק ב עוסק ביחס אל הגוים וההזדמנות שלהם להתעלות מתוך ההעמקה בהשגחה פרטית, ויש בו מאמר מוסגר עמוק ופלאי על שרש שלש העבירות החמורות – ע"ז, ג"ע ושפ"ד. פרק ג הוא תורף ה'עבודה' של המאמר – ראית ההשגחה הפרטית כ'מדברת' אל האדם, עם התייחסות שונה ויחודית לצדיקים, בינונים ורשעים. פרק ד מסיים בהתבוננות בארבעה פתגמי השגחה פרטית בלוח "היום יום", המלמדים להתבונן בהשגחה פרטית באופן של "כלל ופרט וכלל".

א. תהא שנת השגחה פרטית

האמונה בהשגחה פרטית

נאמר רמז לשנה החדשה, תשפ"ה, שעוד לא אמרנו – רמז מתבקש, שמסתמא כבר מישהו אמר – תהא שנת השגחה פרטית. השגחה פרטית היא החידוש העיקרי באמונה של תורת הבעל שם טוב. לפי פשט דברי הרמב"ם, ועמו

* משיעור בדר"ה ושבת תשובה תשפ"ה – כפ"ח.

א. ראה הוספות לכש"ט (קה"ת) אות קעט ואילך, וש"נ. וראה גם רשימה "השגחה פרטית" (לקו"ש ח"ח עמ' 277 ואילך. וש"נ).

ב. מו"נ ח"ג פרקים יד"ח (וראה ביאורו ע"פ פנימיות בשערי אמונה פי"ט).

רוב ככל הראשונים, אין השגחה פרטית על כל הנבראים – יש בעולם השגחה כללית, והשגחה פרטית מיוחדת היא רק על הצדיקים וכו'. אפילו אצל תלמידי האריז"ל לא פשוט וברור לכולם שיש השגחה פרטית. זהו חידוש עיקרי אצל הבעל שם טוב, בתפיסה המיוחדת שלו על השגחה פרטית (כדלקמן עוד), ומכיון שתורת הבעל שם טוב היא תחלת גילוי תורת משיח – זהו חידוש עיקרי בתורת משיח, חלק מהאור החדש שמתגלה כל שנה יותר ויותר.

כידוע, השגחה פרטית עולה בגימטריא עשר פעמים אמונה (כך שזהו ממוצע כל אות בביטוי, שיש בו עשר אותיות) – זהו עיקר גדול באמונה. אפשר לחשוב שהאמונה בהשגחה פרטית שייכת רק ל"דעת תחתון", בה העולם הוא 'יש' וה' משגיח על כל הנבראים, אבל ב"דעת עליון", בה כל המציאות היא גורנישט מיט נישט, אין עולם, גם לא שייך לדבר על השגחה פרטית. אבל לא נכון להגיד ככה, יסוד אמונה של הבעל שם טוב ודאי לא נוגע רק ל"דעת תחתון". אדרבא, ה' הוא מעל שתי הדעות, הוא "אל דעות" – כמו שקראנו בהפטרה ביום הראשון של ראש השנה – שכולל את שתיהן ומעליהן. מעל "דעת תחתון" ו"דעת עליון" יש 'עצמות' – כמו שהרבי הדגיש, כמו שאמרו כל נשיאי חב"ד, באופן גובר והולך מדור לדור – והאמונה בהשגחה פרטית היא התקשרות לעצמות. ההשגחה הפרטית היא מעצמות ה', כמו שנסביר יותר.

"מפליא לעשות"

הרמב"ם אומר שכדי לעורר אהבת ה' ויראת ה' צריך להתבונן בגדלות ה'. יש מי שמבין שהכוונה להתבונן במלאכים, כמו שאפשר להבין ברמב"ם שפסגת

- ג. מלחמות ה' (לרלב"ג) מאמר ד; ספר העיקרים מאמר ד פ"א. ובכ"מ (נסמן בשערי אמונה הנ"ל).
- ד. ראה קל"ח פתחי חכמה פתח יג; פתחי שערים נתיב עגולים ויושר פתח ד; ספר הדע"ה ח"א דרוש ה סימן ב, ג.
- ה. סה"מ תרס"ג הוספות עמ' רנא; וראה לקו"ש חט"ו עמ' 282 וש"נ.
- ו. ראה שיעור שבת כי תבוא (נדפס בגליון נצבים-וילך) תשפ"ד.
- ז. שמואל"א ב, ג.
- ח. ראה רמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ב.

ההתבוננות היא במלאכים העליונים, השכלים הנבדלים, שהם צורה בלי חומר^ט. צריך ליישב את דבריו עם הפסוק "עשה מלאכיו רוחות משרתיו אש להט"^י, ממנו לומדים^{יא} שגם למלאכים יש גוף, אלא שהוא רק משני היסודות העליונים, הרוחניים יותר, אש ורוח. בכל אופן, העיקר הוא שהתבוננות בצורה בלי חומר היא לא פסגת גדלות ה'. ה' הוא "מפליא לעשות", כמו שאומרים בברכת "אשר יצר", וההסבר הוא – כידוע – שהפלא הוא בחיבור של הרוחני עם הגשמי, הנשמה עם הגוף^{יב}. הפלא הזה, של "חלק אלוה ממעל ממש"^{יג}, "חלק בורא שנעשה נברא"^{יד}, שמתלבש בתוך גוף גשמי – הוא הפלא הכי גדול שצריך להתבונן בו.

יש שאלה ידועה^{טו}, איך אומרים על ראש השנה "זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון"^{טז}, כאשר הבריאה בעצם התחילה בכ"ה אלול? למה לא חוגגים אז את ראש השנה? הרבי מסביר במאמר – שהוא בעצם מאמר ראש השנה הראשון שהרבי אמר אחרי קבלת הנשיאות, בראש השנה תשי"ב^{יז} – שהקב"ה ברא את העולם עם מטרה, "נתאוה הקב"ה להיות לו יתברך דירה בתחתונים"^{יח}. בכל הבריאה בששת ימי בראשית המטרה הזו לא מתחילה להתממש, עד בריאת האדם. ההתחלה של מימוש מטרת הבריאה היא רק כשה' לוקח חלק מעצמו, "חלק בורא שנעשה נברא", ומכניס אותו לתוך גוף תחתון. הגוף של האדם הוא למטה מכל הנבראים – הגוף של הצומח והחי נברא מיד כצומח או חי, ורק בבריאת האדם קודם הגוף היה דומם, "עפר מן האדמה"^{יט}, ורק לאחר

ט. מורה נבוכים ח"א פמ"ט.

י. תהלים קד, ד.

יא. וראה גם שמות רבה כה, ב. ובכ"מ.

יב. הגהת הרמ"א לשו"ע או"ח ו, א.

יג. תניא פ"ב (ומופיע כן בשפע טל, הקדמה בן מאה שנה). ע"פ איוב לא, ב.

יד. לקו"ת ראה כז, א ע"פ ע"ח שמ"ב (דרושי אבי"ע) פ"א. ראה גם מלכות ישראל ח"א מאמר "בין ישראל לעמים" (עמ' שיט).

טו. לקו"ת נצבים מז, א; המשך תרס"ו עמ' כ. ובריבוי מקומות.

טז. מוסף של ר"ה.

יז. מאמר ד"ה "כבוד מלכותך" תשי"ב פ"ו.

יח. תנחומא נשא טז.

יט. בראשית ב, ז.

מכך "ויפח באפיו נשמת חיים", המשכה מעצמות ה', "מאן דנפח מתוכיה נפח". אדם הראשון לפני החטא היה במדרגה של יהודי, נשמה אלוקית בתוך גוף. כשאומרים "אתם קרויים 'אדם'"^כ הכוונה לאדם הראשון כפי שהיה לפני החטא. התלבשות הנשמה בגוף היא ההתחלה של הדירה בתחתונים, כוונת ה' הראשונה של הבריאה – ומשם צריך להתפשט הלאה לכל הבריאה. לכן, "זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון" – יום בריאת האדם הוא תחלת המעשה שה' רוצה בבריאה, זכרון ל"מחשבה תחלה" של כל הבריאה.

התלבשות הנשמה בתוך הגוף בכך ה"מפליא לעשות" היא ראשית המימוש של דירה בתחתונים. ההשגחה הפרטית על כל נברא, כאשר הכל מכוון למימוש תכלית הבריאה (כמו שנראה בהמשך), היא ביטוי מלא להמשכת עצמות ה' בכל פרט בבריאה. לכן זהו יסוד האמונה וגם ההתבוננות העיקרית שמגלה לנו את גדלות ה' ומעוררת אהבת ה' ויראת ה'.

טוב הנראה והנגלה

כמו שאמרנו, השגחה פרטית עולה עשר פעמים אמונה. כל אמונה עולה שש פעמים טוב – ששת צירופי המלה טוב. מה הכוונה? האמונה בהשגחה פרטית היא אמונה שהכל טוב – גם הצירוף הפשוט של טוב, בו רואים שהוא טוב, וגם שאר הצירופים, בהם צריך לזהות את הטוב (בצירוף טוב זה יחסית פשוט, באחרים צריך להתבונן יותר).

בקריאת שמע יש מלה חשובה שעולה אותו מספר (102) – "אלהינו" – ויש בה שש אותיות, כך שממוצע כל אות הוא טוב, כל צירופי ה"טוב". שם אלקים הוא השם היחיד שיש בו הטיות – "אלהינו", "אלהיכם" וכו' – ובמובן הזה הוא הכי שייך להשגחה פרטית, להתלבשות של ה' "אלהינו" בתוכנו. בקריאת שמע אומרים ש"הוי' אלהינו", אבל שם הוי' עצמו מתגלה בנו כ"אלהינו" (וכמו שלמדנו מהצמח־צדק^{כז} בערב ראש השנה^{כח}, יש גם מדרגה

כ. ראה עמק המלך קכז, ג; הקדמת שפע טל; תניא פ"ב.

כא. יבמות סא, א; זהר ח"ב פו, א.

כב. יהל אור לתהלים פו.

כג. שיעור אחרי התרת נדרים בער"ה תשפ"ה.

בה יש מעלה לשם אלקים, כמו שחותמים את תפלות יום כיפור ב"הוי' הוא האלהים"כד – שם הוי' עולה למדרגה של שם אלקים שמעליו^{כה}).

האמונה בהשגחה פרטית היא שהכל טוב – הכל מושגח בהשגחה פרטית מלאה על ידי ה', שהוא "עצם הטוב"כז ו"טבע הטוב להיטיב"כח, וממילא הכל טוב בתכלית. אכן, אנחנו רוצים לראות את הטוב – לראות שהכל צירופים שונים של טוב. איך קוראים לטוב הזה? "טוב הנראה והנגלה", ביטוי שהרבי אהב להשתמש בו. את המאמר הראשון של ראש השנה, שכבר הזכרנו, הרבי חותם במלים "שנה טובה בטוב הנראה והנגלה". נעשה כעת גימטריא של 'התקשרות', נחשב את הביטוי של הרבי – כשהרבי אומר ביטוי הוא ודאי חושב גם על הגימטריא שלו... כמה שוה "טוב הנראה והנגלה"? 377, בגימטריא שמואל (שעל לידתו קראנו בראש השנה), שהוא בעצמו בגימטריא שנה טובה! כשהרבי כותב "שנה טובה בטוב הנראה והנגלה" יש בעצם שויון בין הביטויים – "שנה טובה" באמת היא כאשר הכל ב"טוב הנראה והנגלה".

ראינו שהמלים השגחה פרטית שוות עשר פעמים אמונה, שהן ששים פעמים טוב. בימים נוראים אנחנו מתפללים הרבה על חיים, שעולים ד"פ טוב. אם כן, השגחה פרטית שוה י"ה פעמים חיים. אבל עוד לא חשבנו את התחלת ראשי התבות, המלים "תהא שנת", שעולות 1156, עוד טוב פעמים חיים (כלומר, טוב-טוב ברבוע). ביחד תהא שנת השגחה פרטית עולה טוביה (שם של משה רבינו, שיש דעות שנקרא טוב או טוביה^{כט}) פעמים חיים, לב פעמים חיים. יש כאן גם קשר לסוכות: חיים בגימטריא לולב, כידוע. איפה יש כוונה של לב ולולב? קודם כל, חז"ל מסבירים שלולב הוא לשון "לו לב" – "הרואה לולב בחלום אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים"^ל. כידוע,

כד. דברים ד, לה; שם פסוק לט; מלכים"א ח, ס; שם יח, לט; דהיי"ב לג, יג.

כה. ראה גם לקו"ת דרושים לשבת שובה סה, ב"ג.

כו. שיעורים בסוד ה' ליראיו ח"ג עמ' שכג. וראה סידור עם דא"ח בד"ה "ומעתה יש להבין במ"ש זכר רב טובך" (ג, א).

כז. ראה ע"ח שער הכללים רפ"א; עמק המלך שער שעשועי המלך רפ"א; תניא, שער היחוד והאמונה פ"ד.

כח. שמות רבה א, כ.

כט. ברכות נז, א.

צריך שהלולב לא יגע בסכך. זה לא איסור, אבל כך כתוב. אנחנו מסבירים^א שאם הלולב נוגע בסכך נעשה 'קצר'... (גם לא נורא, אפשר לתקן, להרים את הכפתור...). בכל אופן, ראוי לשמור על חלל בין תיומת הלולב לסכך (גם חלל שוה לולב), והחלל הזה הוא בסוד חלל הלב – הפער בין לולב ל-סכך הוא לב. לב ועוד לולב שוה 100, שלמות של י פעמים יי, סכך, שנוצר מהמאה קולות של השופר ששמענו היום^ב.

ב. מקומם של הגוים (ושרש העבירות החמורות)

השגחה פרטית וצער בעלי חיים

הדוגמה המפורסמת של הבעל שם טוב להשגחה פרטית היא העלה שמתגלגל כדי לעשות צל לתולעת שנשרפת בחום השמש^א. אם כן, יש קשר בין השגחה פרטית לצער בעלי חיים. השגחה פרטית היא בעצם גילוי הרחמים של ה' על כל הנבראים, "ורחמיו על כל מעשיו"^ב.

יש מחלוקת אחרונים^א האם צער בעלי חיים נוגע גם לבני אדם – האם יש איסור צער בעלי חיים בנוגע לגוי? בסדר הפשוט של דצח"מ הגוי הוא למעלה מבעל חי, ולכאורה צריך לרחם עליו עוד יותר. אבל יש גם מי שאומר שביחס לגוי אין איסור צער בעלי חיים, ובכך החיה עדיפה עליו, על דרך דברי חז"ל^א על "לכלב תשלכון אתו"^ב שהנתינה לכלב עדיפה על הנתינה

ל. ראה פע"ח שער הלולב פ"ג.

לא. אוצר הנפש ח"ב עמ' רמה.

לב. יש כאן נוסחה חשובה – ו ברבוע (לו) ועוד ח ברבוע (לבי"ב) עולה י ברבוע.

לג. משנ"ב על או"ח תקצו, ב.

לד. כתר שם טוב מו, נא, רכ, תכו. וראה סה"מ קונטרסים ח"ב עמ' שע, ב ד"ה "על כן יאמרו

המושלים" תרצ"ו.

לה. תהלים קמה, יט.

לו. ראה קובץ שיעורים פסחים אות צב; שו"ת הרשב"א ח"א סי' רנב ורנז; שו"ת שבות יעקב

ח"א סי' קפא.

לז. מכילתא כספא פ"כ. הובא ברש"י עה"פ (בדפוסים שאינם מצונזרים).

לח. שמות כב, ל.

לנכרי. גם אם הגוי נמצא בסולם הנבראים למטה מבעל החיילט, עדיין אפשר לומר שהרחמים של ה' מגיעים עד לשם – ב"אור חדש" שיורד השנה, כל פעם יותר חסד ורחמים, בהחלט מתאים לפסוק ש"צער בעלי חיים" שייך גם למדבר, כלומר, שאין לצער אותו בחנם. כמוכן, אם הוא מזיק – צריך לרוצץ את ראשו של הנחש. אבל יש גם גוים טובים, שעליהם צריך לרחם.

שרש עבודה זרה

נוסיף מאמר מוסגר שמתקשר לנושא:

יש שלש עבירות חמורות, עליהן נאמר "יהרג ואל יעבור" – עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים^{מא}. אם מישהו עבר עליהן באונס הוא לא נהרג^{מב}, אבל הוא חילל את השם – היה אסור לו לעשות זאת. בתוך העבירות הללו עצמן, עבודה זרה היא הכי חמורה – היא עומדת בפני עצמה, כאשר פשוט שצריך למסור עליה את הנפש – ובגילוי עריות ושפיכות דמים יש לימוד נוסף של מסירות נפש, סברא בשפיכות דמים והיקש אליה של גילוי עריות.

קשה לנו להבין מדוע שאדם יעבוד עבודה זרה, שמישהו ישתחוה לעץ ואבן או לכסף וזהב. אבא של אברהם אבינו, תרח, עם כל חנות הפסלים שלו – הוא מטומטם גמור? ! מאיפה בא הרעיון להשתחוות לאבן? היום אנחנו לא מכירים דברים כאלה – אולי יש במזרח הרחוק, אבל בעולם המערבי אף בן-תרבות לא מעלה בדעתו להשתחוות לפסל. איך אפשר להבין את זה?

יש דבר שמופיע באבן, הדוממת, שאין אותו אפילו במדבר. אנחנו לא מכירים אף אחד שחי חיים נצחיים בגוף גשמי שאנחנו יכולים לראות. אפילו אליהו הנביא, שלא מת, שחי לנצח, קבל גוף כמו של המלאכים – גוף של אש ורוח, בלי היסודות הנמוכים המים והעפר, הממשות של הגוף הנראית לעינינו. לעומת זאת, אבן היא דבר נצחי – היא אמנם לא חיה, אבל היא קיימת לדורי

לט. ראה עוד לקמן מה מקור התפיסה הזו ומהו תיקונה.

מ. ע"פ תנחומא בשלח ח.

מא. יומא פב, א.

מב. רמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ה ה"ד.

דורות, וכך גם כסף או זהב. בעץ התכונה הזו פחות קיימת, אבל גם העץ יכול להתקיים לאורך זמן יותר מהחי או המדבר.

איפה כתוב שיש מעלה בדומם שאין במי שמעליו, הצומח, החי והמדבר? היסוד בחסידות שכל מה ששרשו גבוה מעלה-מעלה ביותר נופל מטה-מטה ביותר כתוב^{מג} בדיוק על הענין הזה – שבעולם התהו השרש של הדומם למעלה מהשרש של הצומח, השרש של הצומח למעלה מהשרש של החי והשרש של המדבר ניזון מחי צומח (ומעט גם מדומם), החי ניזון מהצומח והדומם, והצומח מקבל את חיותו מהדומם. השרש של הגוים הוא בעולם התהומי^{מד} ולכן הם מתפעלים מהמעלה של הדומם ומסוגלים לעבוד אותו, ובמדה פחותה גם את הצומח, ואנחנו יודעים שיש אפילו עובדי עבודה זרה שעובדים לחי.

שרשי גילוי עריות ושפיכות דמים

עלה, אם כן, שעבודה זרה היא לא רק יצר רגשי – "יצרא דעבודה זרה" – אלא יש בה גם סברא, מצד השרש שלה בעולם התהו. מה בנוגע לגילוי עריות ושפיכות דמים? אמרנו שעבודה זרה הכי חמורה, ולכן השרש שלה הכי גבוה. השרש של גילוי עריות נמוך יותר, והשרש של שפיכות דמים – שמסירות הנפש בו באה מצד סברא – נמוך עוד יותר.

השרש של כל העריות הוא בעולם האצילות – שם מתקיימים כל היחודים של אבא ובת, אמא ובן, אח ואחות וכו' (ובמובן מסוים גם אשת איש). לגבי גילוי עריות בין אח לאחות נאמר "חסד הוא"^{מה}, וחז"ל דרשו^{מד} על כך "עולם חסד

מג. לקו"ת ויקרא לד, ג; לט, ג; במדבר לח, ב (ובכ"מ); סה"מ תקס"ד עמ' קכ"ו בשם הבעש"ט והגמג'י; שערי אורה ד"ה "יביאו לבוש מלכות" פי"ב ואילך ופל"ב ואילך.

מד. תו"ח נח עג, ג. וראה עוד ספר הערכים חב"ד ערך 'אומות העולם' סעיף א סק"א, וש"ג. וראה שיעורים בסוד ה' ח"ב עמ' סו.

מה. ויקרא כ, יז. יש לומר שלמטה אח ואחות לא יכולים להשיג אהבה למעלה מהאהבה הטבעית של "אחתי" (שה"ש ה, ב). ראה לקו"ת ר"פ בהר; ויין משמח ח"ד שער שלישי בתורה "ארבעה לשונות של גאולה", אך למעלה יש עליה מתמדת מ"אחתי" ל"רעייתי" וכו'.

מו. פירש"י עה"פ.

יבנה^{מז}, שראשית קיום העולם היה מנישואי אחים ואחיות, בני ובנות אדם וחיה. אכן, לפי האריז"ל^{מח} "עולם חסד יבנה" היינו דווקא עולם האצילות (עד שיתגלה ש"אצילות איז אויך דא"ט^{מט}). כמו שמוסבר בחסידותי, בעולם האצילות כל היחודים הם קדש קדשים ורק בעולם הזה "טמא טמא יקרא"^{נא} – אלו איסורים חמורים, שפוגמים בנפש, מולידים ממזרים וכו'.^{נב} בכל אופן, גם עריות הן לא סתם תאוה, לא רק "יצרא דעריות", אלא יש בהן גם סברא – בעולם האצילות כל היחודים קיימים באופן חיובי.

גם לשפיכות דמים ישנו שרש עליון. אולי בתורת החסד של משיח לא יהיו יותר דינים, לא יהיו עונשים בכלל, אבל אנחנו עוד לא שם – ויש בתורה מיתות בית דין. הזהר אומר^{נז} ש"לא תרצח"^{נד} הוא חוץ ממיתת בית דין. לכן גם בטעמי המקרא יש טעם מפסיק בין המלים "לא" ו"תרצח" – יש "לא תרצח" ולפעמים יש גם "תרצח". על דוד המלך כתוב שהוא לא יכול לבנות את בית המקדש כי ידיו מלאות בדם^{נח}. את מי הוא הורג? יש לו צאצא, מנשה המלך, שהרג יהודים כשרים^{נח}, אבל דוד המלך הורג גוים שחייבים מיתה – הוא הורג את מי שצריך להרוג ומביא את שלל כל המלחמות כהכנה לבית המקדש^{נח}, ועדיין לא הוא בונה את בית המקדש. צריך לחכות לשלמה בנו כדי

מז. תהלים פט, ג.

מח. ראה גם ריש פירוש מהרח"ו לס"י. ובכ"מ.

מט. מאמר הרב המגיד ממעזריטש. ראה סוד ה' ליראיו ש"ב פ"ה.

נ. דרך מצותיך מצות איסורי עריות. ובכ"מ.

נא. ויקרא יג, מה.

נב. יתכן שאחת מ'תכניות' המגירה של הסנהדרין בימות המשיח – ככל שהתורה הופכת יותר ויותר לתורת חסד (כנ"ל) – היא להפקיע קידושין למפרע כדי לבטל ממזרות, על יסוד דברי הרא"ה בחידושו (כתובות ג, א) שגם במקרה בו האיש מערים כדי לבטל את קידושו, ובכך מחפה על בת אחותו ומתיר ממזרים, מפקיעים חכמים את הקידושין "דהא לא אכפת לן אם יכולים ממזרים ליטהר, והלואי שיטהרו", ואכמ"ל (וראה באורך יותר בשיעור כ"ו אלול תשפ"ד).

נג. זהר ח"ב צג, ב.

נד. שמות כ, יג; דברים ה, יז.

נה. דה"א כב, ח; שם כח, ג.

נו. מלכים"ב כא, טז.

נז. שמואל ב ח, יא.

שיבנה את הבית, "ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים"^{נח}. דוד מלך ישראל הוא המרכבה למלכות דאצילות, היורדת לעולמות התחתונים לטרוף טרף ולבער את הקליפות – זהו השרש הטוב של שפיכות דמים – אך כאשר הוא יורד למטה שוב אין בו את הכח לעלות למעלה, אל ספירת הבינה, שהיא סוד בית המקדש^{נט} (המלכות דאצילות יורדת לעולם הבריאה, עולם השכל, לכן ביחס לשפיכות דמים הדין של "יהרג ואל יעבור" הוא סברא).

שרש התיקון

כל זה היה מאמר מוסגר, ביחס לשרש של שלש העבירות החמורות – שרש שפיכות דמים במלכות דאצילות, שרש גילוי עריות בכללות האצילות (ובפרט בחסד דאצילות – "עולם חסד יבנה", כנ"ל בענין "חסד הוא" – שהוא "יומא דאזיל עם כולהו יומין"^ס, כאשר בפשט כל היחודים הם מתוך אהבה, פנימיות החסד) ושרש עבודה זרה בתהו שלמעלה מאצילות. מה יש למעלה מזה? כל ההסבר שיש לדומם שרש מעל המדבר הוא רק כאשר מדברים על הדצח"מ בלי נפש אלקית – בלי נשמה שמתלבשת בגוף. ברגע שמדברים על מדבר שהוא יהודי, על התלבשות של "חלק אלוה" בתוך גוף – המימוש של דירה בתחתונים, כנ"ל – ודאי האדם הוא מעל כולם.

בנוסחה המשיחית של "אורות דתהו בכלים דתיקון"^{סא} צריכים להמשיך את האורות דתהו בתוך הכלים דתיקון, משמע שהתהו הוא מעל התיקון, אבל הכח לעשות את החיבור הזה, השרש של עולם התיקון, הוא למעלה-למעלה

נח. ישעיה נח, ז. בית המקדש הוא עמוד העבודה, בין שלשת עמודי העולם (אבות פ"א מ"ב). בבית המקדש הראשון והשני העיקר היה עבודת הקרבנות, אבל בבית השלישי העיקר יהיה עמוד התפלה. קל קולות השופר ששמענו היום – ק קולות במסגרת התפלה ועוד ל קולות שנוהגים לתקוע בסוף כדי לערבב את השטן (ראה הר"ן על ר"ה ג, א ד"ה "למה תוקעין") – הן השרש לכל תפלות השנה, בסוד המבואר (תו"א פה, ג ובכ"מ) ש"קל" חסר בביטוי "הקל קול יעקב" (בראשית כז, כב) הוא קול תפלה, וד"ל.

נט. קהלת יעקב ערך ז'ב'. ובכ"מ.

ס. ראה זהר ח"ג קג, א"ב; קצא, ב; ע"ח שכ"ה (דרושי הצלם) דרוש ב; פע"ח שער חה"ס פ"א.

סא. שיחת כ"ח ניסן תשנ"א.

מעולם התהו. זהו הכח לעשות דירה בתחתונים, הכח של עם ישראל שמתחיל מאברהם אבינו שמגלה אלקות בעולם.

רבי אייזיק אמר שאין לו רוח הקדש, אבל הוא 'מבין' ברוח הקדש^{סב}. באותו אופן, המדבר צריך להיות 'מבין' – גם אינו־יהודי, שאין לו נפש אלקית, יכול להיות 'מבין' שיש כזה דבר יהודי, שיש התלבשות של נפש אלקית בתוך גוף ולרצות להיות חלק מזה, לרצות ללכת עם ישראל. התופעה הזו מתרחבת, עד שלעתיד לבוא יהיו לכל יהודי 2800 גוים שיאחזו בכנפות שלו וירצו להצטרף לעם ה' – השאלה היא רק באיזה אופן מקבלים אותם. אמרנו שיש ממד שהגוי־המדבר הוא למטה מבעל חי, והסברנו את השרש של זה בעולם התהו, אבל ברגע שהגוי 'מבין' במעלה של עם ישראל והכח של התיקון – הוא כבר מעל הדומם־צומח־חי, לא סתם מעל אלא באיך־ערוך מעל. כמה שאפשר לדבר על מעלה של בעל חי, יש דבר שהגוי יכול לעשות והחיה לא יכולה לעשות – גוי יכול להתגייר, הוא יכול להפוך ליהודי והחיה לא יכולה לעשות זאת (עד שהיא תתגלגל, ביהודי או באינו־יהודי). גם גוי יכול לתפוס את הענין של השגחה פרטית, ואם הוא מבין זאת נכון יכולה להיות לו 'מבינות' בעם ישראל ורצון להצטרף אלינו.

ברוך ה', הספר על המהפכה הרביעית יצא ממש לפני ראש השנה – סימן שזו תהיה שנה מוצלחת למהפכה הרביעית, להפצת תורה לאומות העולם ומשיכה של מי שמתאים לכך להצטרף לעבודת ה' "שכם אחד"^{סד} עם עם ישראל.

ג. השגחה על צדיקים, בינונים ורשעים

שלשה ספרים נפתחים

נקשר את כל הענין למשהו ששייך להיום, ראש השנה: כתוב^{סה} שבראש השנה שלשה ספרים נפתחים – ספר של צדיקים גמורים, ספר של רשעים גמורים

סב. לשמע און מדור אדה"ז אות ב.

סג. שבת לב, ב.

סד. צפניה ג, ט.

סה. ר"ה טז, ב.

וספר של בינונים. הצדיקים וגם הרשעים נחתמים לאלתר, כבר ביום הראשון של ראש השנה, אבל הבינונים תלויים ועומדים עד יום כיפור – לראות אם יעשו תשובה בעשרת ימי תשובה. הספר הזה הוא מה שנוגע לנו – כל אחד צריך לראות את עצמו כבינוני ולחזור בתשובה בעשרת ימי תשובה^{סו}. על איזה בינונים מדובר? די ברור שלא מדובר על הבינוני של התניא, שלא חוטא בכלל^{סז}, אלא גם על מי שבתניא נקרא "רשע וטוב לו". אם רוצים להשתמש במושגים של התניא, נגיד שב"ספר של בינונים" נכללים כל מי שנאמר עליו "הלואי בינוני"^{סח}.

איך זה קשור לנושא שלנו? אם יש שלשה ספרים, מה הגימטריא של ספר-ספר-ספר? 1020 – השגחה פרטית^{סט}. עיקר גדול בהשגחה פרטית אצל הבעל שם טוב הוא שהאדם גם ישמע מה שה' מדבר אליו דרך אירועי החיים. דרך ההשגחה הפרטית של ה' עלי הוא גם מתייחס אלי, מדריך ומכוון אותי. אם ההשגחה הפרטית כוללת שלשה ספרים שנפתחים, מתבקש להסביר שבכל אחד משלשת הספרים יש לה ביטוי אחר – מסר כללי אחר שמתבטא בכל פרטי החיים:

- סו. קידושין מ, ב; רמב"ם הלכות תשובה פ"ג ה"ד.
- סז. תניא פ"א.
- סח. ראה בית רבי ח"ב פ"ח הערה ג.
- סט. שלשה ספרים הם גם שלשה שמות, שהרי ספר בגימטריא שם. ידוע שהשם המיוחד של הבעל שם טוב הוא שם ה"טוב, שם אהוה (ראה הקדמת בעש"ט עה"ת), ויש לומר שהוא השם העיקרי של השגחה פרטית (השגחה פרטית ועוד אהוה עולה אני פעמים והו), בה מתגלה שהכל טוב (באמת גם מה שנראה לנו לא טוב הוא "טוב מאד" – ראה ריבוי דרשות בבראשית רבה ט – אך אנו מבקשים מהשי"ת שיהיה הכל טוב הנראה והנגלה לנו, כנ"ל). שם הטוב מחבר יחד את שני השמות הוי' אלהים ("שם מלא" של מעשה בראשית), שהם בסוד שמים (יה פעמים הוי') וארץ (יה פעמים אלהים, כאשר ה"א של ארץ נחשבת כ"1000, כידוע מר"א אבולעפיא, וכך אלהים במילוי עולה ארץ), המתחברים על ידי שם אהוה, ר"ת "את השמים ואת הארץ". סוד שלשת השמות רמוז בפסוק "הוי' הוא אלהים" (דברים ד, לה; שם לט), אותיות הוי' אהוה אלהים.
- ע. עיין כש"ט (קה"ת) הוספות קט. וראה אור ישראל כרך ב, עמ' קח ואילך; הקדמת לחיות עם הזמן.

תחזור בתשובה !

כתובי^א שבכל יום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת "שובו בנים שובבים"^ב. הבעל שם טוב מסביר^ג שאותה בת קול מופיעה אצל האדם כהרהורי תשובה שנופלים לו פתאום. באותו אופן, ההשגחה הפרטית על הרשעים אומרת מסר אחד – תחזור בתשובה ! כל מה שעובר על הרשע, כל מה שה' עושה לו בהשגחה פרטית, מעודד אותו לחזור בתשובה. הרי ה' לא חפץ במותו של הרשע, אלא בכך שיחזור בתשובה ויזכה בחיים, כמו שאומרים ביום כיפור בתפלת נעילה^ד. לכן, כל מאורע שעובר על הרשע נועד להחזיר אותו בתשובה, אם הוא רק ישים את לבו להשגחה הפרטית.

ההשגחה הפרטית מגלה את רחמי ה', וההתעוררות לתשובה יכולה להיות בשמחה, 'בכיף', בדרכי נעם – שה' מזמין את הרשע לעשות תשובה. לא קשה לעשות תשובה, אפשר לעשות תשובה "בשעתא חדא וברגעא חדא"^ה. הרי "המקדש אשה על מנת שאני צדיק גמור"^ו, אם הוא הרהר תשובה בלבו – האשה מקודשת. די בהרהור תשובה אחד להפוך ברגע רשע גמור לצדיק גמור.

מאמר חז"ל זה עצמו הוא דוגמה להשגחה פרטית שמעוררת לתשובה. למה הוא אומר שהוא מקדש אותה על מנת שהוא צדיק גמור ? הוא התאהב בה ומוכן לעשות הכל כדי לשאת אותה לאשה^ז. הוא יודע שאחרת היא לא תסכים להתחתן איתו – או שהוא חוזר בתשובה, או שזה מקרה אבוד... האשה שהוא פגש, שרוצה להתחתן עם צדיק גמור, היא התעוררת לתשובה שמעוררת ההשגחה הפרטית, דרך נסיבות החיים. אם היה מדובר בגר, לפי ההלכה זו כוונה לא ראויה שראוי בשלה לא לקבל אותו לגיור^ח. אף על פי

עא. זהר ח"ג קכו, א. ובכ"מ.

עב. ירמיה ג, יד וי"ב.

עג. ראה כש"ט (קה"ת) אות קמו; שם הוספות קא, וש"נ (וראה גם לקו"ת שלח מו, ב).

עד. נוסח תפלת לחש דנעילה (ע"פ יחזקאל לג, יא; שם יח, כג).

עה. זהר ח"א קכט, א. ראה ביאור הזהר בשיעור כ"א חשון תשע"ח.

עו. קידושין מט, ב.

עז. והוא תיקון שכם בן חמור, כמבואר במ"א.

עח. יבמות כד, ב.

כן, בדיעבד, אם הוא הצליח להסתיר את כוונתו מבית דין והוא התגייר – כדי לשאת יהודיה שהוא התאהב בה – הגיור תקף בשלמותו^פ, ובסופו של דבר "מתוך שלא לשמה בא לשמה"^פ (כלל גדול בתורה). המציאות הזו, שבה התאהבות גורמת להתקרבות לה', היא דוגמה נפלאה של השגחה פרטית (והיא מה שה' רצה באמת, לטובתו של המתקרב ולטובתנו הנצחית).

תחזיק מעמד

אצל הבינונים ההשגחה הפרטית מתבטאת בסגנון אחר. היא בעצם מה שר' אשר פריינד זצ"ל קורא 'סיבות'. הבינוני הוא אחד שיש בתוכו מלחמה קבועה בין היצרים, והוא מצד עצמו לא יכול לנצח את היצר. "בכל יום יצרו של אדם מתגבר עליו להחטיאו ואלמלא ה' עוזרו אין יכול לו"^{פא}. אך באמת, אם רק פוקחים את העינים, רואים שה' כל פעם שולח 'סבה' להציל את האדם מהחטא או לעודד אותו לקיים מצוה.

הבינונים תלויים ועומדים מראש השנה ועד יום כיפור, הם צריכים לעשות תשובה. אבל איך הבינוני עושה תשובה? איך הוא יכול להגיד לה' שלא יחטא יותר? הוא הרי יודע שהיצר מתגבר עליו ואין לו כח לנצח אותו. ה' שואל אותו – האם לא תחטא יותר? הוא לא יכול להגיד כן. הוא אומר לה' – האם אני רוצה? ודאי, מצד הנפש האלקית שבי, היצר הטוב שלי, שאני לא רוצה לחטוא, אני מאחל לעצמי ('איך ווינטש-זיך', כמו שרבי אייזיק מהומיל אמר^{פב}), "הלואי בינוני". אבל אצליח לא לחטוא רק אם אתה תעזור לי. האדם צריך להרגיש את השפלות שלו, את היותו עלול לחטא – הוא מסתכל בראי ורואה את "יסוד הרע" שלו (בלשון ר' אשר) – ולעשות את השפלות כלי לרחמי שמים, רחמי ה' שרק הם יכולים להציל אותו מרדת שחת, ר"^{פג}.

עט. שם (כדעת חכמים).

פ. הוריות י, ב; ערכין טז, ב. ובכ"מ.

פא. קדושין ל, ב.

פב. מאמר "השפלות והשמחה" פל"ד.

פג. וראה בכל זה באריכות לב לדעת "פרק בעבודת ה'" (ובפרט בביאור ז).

כל נסיבות חייו של הבינוני, כל דיבור של ה' אליו בהשגחה פרטית, בעצם אומר לו – תתחזק, תחזיק מעמד. במובן מסוים, לבינוני הכי קשה – הרשע יכול לעשות תשובה ברגע אחד, להפוך לצדיק; ההשגחה הפרטית על הצדיק היא כולה גילוי אלקות, כמו שנסביר; אבל הבינוני שומע 'תחזיק מעמד' – זהו מאבק לכל החיים, כל רגע אתה כמעט נופל, וה' נותן כל פעם עוד 'סבה', עוד חיזוק, כח להחזיק מעמד עוד רגע אחד...

שיקול דעת נכון

מה המשמעות של ההשגחה הפרטית על הצדיקים? רשע צריך הכי הרבה השגחה פרטית, כדי להחזיר אותו בתשובה. הבינוני צריך השגחה פרטית כדי לא ליפול, כדי להתחזק. הצדיק לא צריך שום דבר – הכל בסדר אצלו, למה הוא צריך השגחה פרטית? אבל לפי הבעל שם טוב יש השגחה פרטית על כולם – 'אפילו' על צדיקים^{פד}... מה היא אומרת להם? העבודה של הצדיק היא להיות משפיע לזולת, להיטיב לעולם, לתת עצות טובות. ה'דיבור' של השגחה הפרטית אל הצדיק נותן לו רוח הקדש, שיקול דעת לתת עצות טובות. רש"י מסביר ביחס למעשה המשכן שדעת היא רוח הקדש^{פה}.

המאמר הראשון של הרבי מראש השנה, שהזכרנו כבר, הוא בעצם מאמר של אדמו"ר הזקן עם ההוספות של הרבי. המאמר פותח בדברי חז"ל^{פו} על כך שהוציאו את מט"ט והלקו אותו "שיתין פולסי דנורא", ואדמו"ר הזקן אומר שלמלאך יש בחירה חפשית ולכן הוא נענש על כך שנגרם ממעשיו

פד. ואדרבה, הרי 'ועמך כלם צדיקים' (ישעיהו ס, כא) והשגחה פרטית עולה הפעמים צדיק (צדיק פנים ואחור), ללמד שכל הדרגות שבעם ישראל – צדיק גמור, צדיק שאינו גמור, בינוני, רשע שאינו גמור, רשע גמור – כולם צדיקים מכח האמונה בהשגחה פרטית, כמ"ש "וצדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב, ד) – "בא חבקוק והעמידן [ליתריג מצות התורה] על אחת" (מכות כד, א). צדיק עולה ב"פ אמונה" ("באמונתו" אותיות ב אמונות) – אמונה במציאות ה' ואמונה בהשגחה פרטית, סוד "ובקשו את הוי' אלהיהם ואת דויד מלכם" (הושע ג, ה), וכידוע מהבעל שם טוב ש"דויד מלכם" היינו האמונה בהשגחה פרטית (כש"ט מוא ועוד).

פה. פירש"י לשמות לא, ג.

פו. חגיגה טו, א.

לא־טוב. הרבי עושה על כך 'גיוואלד' – הרי בספר התניא^{פז} אדמו"ר הזקן אומר בפירושו שאין למלאכים בחירה חפשית! מה ההסבר? על אדם כתוב "בכל לבבך"^{פח} – בשני יצריך"^{פט}, ולמלאך אין בחירה חפשית כזו – אין לו שני יצרים, אין לו בחירה בין טוב לרע. אבל יש חטא שתלוי בטעות בשיקול הדעת – לדעת מה לעשות נכון. מט"ט טעה בשיקול הדעת, הוא פעל בסדר – אבל הוא לא היה רגיש לכך שהישיבה שלו לפני ה', לכתוב את זכויות ישראל, תתפרש לא נכון אצל אלישע בן אבויה.

אם מדייקים יותר, רואים שבתניא הבחירה שמדובר עליה, שיש לנשמות ואין למלאכים, היא התבוננות כדי להגביר את האהבה והיראה – לעלות מאהבה טבעית (שכוללה בה גם יראה^צ) לאהבה שכלית. מחנה מיכאל באהבה ומחנה גבריאל ביראה^{צג}, יש להם את הרגש הטוב, אבל אין להם את הבחירה בין טוב ליותר טוב. במוטבע ודאי אין בחירה למלאכים, זה אינסטינקט. במורגש גם אין להם בחירה, אין להם יצר טוב ויצר רע. לפי ההסבר שאמרנו כעת, גם במוחין השייכים למדות אין להם בחירה – אין להם יכולת להתבונן כדי לעורר אהבה ויראה מעבר למה שיש להם בטבע. אם כן, לאיפה שייכת הבחירה שלהם? רק למוחין בעצם – רק לשיקול הדעת הטהור.

בן אדם יכול להיות גאון גדול, לדעת את כל השלחן ערוך וכל ספרי ההלכה, ועדיין לא לדעת מה ה' רוצה שהוא יעשה. שיקול דעת נכון הוא לדעת מה ה' רוצה שאעשה בפועל, כאן ועכשיו, לשם כך צריך סיעתא דשמיא – "והוי" עמו"^{צב} שהלכה כמותו בכל מקום"^{צג}. כאשר משבחים את דוד המלך שהוא תלמיד חכם זה לא מפריע לשאול המלך, גם הוא תלמיד חכם וגם בנו יונתן הוא תלמיד חכם, אבל כשאומרים לו על דוד ש"והוי" עמו", שהוא מכוון את ההלכה, יודע מה ה' רוצה – הוא מקנא, את זה אין לו. שוב, גם אחרי כל

פז. תניא פל"ט.

פח. דברים ו, ה.

פט. ברכות פ"ט מ"ה.

צ. תניא פי"ח (ואילך).

צא. תניא פל"ט ובכ"ד.

צב. שמואל"א טז, יח.

צג. סנהדרין צג, ב.

הגאונות בנגלה, שאדם יודע את כל התורה, צריך השגחה פרטית שתכוון אותו לדעת מה רצון ה', לקבל החלטות ולתת עצות טובות – צריך להיות בטל במציאות לרצון ה'. זו ההשגחה הפרטית על הצדיקים.

אם הזכרנו בטול במציאות נאמר עוד משהו: המעלה של עם ישראל היא שאמרנו "נעשה ונשמע"^{צד}, שאנחנו "עמא פזיזא" שהקדים את הפה לאזן^{צה} (ענין ששייך בפרט למה שנת פה, כמו שהסברנו^{צו}) – התחייבנו לעשות כל מה שה' אומר לפני ששמענו. אבל, כמו שאנחנו תמיד מזכירים^{צז}, רבי אייזיק מהומיל אומר שלעתיד הסדר יתהפך ויהיה "נשמע" לפני "נעשה". איך אפשר להגיד כזה דבר? לכאורה זה הורס את כל היסוד של קבלת-עול! היסוד של החסידות, כל הענין של ראש השנה... חייבים להסביר שיש 'צווי דינים' ב"נשמע", כמה דרגות של "נשמע". יש "נשמע" שהוא המלכות כפי שהיא יורדת לעולמות התחתונים, "נשמע" בשכל, שיש בו באמת ישות – ואז בלי הבטול של הקדמת "נעשה" ל"נשמע" לא אצליח לעשות את רצון ה'. אבל יש "נשמע" שהוא לגמרי מתוך בטול במציאות, רק לשמוע את רצון ה', את ההשגחה הפרטית, ואז ממילא בא ממנו ה"נעשה" הנכון. היום יכולה להיות טעות בשיקול הדעת, אבל המעלה של משיח שאין לו טעות בשיקול הדעת – הוא בטל במציאות, ואז אפשר להקדים את ה"נשמע" ל"נעשה".

זה העיקר שצריך לזכור מהשיעור היום, שלשה סוגים של השגחה – השגחה על רשעים, השגחה שקוראת לתשובה; השגחה על בינונים, השגחה של חיזוק; והשגחה על צדיקים, השגחה של רוח הקדש, של שיקול הדעת מתוקן בתכלית. השגחה פרטית כוללת את כל שלשת הספרים – יש התכללות, וכל אחד צריך לכלול את כל המדרגות.

צד. שמות כד, ז.

צה. שבת פח, א; כתובות קיב, א.

צו. שיעור מוצאי כ"ב אלול – נדפס בגליון נצו"י – תשפ"ד.

צז. ביאור ח למאמר "פרק בעבודת ה'" בספר לב לדעת (וראה גם סה"מ תש"ט עמ' 143).

ד. כלל ופרט וכלל בהשגחה פרטית

פתגמי השגחה בלוח "היום יום"

בלוח של הרבי, לוח "היום יום", יש ארבעה פתגמים שהנושא שלהם הוא השגחה פרטית (כפי שאפשר לראות במפתח הענינים).

הפתגם הראשון, לפי סדר הלוח (שמתחיל מי"ט כסלו, ראש השנה לחסידות), הוא בכ"ט סיון:

עבודת האדם על פי תורת החסידות, להרגיל את עצמו לראות ענין השגחה פרטית, איך כי בטובו ית' מחדש את העולם והנבראים בכל רגע בהשגחתו הפרטית, אשר זה [ו]אך זה הוא מציאות הנבראים, חיותם וקיומם.

כאן ההשגחה הפרטית מקושרת לעצם ההתהוות התמידית של העולם – ההשגחה הפרטית של ה' על כל נברא היא המהווה את המציאות, החיות והקיום שלו. לכל נברא יש מציאות, חיות – גם לדומם יש חיות, יש נשמה – וקיום. כמו שאמרנו, דווקא בדומם הקיום בולט יותר, נצחי יותר.

אפשר להמחיש את המושגים הללו בהתפתחות של ילד – עד גיל בר מצוה יש לילד רק מציאות, שהיא בעצם הרכבה של שני ההורים שלו, ה"היו לבשר אחד"^פ שלהם שמתבטא במציאות של הילד^פ. המציאות של העולם מתהווה בתמידות על ידי היחוד הקבוע (החיצוני) של החכמה והבינה^ק, יחוד אבא ואמא, וכך מציאות הילד היא יחוד אביו ואמו. כשהוא מגיע לגיל מצוות כבר יש לו חיות וקיום עצמאיים משל עצמו – לימוד התורה, עליו נאמר "כי הם חיינו"^ק, הוא החיות שלו וקיום המצוות הוא הקיום שלו. בשלב הבא, כשהוא מתחתן, יש לו עוד רמה של חיות וקיום – "ראה חיים עם אשה אשר

צח. בראשית ב, כד.

צט. כפירוש רש"י עה"פ.

ק. ראה זהר ח"ג ד, ב; ע"ח שער הכללים פי"ג. ובריבוי מקומות.

קא. נוסח ברכות ק"ש לתפלת ערבית.

אהבת^{קב} (לו זוכים על ידי לימוד התורה בהתמדה קודם לכן) וקיום המצוות שבין האיש לאשתו, עד לעיקר, קיום ה"מצוה רבה"^{קג} של "פרו ורבו"^{קד}. הכל כאן תלוי בהשגחה פרטית – ודאי שהמצויאות של האדם, מי הם ההורים שלו, היא בהשגחה פרטית. אבל גם החיות והקיום, הדורשים מאמץ והשתדלות, הם בסופו של דבר מתנת שמים, השגחה פרטית מיוחדת על האדם.

מה הגימטריא של מציאות-חיות-קיום? 1127, "והיה הוי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה הוי' אחד ושמו אחד"^{קה} – פסוק עיקרי של מלכות ה' בעולם.

הפתגם השני הוא ב'ג' אלול:

המאמין בהשגחה פרטית יודע כי מה' מצעדי גבר כונו, אשר נשמה זו צריכה לברר ולתקן איזה בירור ותיקון במקום פלוני. ומאות בשנים, או גם משעת בריאת העולם – הנה דבר שצריך להתברר או להתתקן מחכה לאותה הנשמה שתבוא לבררו ולתקנו. וגם נשמה הלזו הנה מאז נאצלה ונבראה היא מחכה לזמן ירידתה לברר ולתקן את אשר הוטל עליה.

הפתגם הזה מתמקד בעבודה של האדם, שבכל השינויים שעוברים עליו בחיים הוא צריך לראות את יד ההשגחה ולעשות את העבודה שנדרשת ממנו לתיקון העולם.

עוד פתגם יש בתוך עשרת ימי תשובה, בימים בהם מתבארות חמש המדרגות של עבודת התשובה לפי ראשי התיבות של הרבי ר' זושא^{קו} – "תמים תהיה עם הוי' אלהיך"^{קי}, "שויתי הוי' לנגדי תמיד"^{קיב}, "ואהבת לרעך כמוך"^{קיג},

קב. קהלת ט, ט.

קג. תוספות פסחים פח, ב ד"ה "כופין לשבת"; גיטין לח, א ד"ה "כל המשחרר".

קד. בראשית א, כח.

קה. זכריה יד, ט.

קו. לוח "היום יום" ג"ח תשרי.

קי. דברים יח, יג.

קיב. תהלים טז, ח.

קיג. ויקרא יט, יח.

"בכל דרכיך דעהו"י ו"הצנע לכת עם ה' אלהיך"^{קיא}. לפי הפתגם הראשון, שהשגחה פרטית קשורה להתהוות, הייתי חושב שהיא תופיע ב"שויתי הוי' לנגדי תמיד", שמוסבר בפירוש כראית ההתהוות המתמדת, אבל היא מופיעה דווקא בביאור של "בכל דרכיך דעהו", ביז' תשרי:

ב, "בכל דרכיך דעהו" – האדם השם לבו ודעתו על כל הנעשה עמו ומסביב לו, רואה הוא אלקות במוחש, וכמו שאמר אדמו"ר האמצעי ביתרון הבעלי-עסקים על היושבי-אהל בענין ראיית אלקות במוחש. עבודת התשובה הבאה מראיית השגחה פרטית.

כאן ההשגחה הפרטית קשורה ל"עבודת היחודים", "דעהו" – ראית ה' דרך ההתבוננות בהשגחה פרטית המכוונת אותו והמופיעה בכל מה שסובב אותו. הפתגם האחרון הוא בכ"ח חשון (ובמקום אחר מוסבר שהוא החידוש המיוחד של הבעל שם טוב בנוגע להשגחה פרטית^{קיב}):

ענין ההשגחה פרטית הוא, דלא זו בלבד דכל פרטי תנועות הנבראים למיניהם הם בהשגחה פרטית, והיא היא חיות הנברא וקיומו, אלא עוד זאת דתנועה פרטית של נברא יש לה יחס כללי לכללות כוונת הבריאה... דבצירוף ואיחוד כל הפעולות הפרטיות... נשלמה כוונה העליונה בסוד הבריאה כולה. ויתבונן האדם: ומה אם תנועת עשב באה בהשגחה פרטית ונוגעת להשלמת כוונת הבריאה, מין המדבר בכלל וישראל עם קרובו בפרט על אחת כמה וכמה.

כמו שאמרנו, התכלית של כל העולם היא "דירה בתחתונים", שמתחילה בחיבור הנשמה והגוף, וכל ההשגחה הפרטית מכוונת להשלמת התכלית הזו – כאשר כל הפרטים של ההשגחה על כל אחד מהנבראים משתלבים ונוגעים להשלמת הכוונה הזו.

קי. משלי ג, ו.

קיא. מיכה ו, ח.

קיב. ראה לקו"ש חכ"ג י"ב תמוז (נלמד בשיעור ה' מנחם-אב תשס"ה).

כלל ופרט וכלל

בעצם, יש כאן בהתייחסות להשגחה פרטית סדר כמו המדה הששית במדות שהתורה נדרשת בהן – "כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט"^{ק"י}:

הפתגם הראשון הוא כלל – ההשגחה הפרטית מהווה את כל המציאות. אבל אי אפשר באמת להפנים את הכלל הזה בלי 'לשבור' אותו, בלי לפרט אותו לפרטים ולברוק איפה הוא 'פוגש אותי', מה הביטוי שלו בהשגחה הפרטית עלי בפרט – "מהו" מצעדי גבר כוננו"^{ק"י}. בשביל להבין עוד יותר, ולחזור לכלל השני, צריך גם את מה ששברנו לשבור שוב, לפרט עוד יותר – לדעת את ה' ולראות את ההשגחה שלו בכל הפרטים שעוברים עלי והפרטים שאני רואה סביבי. דווקא מתוך ההתפרטות הכי גדולה הפרטים יכולים להתקבץ שוב לתמונה אחת, לכלל הגדול בו כל פרטי הפרטים של הבריאה מכוונים לתכלית אחת.

הסדר הזה הוא כמו סדר התקיעות. מהתורה הסדר הוא תקיעה-תרועה-תקיעה – תקיעה אחת ראשונה היא הכלל הראשון, התרועה היא התפרטות של התקיעה להרבה קולות קטנים-פרטיים, והתקיעה האחרונה היא הכלל השני. כמו בפתגמים מלוח "היום יום", בהם הפרט שבין שני הכללים מתפרט בעצמו לשתי מדרגות (הכרה ש"מהו" מצעדי גבר כוננו" ועבודת "בכל דרכיך דעהו"), כך התרועה של התורה מתחלקת לשברים-תרועה – בשברים שוברים את התקיעה לשלשה חלקים, אבל בתרועה צריכים לשבור שוב כל שבר, להגיע להרבה יותר פרטים (צריך לשבור כל שבר לפחות לשלשה חלקים, ולהגיע לתשעה קולות בתרועה^{ק"ט}). דווקא מתוך ההתפרטות הכי גדולה אפשר לחזור לתקיעה אחת, הכל מתכנס לכלל אחד (עד לתקיעה

ק"ג. ברייתת רבי ישמעאל.

ק"ד. תהלים לז, כג.

קטו. ר"ה לג, ב תוד"ה "שיעור תרועה כשלש יבבות". בחב"ד המנהג הוא להרבות טרומיטין בתרועה, וכתוב שהרבי המהר"ש היה תוקע עב קולות (סה"ש תש"ד עמ' 136) – כך הוא עורר את מדת רב חסד, המתיק את כל הדינים והחזיר את כל פרטי המציאות להיות אחד (סוד "אחד היה אברהם", איש החסד).

הגדולה האחרונה, הכינוס של כל הפרטים לתכלית אחת שמתגלה ב"תקע בשופר גדול לחרותנו"^{קטז}).

אכן, "כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט" – יש אמנם תקיעה תרועה-תקיעה, אך ראש השנה נקרא דווקא "יום תרועה"^{קצ"ו} (ולא 'יום תקיעה'). "אחד האמת" הוא דווקא היחוד של עצמותו יתברך, נושא ההפכים ונמנע הנמנעות, יחוד האחדות והריבוי כאחד ממשק"י.

מבנה הפתגמים

ארבעת הפתגמים מכוונים כנגד אותיות שם הוי' ב"ה, לפי הסדר מלמטה למעלה:

הפתגם הראשון מדבר על עצם ההתהוות של העולם – פעולה מובהקת של ספירת המלכות, המהווה, מחיה ומקיימת את הכל^{קצ"ז}. כמו שראינו, גם הרמז כאן הוא לפסוק מובהק של מלכות – "והיה הוי' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה הוי' אחד ושמו אחד" – ה תתאה.

הפתגם השני, העוסק בעבודת האדם הפרטית, הראיה של ההשגחה בכל מסע או מאורע והעבודה בהתאם לכך – שייכת לפרצוף ז"א, ו מדות הלב, המקום של העבודה, המתפרט לגוונים-הנהגות שונות.

הפתגם השלישי מדבר על היחודים שעושים על ידי ההתבוננות ותשומת הלב להשגחה הפרטית – פעולה של הדעת, "דעהו", והרי "אם אין דעת אין בינה,

קטז. נוסח תפלת לחש.

קצ. במדבר כט, א.

קיא. וכרמז הידוע: אחדות-רבוי עולה 637, ז ברבוע (התכללות כל הפרטים) פעמים אחד (אחדות פשוטה), העולה יראת הוי', הוי'-תורה (תורה היא יראת-ראית, סוד ראית השגחה פרטית – השגחה פרטית היינו גילוי עצם האלקות, גילוי העצמות כביכול, התורה היא סוד התרועה, תורה עם ע פנים, ריבוי פרטים, ושם הוי', "הוי' אחד", הוא האחדות הפשוטה, סוד התקיעה הגדולה שבסוף סדר התקיעות ואף התקיעה בסוף נעילה, הרומזת לתקיעה של שנת היובל הגדול, "וקראתם דרור" בקריאת שמע, וד"ל).

קיט. ראה תניא שער היחוד והאמונה פ"ב בסוד "ואתה מחיה את כלם" – האותיות מ"א עד ת ר"ה מוצאות הפה, הכל בסוד "מלכות פה" ("פתח אליהו").

אם אין בינה אין דעת^{קכ} – הכל כחלק מעבודת התשובה שמורה רבי זושא, "עבודת התשובה הבאה מראית השגחה פרטית"^{קכא}. התבוננות ותשובה הן עבודת הבינה, ה עילאה שבשם.

הפתגם הרביעי, שעוסק בהצטרפות של כל פרטי הבריאה לכלל אחד, מהלך אחד של מילוי תכלית הבריאה – להיות לו יתברך דירה בתחתונים. ההצטרפות של כל הפרטים לתמונה אחת שייך לראיה של ספירת החכמה, ה"י שבשם, בה שורה "אחד האמת"^{קכב}, התכלית של גילוי אחדות ה' בעולם.

קכ. אבות פ"ג מי"ז.

קכא. בפרטות ראית השגחה פרטית המעוררת לתשובה היא הארת החכמה בבינה (סוד "חכם בבינה", פרצוף ישראל סבא, הרמוז באמצעי תיבות ראית השגחה פרטית העולות ישראל), וד"ל.

קכב. תניא פל"ה בהגהה. ראה פלה"ר ד"ה "ואשה אחת" פ"ז (סא, ד).

כלל ופרט בהשגחה פרטית

קיצור מהלך השיעור

גדול העובדים' בחסידות חב"ד הוא הרה"צ רבי הלל מפאריטש, ויש טובי טעם מיוחד בלימוד דרושי החסידות שלו. השיעור שלפנינו נוגע בחלקים עיקריים מתוך מאמר בספרו, פלח הרמון, העוסק במדרגות שונות של השגחה פרטית – מההשגחה הפרטית המוצגת בגמרא, דרך השגחה פרטית המכוונת להיטיב עם האדם במדת החסד ועד להתגלות רחמי ה' הבלתי־מותנים.

פרק א מציג את מהלך המאמר, על היחס בין התהוות המציאות להשגחה עליה ועל שלשה סוגים של השגחה (כנגד חסדין־רחמים). **פרק ב** עוסק באופן עמוק ומרגש בהשגחה המגלה את הרחמים העמוקים ביותר – השגחה בה ה' מתמקד באדם "באשר הוא שם", כאילו הוא לבדו חזות כל המציאות. מתוך כך עולה התבוננות יפהפיה על היחס בין הכלל והפרט לפי הגיון המדות שהתורה נדרשת בהן. שיעור זה מהווה הזדמנות נפלאה לעקוב בעיון אחרי מאמר חסידי מקורי ועמוק, אך גם למי שהפרק הראשון קצת 'כבד' עבורו – על אף שלקוצר היריעה נשמטו כאן כמה השכלות־יסוד נפלאות שנלמדו בשיעור – מומלץ ללמוד את הפרק השני, הממחיש באופן יפהפה את מדת הרחמים העצמית של ה'.

א. התהוות והשגחה – פעולה ותגובה

כבר למדנו ששנת תשפ"ה היא תהא שנת השגחה פרטית* וגם תהא שנת פלח הרמון. היום נאחד את שני הדברים ונלמד קטע מפלח הרמון שעוסק בעומק במושג השגחה פרטית. בשביל להבין טוב צריך ללמוד את כל המאמר, ד"ה "ארדה נא ואראה" בפלח הרמון וירא, ועוד יותר טוב גם את המאמר

* משיעור שבת וירא תשפ"ה – כפ"ח. לימוד פלח הרמון ד"ה "ארדה נא".

א. שיעור ר"ה – נדפס בגליון סוכות־שמח"ת־בראשית – השתא.

ב. שיעור שמח"ת השתא.

הראשון בעבודת הלוי על הפרשה, אבל אנחנו נתמקד רק באותיות העיקריות שנוגעות לנו במאמר.

התהוות והשגחה

הנושא העיקרי של המאמר הוא מדרגות שונות של השגחה, אך כדי להבין זאת מקדים רבי הלל:

ובתחלה יש להבין ההפרש בין התהוות העולמות להשגחה, דאי אפשר לומר כפשוטו, שתחילת התהוותם נקראת כשם התהוות, ואחר כך קיומם הוא על ידי ההשגחה שלו, דבאמת מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, ולא דוקא בכל יום רק בכל עת ורגע מתהווים מאין ליש בבחינת חידוש גמור, ואם כן מהו ענין ההשגחה?

מהו ההפרש בין ההתהוות של העולמות – שמתחוללת מחדש בכל עת ובכל רגע, בנוגע לכל פרט ופרט בבריאה – להשגחה הפרטית על כל פרטי הבריאה? לפעמים מובן בלימוד החסידות שההתהוות וההשגחה הן היינו הך – אפשר להבין כך בספר התניאי ויש גם פתגם כזה בלוח "היום יום". לאידך, בפתגמי התשובה של הרבי ר' זושא שבלוח "היום יום" ברור שאלו שתי בחינות שונות – ההתבוננות בהתהוות התמידית שייכת ל"שויתי הוי' לנגדי תמיד" ותשומת הלב להשגחה הפרטית שייכת ל"בכל דרכיך דעהו". במאמר הזה יש הבחנה ברורה בין ההתהוות העולמות להשגחה:

- ג. עבודת הלוי וירא ד"ה "להבין מה שנאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה וכו' הכצעקתה כו'".
- ד. תניא, שער היחוד והאמונה פ"ז.
- ה. לוח "היום יום" כ"ט סיון (וראה גם שם כ"ח חשוון).
- ו. לוח "היום יום" ג"ח תשרי.
- ז. תהלים טז, ח.
- ח. משלי ג, ו.
- ט. ורמז: התהוות העולמות השגחה עולה 1700, טוב פעמים יפי – יפי היינו התהוות העולמות שנבראו "על מילואן" (ראה בראשית רבה יד, ז) ו"על צבינום" (ר"ה יא, א ועוד) וטוב (מוסרי) היינו השגחה (אכץ, במעשה בראשית, התהוות העולמות, מופיע הטוב גם

אך הענין הוא שיש ב' מיני השפעה:

הא' בחינת גילוי אור ושפע של צורך חיות והתהוות העולמות, שזהו בחינת יחוד חיצוני דאבא ואמא, וזה ההשפעה אין בה תוספות וגירעון רק כפי אשר כבר נמדד בתחלת ההשתלשלות... שהוא החידוש מאין דחכמה ליש רבינה בכל עת ורגע, שנקרא בשם יחוד, אך הוא בחינת יחוד חיצוני לצורך חיות והתהוות העולמות, ובשפע זאת לא יהיה בה תוספות או גירעון מצד מעשה תחתונים כי מוכרח השפעה זאת כי בלעדה יחזרו כל העולמות לאין ואפס ממש.

והשפעה הב' היא השפעה פנימית הנמשכת בבחינת תוספות אור ממקורא דכולא, אשר בהשפעה זאת יש כמה חילוקי מדריגות לפי ערך מעשה התחתונים דייקא, אם יטיבו מעשיהם ייטיב להם מלמעלה למטה בבחינת גילוי אור ושפע, ואם ח"ו יריעו מעשיהם יהיה הסתלקות השפע ח"ו. וכן באופן ההטבה עצמה, כל חד בארחה אתער בו'.

ההתהוות היא פעולה קבועה, בלתי־משתנה, ההכרחית לקיום העולם – והיא נמשכת מיחוד חיצוני של הספירות דרכן עובר השפע לעולם. בקטע שצוטט מדובר על יחוד חיצוני של פרצופי אבא ואמא, החכמה והבינה, שהיחוד שלהם הוא ההמשכה מהאין ליש, פעולת התהוות העולמות הקבועה (יחוד קבוע של "תריין ריעין דלא מתפרשין לעלמין", שהניגוד לו הוא היחוד הפנימי של אבא ואמא, המוליד נשמות, כפי שמוסבר בקבלה¹), אך בהמשך המאמר מובן שכדי שהשפע יגיע למטה היחוד החיצוני הזה מתקיים בכל המדרגות, לא רק באבא ואמא אלא גם בכל שאר הפרצופים־הספירות. השרש של ההתהוות הוא היות ה' "חפץ חסד"², הרצון של ה' להיטיב לברואיו שגרם לבריאה. כשם שלבריאה לא קדמה אתערותא דלתתא, והיא היתה רק

במובן של יפי – כמו "טובת מראה" האמור ברבקה אמנו, הגבורה בין 8 לשונות היפי, כנודע – "וירא אלהים כי טוב", ודוק.

י. ראה זהר ח"ג רצ, ב; זהר ח"א קכג, א.

יא. ע"ח שכ"ג פ"ו (מ"ק).

יב. מיכה ז, יח.

מצד חסדו של ה' מלמעלה, כך המשך ההתהוות בכל רגע אינו תלוי במעשי התחתונים ואינו משתנה לפי מעשיהם.

לעומת זאת, ההשגחה נמשכת למטה על ידי יחוד פנימי – גם הוא בכל הפרצופים – המשתנה לפי מעשי התחתונים, לטוב או חלילה למוטב, ומשתנה גם באופיה לפי אופי מעשה התחתונים. רבי הלל ממחיש זאת במאמר באמצעות הדוגמה של המשכות השונות בחגים – פסח, שבועות וסוכות, ראש השנה ויום כיפור – שבכל אחד מהם העבודה שלנו שונה וגם ההמשכה שבקבוצה שונה. עוד מוסבר באריכות במאמר שהשרש של היחוד הפנימי, שרש ההשגחה הפרטית, הוא גבוה הרבה יותר ממקור ההתהוות ב"חפץ חסד" (בלשון אדמו"ר האמצעי¹), השגורה על פיו של רבי הלל בכל מקום, ההתהוות היא מהמדרגה הגלויה של "אחד"², חיצונית אור אין סוף שלפני הצמצום, וההשגחה היא ממדרגה פנימית יותר ב"אחד" ויש

יג. שער היחוד פרקים י"א.

יד. התהוות העולמות מדרגת "חפץ חסד" של "אחד" היא בסוד ה"אחד" של אברהם אבינו – "אחד היה אברהם" (יחזקאל לג, כד), "אחד קראתיו" (ישעיה נא, ב) – שהרי "עולם חסד יבנה" (תהלים פט, ג), במדת "חסד לאברהם" (מיכה ז, כ), וכדרשת חז"ל על "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם" (בראשית ב, ד), "באברהם" (בראשית רבה יב, ט). מדרגת "יחיד" שייכת כבר ליצחק, "בןך יחידך אשר אהבת" (בראשית כב, ב), המגלה ש"אין עוד מלבדו" (דברים ד, ה), ודווקא לו יאמר לעתיד לבוא – כאשר תגלה העצמות, ותהיה תכלית ההשגחה ברחמים רבים, גדולים ועצומים (יצחק הוא סוד רח דרחמים, כשהמים הם בחינת אברהם, "אב נמשך אחרין כמים", התגברות החסד להשפיע לכל בחסד וברחמים) – "אתה אבינו" (ישעיה סג, טז). ועוד, "בראשית" במ"ק עולה אחד וכן היום הראשון של הבריאה הוא "יום אחד" (בראשית א, ה), היינו לפי הפירוש (סמ"ק סימן ב) ש"אחד" היינו ש"אלופו של עולם" (האלקות המתייחסת להתהוות העולמות) נמצא ביז רגיעים וארץ ומתפשט ביז רוחות העולם (ומכאן טעם לכך שבימים השני של הבריאה, יומו של יצחק (שמדתו גבורה), ה"יחיד", לא נאמר "טוב" משום שטוב נמשך מ"חפץ חסד" דווקא, "טוב וחסד", וד"ל).

לה שרש במדרגת "יחיד"^{טו}, מה שנקרא אצל אדמו"ר הרש"ב "העלם האור בעצמות המאור"^{טז} וכאן במאמר היא כינוי לעצמות ה'.

פעולה ותגובה

ההבדל העיקרי בין שתי הבחינות הוא שההתהוות היא פעולה חד־צדדית מצד ה', המשכה מלמעלה למטה, ואילו ההשגחה היא תגובה מצד ה', המשכה מלמעלה למטה שבאה אחרי העלאה מלמטה למעלה^{יז}:

והנה העלאה והמשכה שאחר ההעלאה נקראת בשם השגחה.

דברנו לאחרונה^{יח} על כך שגם אצל ה' כביכול יש שני ממדים, 'חפצא' ו'גברא' – ממד קבוע ובלתי־משתנה, "לא אדם הוא להנחם"^{יט}, וממד בו ה' מגיב למציאות וכביכול משתנה לפיה, ממד ה"אדם" של ה', "ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה"^כ, כפי שרואים ברוב התורה שה' מגיב

טו. לקמן יתבאר באורך שיש השגחה של חסד, השגחה של דין (גבורה) והשגחה של רחמים (תפארת). שרש ההשגחה של החסד הוא בפנימיות מדרגת "אחד" (פנימיות דרגת "חפץ חסד") ושרש ההשגחה של הרחמים במדרגת "יחיד", אך שרש ההשגחה של הדין היא במדרגת "קדמון", בה ה' שער בעצמו בכח כל מה שעתיד להיות בפועל, היינו תכנון־תכנת את כל מה שעתיד להתהוות שתהיה בו השגחה של "מדה כנגד מדה". נמצא ששלש ההשגחות הן־הן סוד יחיד־אחד־קדמון (רחמים־חסד־דין, סדר של ויה, צירוף התפארת־הרחמים, וד"ל).

טז. המשך תרס"ו עמ' קפב ואילך.

יז. העלאה עולה ג"פ יחידה (פלא), המשכה עולה י"פ יחידה (שע־שלם), וביחד אחד פעמים יחידה! הסדר של המשכה (התהוות העולמות כאן, וכן הוא סוד אתעדל"ע על מנת לעורר אתעדל"ת, שלב ראשון נסתר של השגחה) העלאה המשכה (של ההשגחה הגלויה) עולה 851, חיה פעמים יחידה ("זה הדבר אשר צוה הוי"ו וכו'), העולה גם "בעתה אחישנה" (ישעיה ס, כב; סנהדרין צח, א), "בעתה" מצד התהוות העולמות, סדר ההשתלשלות הבלתי־משתנה (בו לכל דבר קבוע עת, בלי תלות במעשי התחתונים, "לא זכו 'בעתה'"), ו"אחישנה" מצד ההשגחה המגיבה למעשה התחתונים ("זכו אחישנה"), ודוק.

יח. שיעור אור ל־כ' תשרי (נדפס בגליון נח) השתא.

יט. שמואל־א טו, כט.

כ. יחזקאל א, כו.

ומתייחס וכו', "זאת תורת האדם"^{כא}. ממד החפצא הוא הממד הזכרי וממד הגברא הוא הממד הנקבי, הנשי. במושגים האלה, ההתהוות שייכת יותר לצד החפצא ("חפץ חסד") וההשגחה לצד הגברא, כאשר הממד הזכרי הוא פעיל ויזום והממד הנקבי הוא מגיב. היזמה החד־צדדית לא דורשת מציאות אחרת, האדם־האיש נברא יחידי^{כב} ואילו התגובה היא מפגש ושיח בין שנים, כמו האשה שנבראה לתוך ולצורך מערכת של שנים (ולכן מרגישה הרבה יותר את הצורך בה, "טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו"^{כג}).

רבי הלל מוסיף עוד ענין עמוק:

ונמצא השפעה הא' נקראת מעשה שמים וארץ, מאין ליש, והשפעה הב' הוא מיש לאין, פירוש מיש האמיתי לאין הכלול ביש האמיתי, שנמשכת על ידי ההעלאה מלמטה למעלה, שהוא גם כן מיש נפרד לאין של היש כו', ושלימות הגילוי יהיה לעתיד, מיש האמיתי ליש נפרד, וזהו להיות לו דירה כו' וד"ל.

הרב המגיד ממעזריטש הסביר^{כד} שהבריאה היא המשכה מאין ליש, אך עבודת הצדיקים היא להחזיר את העולם מיש לאין – לבטל את הישות הנפרדת של המציאות, לא כדי להחזיר את העולם לתהו ובהו, חלילה, אלא כדי לגלות בו אלקות. רבי הלל אומר שזהו היחס בין ההתהוות, שהיא תנועה מהאין אל היש, לבין ההשגחה, בה לפי התבטלותו של הנברא מיש (נפרד) לאין (המהווה אותו), היינו תשומת־לב למקורו) כך יש המשכה מהיש האמיתי של עצמות ה' אל האין הכלול בו, לצורך הנבראים – המשכה מלמעלה לפי ההעלאה מלמטה. בסופו של דבר, ההמשכה הפנימית הזו, שהיא היחס בין היש העליון ליש התחתון, מביאה לתכלית הבריאה – "נתאוה הקב"ה להיות לו יתברך דירה בתחתונים"^{כה}, כאשר היש האמיתי מתגלה (או, כפי שאנחנו רגילים לומר, משתקף) באופן מלא ביש הנפרד.

כא. שמואל־ב ז, יט.

כב. סנהדרין פ"ד מ"ה.

כג. קידושין מא, א.

כד. אור תורה (אמור) אות קכ.

כה. תנחומא נשא טז.

ובעוד מושגים שדברנו עליהם לאחרונה¹: ההתהוות היא סוד "מעשה בראשית" ("מעשה שמים וארץ"), השתלשלות מלמעלה למטה, ואילו ההשגחה היא סוד "מעשה מרכבה" (עבודת הצדיקים, שמחזירים את העולם מאין לישי, להיות מרכבה לבוראם) – הרכבה וחיבור בין התחתונים והעליונים (והוא החידוש של מתן תורה – "מעשה מרכבה" של התורה² – בו התבטלה גזרת ההפרדה בין העליונים והתחתונים, העליונים ירדו למטה והתחתונים עלו למעלה³).

בהמשך רבי הלל מביא משל ליחס בין ההתהוות להשגחה מהיחס בין דבור או מעשה, בהם האדם מבטא כלפי חוץ את עולמו הפנימי, לחושים בהם הוא חווה את העולם – ראייה, שמיעה וריח⁴ – כאשר הרושם שבא מהחוץ פועל בתוכו וגורם לו להגיב בהתאם:

ויוכן על דרך דוגמא בנפש ההפרש בין חוש הדיבור וכן המעשה לחוש הראייה ושמיעה וריח, שחוש הדיבור וכן המעשה באים ונמשכים מלמעלה למטה, וראשית הגילוי בחכמה ומחכמה נמשך לבינה ומדות ומחשבה ואחר כך נמשך מחשבה בדיבור לגלות לזולתו או ממחשבה לבח המעשה. מה שאין כן חושי הראייה עולה מלמטה למעלה לחבר דבר הנראה במוחו, ועל ידי זה ירגיש אותו במוחו וגורם המשכתו אליו על ידי שמתפעל ממנו, וכן חוש השמיעה לקול ערב הוא העולה מלמטה מדבר הנשמע אליו, וכן חוש הריח כו'.

- כו. שיעור 'סדר של מהפכה' – שבת נח (נדפס בגליון נפלאות לך לך) השתא.
- כז. שעל כן מפטירים במעשה מרכבה בזמן מתן תורתנו, כאשר קוראים על מתן תורה.
- כח. תנחומא וארא טו. שמו"ר יב, ג.
- כט. בדרך כלל מדברים על חמשה חושים – ראייה, שמיעה, ריח, טעם ומישוש – אך כאן מתמקד רבי הלל בשלשת הראשונים. נראה שהוא לא מזכיר את הטעם, משום שאת מקומו תופס כאן הדיבור (שני שימושים של הפה), ולא את המישוש, משום את מקומו תופס כאן המעשה (גשם הוא, כמו המישוש, כח של מגע ישיר עם המציאות הגשמית), ודוק.
- הלשונות של ראייה, שמיעה וריח שמביא רבי הלל ביחס לה' – "וירא", "וישמע", "וירח" – עולים ג"פ (ממוצע) טוב ברבוע, שלענייננו היינו הטוב המוסרי של ההשגחה, כנ"ל הערה י (והגם ש"טוב ברבוע עולה "ברא אלהים", סוד ההתהוות, הוא עולה גם פרט, יסוד ההשגחה הפרטית, ודוק).

ועל דרך זה יובן למעלה שבחינת התהוות דהשתלשלות נמשך מבחינת עצמיות אור אין סוף... עד עשיה גשמית בפועל ממש... אבל בחינת ההשגחה הוא מה שעולה מעשה התחתונים, הן החוב שלהם והן הזכות, למעלה... עד שמגיעים לפנימיות חכמה ובינה הנקראות ראייה ושמיעה, כמו וירא ה', וישמע או וירא וכו'. וזאת ההעלאה גורמת המשכה בתוספת או בגרעון כפי מעשה התחתונים מבחינת פנימיות האור דאין סוף.

השגחה בדין והשגחה ברחמים

היום כשמדברים על השגחה פרטית, לפי דרך הבעל שם טוב, חושבים בעיקר על הטוב והרחמים של ה' שמתבטאים במה שעובר על כל אדם, על העלה שמתגלגל כדי להצל על נמלה או תולעת שסובלת מחום השמש. אבל כאשר אדמו"ר הזקן רצה להוכיח מדברי חז"ל שיש השגחה פרטית על כל הנבראים^{לא} הוא הביא את דברי חז"ל^{לב} על הפסוק "צדקתך כהררי אל משפטין תהום רבה"^{לג} (שגם דברנו עליו לאחרונה^{לד}) – שגם השלך הצד דג בים עושה זאת על פי משפטי ה', וכלשון רש"י שם "שזמנתה שלך לשפוט ולעשות נקמתך בדגת הים להמית המזומנים למות". כלומר, הביטוי של ההשגחה כאן הוא הנקמה של ה' – תגובה של דין למעשה הנבראים.

אם כן, יש השגחה פרטית של דין והשגחה פרטית של רחמים. בלשון חז"ל, השגחה פרטית של דין נקראת "מדה כנגד מדה"^{לה} – יש כאן, באופן המובהק ביותר, יחס של העלאה והמשכה, "מדה" הנמדדת מלמעלה "כנגד מדה"

ל. הובא בשומר אמונים מאמר "השגחה פרטית" פי"ז. וראה מאמר ד"ה "על כן יאמרו המושלים" תרצ"ו; הלכה והלכות ח"ב עמ' קצג.

לא. יהל אור על תהלים פל"ד ד"ה "בחולין פא"ט דס"ג ע"א". וראה מאמר ד"ה "כל המאריך באחד" תרפ"ו פ"ג (סה"מ תרפ"ו עמ' קנד);

לב. חולין סג, א.

לג. תהלים לו, ז.

לד. שיעור תיקון העבירות – פנימיות וחיצוניות – שבת נח (נדפס בגליון נפלאות לך לך) השתא.

לה. סנהדרין צ, א.

העולה מלמטה, אתערותא דלעילא לפי אתערותא דלתתא. ועדיין, זו השגחה פרטית כמו שעלה במחשבה לברוא את העולם במדת הדין, לפני שה' שיתף והקדים את מדת הרחמים^ל. המאמר של רבי הלל הוא על הפסוק "ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה"^ל, וההסבר הוא ש"ארדה נא" – ביטוי ממנו לומדים^ל הוראה גם לדיינים שאין להם לפסוק בדיני נפשות בלי לרדת לראות את המציאות בשטח – היינו 'ירידה' להשגחה של רחמים (בהמשכה ההפוכה מתנועת העליה של מדת הדין, "כצעקתה הבאה אלי [מלמטה למעלה], ועל דרך מאמר חז"ל^ל שבזמן תקיעת שופר הקב"ה עומד מכסא דין, בעליה מלמטה למעלה, "עלה אלהים [שם מדת הדין] בתרועה" – עד שמדת הדין מגיעה לשרשה העליון באו"ס ונמתקת בו – ויושב על כסא רחמים, מלמעלה למטה, "הוי' [שם מדת הרחמים, נמשך] בקול שופר"^ל).

חד אריך, חד קציר וחד בינוני

אם יש השגחה של דין, השייכת לספירת הגבורה, והשגחה של רחמים, פנימיות מדת התפארת, מתבקש לומר שיש גם השגחה של מדת החסד. בכלל, לפי ההבנה שהשגחה עניינה תגובה ויחס בין שנים, ההשגחה שייכת בעיקר לתחום מדות הלב – חסד, גבורה ותפארת^מ – ולכן מתבקש לחפש שלשה סוגים של השגחה. ואכן, כך מסיים רבי הלל את האות הראשונה במאמר:

ונמצא מובן מכל הנ"ל שיש ג' אופנים השגחה בהנהגת העולמות.
הא' כאשר מתנהג על פי הגבורות העולים כך נמשך החסדים
מלמעלה למטה וזהו לך ה' חסד [כי אתה תשלם לאיש כמעשהו^{מב}]

- ל. פירש"י על בראשית א, א.
- לז. בראשית יח, כא.
- לח. פירש"י עה"פ.
- לט. ויק"ר כט, ג. ובכ"מ.
- מ. תהלים מז, ו.
- מא. וכפי שהוסבר בשיעור הנ"ל הערה יט???, חפצא וגברא הם גם מח ולב – ממד הגברא, המשגיח והמגיב, שייך לרגש הלב.
- מב. תהלים סב, יג. לעיל הסביר רבי הלל שזהו מקור הנהגת "מדה כנגד מדה" – "תשלם לאיש כמעשהו" (כפירוש הפשט), משא"כ לפי פירושו הידוע של הבעל שם טוב, המתאים

כו', והב' כאשר מתגברין החסדים כו'. והג' ע"י הרחמים שנמשכים על ידי התשובה.

את שלש הבחינות הוא מסביר באריכות בסיום המאמר, באות י, כשהוא סומך אותן על תיאור שלשת הקוים ימין-שמאל-אמצע, חסד-גבורה-תפארת, כ"חד אריך, חד קציר וחד בינוני"^{מג}. ובתמצית:

ההשגחה בקו השמאל מדקדקת על המציאות, ולכן הוא "חד קציר, שמגביל ההשפעה בדקדוק גדול, שלא יומשך למי שאינו ראוי". לפי מדת הדין – ברור שסדום צריכה להחרב, "כצעקתה [של מדת הדין] הבאה אלי". אמנם, ה' אומר "ארדה נא" למדת החסד, המחפשת זכויות, במדת "חד אריך" ש"מתפשט למטה מטה גם למי שאינו ראוי".

מדת הדין עושה למציאות בירור של "אור חוזר", בירור המבחין בפסולת בתוך האוכל (מלאכת בורר האסורה בשבת^{מד}), "שלוקח כסף הנקי ומוצא גם כן בו פסולת, שזהו מצד הגבורה, 'הן שמים לא זכו בעיניו'" – לפי הבירור הזה בולטים מאד כל החטאים של סדום, וודאי צריך להחריב אותה. לעומת זאת, מדת החסד עושה למציאות בירור של "אור ישר", "שמברר הפסולת ומוצא בו כסף, שזהו מצד החסד, שמוצא טוב גם בבחינת הרע" – היא מחפשת זכויות גם בתוך מה שנראה רע. לכן, לפני ההחלטה להחריב את סדום, ה' אומר שיש לסלק את הנהגת "חד קציר" ולרדת-להתפשט באופן של "חד אריך", הנהגה של חסד, כדי לבדוק האם במדת החסד כן ימצאו לה

לשיטתו בהשגחה שכולה טוב, שה' משלם בחסדו לאיש כאילו הוא עשה את הטוב, על אף שאינו אלא מסייע שאין בו ממש).

מג. הקדמת תקו"ז יז, א ("פתח אליהו").

מד. שבת פ"ז מ"ב. ראה גם תו"א טו, ג; סה, ב ואילך. ובכ"מ.

זכויות^מ – האם בתוך ה"ושפטו העדה" יש מקום ל"והצילו העדה"^מ, מציאת זכות להגן על הנידון – "אך אם 'הכצעקתה עשו', שיראה על פי מדת החסד גם כן כמו על ידי מדת הדין, ונמצא שגדול עוונם עד שאין להם צד זכות גם על פי קו הימין, אזי 'כלה', 'ואם לא', שימצא על פי קו הימין להם צד זכות, 'אדעה' להמתיק הדינים".

אמנם, ישנה גם השגחה שלישית, של רחמים, השגחה בקו של "חד בינוני", אותה סומך רבי הלל על תרגום הפסוק "ואם תיביין לא אתפרע" – גם אם סדום חטאה, אם יעשו תשובה ה' לא יפרע מהם, כי התשובה מגיעה למקום בו הרע אינו תופס מקום^מ, וממילא לא גורם לעונש, "ואדרבא, משם מקור הרחמים והסליחות להפוך גם הרע לטוב". על השגחה זו הוא כותב:

והנה בחינה זאת הוא וחד בינוני, שהוא בחינת קו האמצעי, ויש בו יתרון מעלה אפילו על קו הימין בענין זה שעל ידי הרחמים יתהפך הרע גמור לטוב. אך מכל מקום אינו בחינת חד אריך כמו קו הימין להיות נמשך למי שאינו ראוי כראוי, אבל קו האמצעי לא נמשך רק לכל הפחות למי שראוי לרחם עליו, אף על פי שמצד עצמו אינו ראוי לשפע זאת, מכל מקום מצד הרחמים נמשך עליו, אך דוקא כשהוא ראוי לרחמים, והיינו כשמעורר על עצמו רחמים רבים, שזהו על ידי התשובה דייקא, או על ידי הצדקה, כמו

מה. מדת החסד המחפשת זכויות היא סוד ירידת נשמת אברהם אבינו לעולם משרשה בחסד דאצילות (בעת הירידה עוד נקראה הנשמה אברם, בגימטריא "חד אריך"), עד ש"אמרה מידת החסד [דאצילות] לפני הקב"ה: מימי היות אברהם בארץ לא הוצרכתני אני לעשות מלאכתי, שהרי אברהם עומד ומשמש במקומי" (ספר הבהיר מאמר קצא), ובדורות האחרונים היינו ירידת נשמת רבי לוי יצחק מברדיטשוב לעולם (כפי שגילה הבעל שם טוב). אם כן, ה"ארדה נא" התממש בויכוח אברהם עם ה' כדי להציל את סדום, בחיפוש אחר הצדיקים שאולי ישנם בה, בדרך בירור דאור ישר.

מו. במדבר לה, כה. וראה גם מכילתא דרשב"י עה"פ שמות כג, ב (ועוד).
 מז. פרשת וירא מסיימת במלים "ואת מעכה" (בראשית כב, כד), ראשי התיבות של ודוי אחר תשובה מגעת עד כסא הכבוד (לקט שכחה ופאה מאמר מב בשם אדה"ז) – כסא הכבוד היינו סוד "הרע כסא לטוב" (כש"ט כו רע), "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו" (אבות פ"ו מ"א), כולל הרע, שהשתלשל מתוך הטוב וחוזר לשרשו על ידי התשובה.

שכתוב טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לְדָל, שעל ידי נתינת לחמו מורה שהוא טוב עין ממשיך עליו טוב עין מלמעלה....

אכן, אנשי סדום הרעים והחטאים לא היו ראויים גם למדת הרחמים, משום שלא עשו תשובה והקפידו מאד שלא לתת צדקה (בביאור שאחרי המאמר, מוסיף רבי הלל ש"הרחמים הוא למי שראוי לרחם, כגון מי שיש בו דעת להרגיש הריחוק ומעורר רחמים רבים על נפשו"מח).

מכל הלימוד כאן עולה כי יש שלש מדרגות של השגחה פרטית – בחסד ("חד אריך"), בדין ("חד קציר") ובמדת הרחמים ("חד בינוני"). רבי הלל מדגיש בסוף את המעלה של ההשגחה ברחמים, שמשפיעה גם למי שאינו ראוי להשפעה, אך ראוי לרחם עליו. אכן, בביאור שאחרי המאמר מדבר רבי הלל על השרש העליון של "חד בינוני", של מדת הרחמים, למעלה־מעלה מ"חד אריך" ו"חד קציר", במקום שיכול לייחד את שניהם יחד – לייחד את החסדים והגבורות וכך להפוך את החשך לאור ("לאכללא שמאלא בימינא"מט ואף יותר מכך, לתת תוקף של חסד גם לגבורה):

כי הנה קו האמצעי יש בו יתרון על קו הימין, כי לגבי קו הימין יש קצת מנגד היינו כי טבע החסד למצוא צד זכות גם במי שאינו ראוי מצד השגחתו בטוב עין, אבל לפעמים לא ימצא צד זכות מצד תוקף הרע. אבל מצד מדת הרחמים אין סתירה כלל כי מצד מדת הרחמים אין סתירה כלל כי מצד מדת הרחמים אף על פי שראוי לעונש מ"מ מצד הרחמנות יפטור אותו. ונמצא שנקרא חד בינוני מצד שפועל התכללות הגבורות בחסדים מצד שרשו שהיא למעלה משניהם יחד.

מח. בפשטות, התעוררות הרחמים הרבים על ידי הרגשת הריחוק היא תשובה, אך הדעת מתבטאת גם בצדקה, בהיותה נשמת התפארת־הרחמים (ו"מי שאין בו דעת" להרגיש את מצבו העגום ברחמנות, המצריך תשובה, ומצבו העגום בגשמיות, המצריך צדקה, "אסור לרחם עליו").

מט. ראה זהר ח"ג קעו, א; קעח, א.

נ. כפי שמוסבר בסיום המאמר.

זו מדרגה של רחמים עליונים, רחמים עצומים, שאין בהם כל תנאי^{נא}, ודווקא רחמים אלו הם השגחת הרחמים שמבחינת "יחיד" ממש (כנ"ל). לאור כל זאת, ננסה להעמיק עוד באופי ההשגחה הפרטית המיוחדת של מדת הרחמים, ביחס לממדים אחרים של ההשגחה.

ב. כלל ופרט בהשגחה פרטית

ריכוז הרחמים

כפי שהוסבר, בהשגחה הפרטית של מדת הדין, השגחה של "מדה כנגד מדה", האדם נמדד בדיוק לפי מעשיו. לעומת זאת, בהשגחה הפרטית במוכן השגור שלה היום, כביטוי לטוב, לאהבה ולרחמים של ה' על האדם – ואף על כל נברא, "טוב הוי' לכל ורחמיו על כל מעשיו"^{נב} – ה' מסתכל עליו כמו אבא שמסתכל על בנו ומרחם עליו.

אפשר להבין שנקודת המבט של ההשגחה הפרטית הזו לא מסתכלת רק על מעשיו של האדם, מצד הבחירה שלו, אלא גם על היעוד שלו – ה' שלח לעולם את הבן שלו, חלק ממנו עצמו, בשביל מטרה מסוימת, והוא מרחם עליו ומיטיב לו כך שיתקדם במסלול המיועד לו. במבט הזה, הפרט לא עומד בפני עצמו – הוא חלק מתמונת העולם הכללית, שליח למלא את תכלית רצון ה' מהבריאה כולה, וכל מה שעובר עליו הוא גם חלק מאותו יעוד כללי. כך מוסבר^{נב} החידוש של הבעל שם טוב בנוגע להשגחה פרטית:

ענין ההשגחה פרטית הוא, דלא זו בלבד דכל פרטי תנועות הנבראים למיניהם הם בהשגחה פרטית, והיא היא חיות הנברא

נא. וגם התנאי ש"מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו" (ברכות לג, א) בטל כאן (וכידוע הפתגם החסידי שהרחמנות הכי גדולה היא על מי שאפילו לרחם עליו אסור...), שהרי לה' יש דעת והיות שה' הוא הכל הרי שה' מרחם כאן על עצמו, כמאמר אדמו"ר הזקן לרבי נחמן מברסלב (אבניה ברזל אות מט) שפירוש "רחמיך רבים הוי'" (תהלים קיט, קנו) היינו שעליך, ה' יתברך, הרחמים הגדולים ביותר.

נב. תהלים קמה, ט.

נג. לוח "היום יום" כ"ח חשוון.

וקיומו, אלא עוד זאת דתנועה פרטית של נברא יש לה יחס כללי לכללות כונת הבריאה... דבצרוף ואיחוד כל הפעולות הפרטיות... נשלמה כונה העליונה בסוד הבריאה כולה. ויתבונן האדם: ומה אם תנועת עשב באה בהשגח"פ ונוגעת להשלמת כונת הבריאה, מין המדבר בכלל וישראל עם קרובו בפרט על אחת כמה וכמה.

אבל כשמדברים על רחמי ה' מצטייר משהו שונה – כשה' מרחם על אחד הנבראים הוא מתמקד רק בו, ומרחם כעת רק עליו, בלי הסתכלות על התמונה המלאה. כך, רחמי האב על בנו ייחידו הם לא מתוך מבט על המשפחה כולה, שאומר שבלעדיו היא לא תתקיים כפי שהיא – הוא אוהב את הבן ומרחם עליו כפי שהוא, בפני עצמו. הוא אפילו לא מסתכל על מכלול החיים או השליחות שלו, על העתיד שלו – הוא מרחם עליו "באשר הוא שם"¹, ברגע ההווה עם כל מצוקתו, ללא כל תנאים. באותו אופן, כאשר אנחנו מציירים לעצמנו את הרועה הנאמן – משה רבינו – עוזב את הצאן כדי לעזור לגדי נידח וצמא², הוא לא חושב באותו רגע על התפקיד שלו בתוך המכלול של העדר, אלא מפנה ממחשבתו את כל שאר העדר וכעת כל-כולו מכוון לאותו גדי מסכן. ובדימוי נוסף, כאשר מתייחסים לה' בתור הדוד העליון ואלינו בתור הרעיה, פחות 'אישי' לחשוב על כך שהוא רואה כל אחד ואחת מעם ישראל כחלק מהמכלול של הכלה, "כנסת ישראל". יש סוג של קשר בו כאשר ה' מתמקד בנשמה אחת, באהבה וברחמים, היא חזות הכל ואין בלתה (כידועי' שה' אוהב כל יהודי כמו הורים האוהבים את בנם יחידם שנולד להם לעת זקנה ועוד יותר מכך).

ההתמקדות הזו היא סוד הצמצום ששייך דווקא ל"חד בינוני" – לקו האמצעי, שבשרשו הוא קו האור שה' המשיך לתוך הצמצום (ושרשו ב"תפארת

נד. בראשית כא, יז (וראה רש"י עה"פ).

נה. שמות רבה ב, ב.

נו. הוספות לכש"ט (קה"ת) אות קסז. לקו"ש ח"ג עמ' 982.

הנעלם" שבאור אין סוף¹¹, ועוד למעלה-מעלה, הכל בקו האמצעי דווקא¹²). לכאורה, נראה שה' מצמצם לצד את היחס לכל הנבראים, ומתמקד רק בפרט המושג כעת, אך באמת זהו צמצום מלשון ריכוז – כמו "צמצם שכניתו בין שני בדי ארון"¹³ – כאשר הכלל כולו מתרכז ונמצא בתוך אותו פרט¹⁴.

בעומק, זו ההבחנה בין ההשגחה של החסד להשגחה של הרחמים: המבט שרואה את הפרט בתוך חלק חשוב והכרחי בתוך הכלל – גדי בעדר הצאן, בן במשפחה, נשמה בתוך כנסת ישראל, פרט חיוני המשתלב עם כל הנבראים

נז. ראה זהר הרקיע פרשת בראשית דף טו; יהל אור עמ' קפט ואילך ועמ' תשחתשט; המשך תע"ב פרק רעג. ראה מעין גנים פרשת קרח עמ' סח.

נה. התפארת היא סוד הברית התיכון המברית מן הקצה אל הקצה (זהר ח"ג קפו, א; עפ"י שמות לו, לג) – קודם היא עולה לקצה העליון ("למעלה מעלה עד אין קץ"), מתפארת לכתר (עד רדל"א), מקור הרחמים הרבים, הגדולים ועצומים, ואחר כך היא יורדת לקצה התחתון ("למטה מטה עד אין תכלית"), להמשיך את הרחמים למי שנמצא מטה-מטה. בתוך המלה רחמים העליה היא בסוד הירח (מדת יצחק) – שרש ברח של הברית, לשון "ברח לך אל מקומך" (במזכר כד, יא), עד לרדל"א (ראה זהר ח"ג רפח, ב) – והירידה למטה היא בסוד הים (מדת אברהם), וראה גם לעיל הערה טו.

נט. ראה תנחומא ויקהל ז; שה"ש רבה א, סב; בראשית רבה ד, ד.

ס. את הצמצום-הריכוז מהסוג הזה, בו הכלל כולו נמצא בתוך הפרט, מתאר רבי הלל בסוף פ"ה במאמר (לא בהקשר המדויק של ההשגחה המבואר כאן, אבל בכך הוא נותן השראה כיצד צריך להבין את עומק דבריו ביחס להשגחה של הרחמים, ההשגחה של "חד בינוני"):

אך הענין הוא דאמיתת ענין הצמצום הוא מלשון דחק, כמו צמצם שכניתו בו, שהמועט מחזיק את המרובה... ומובן מזה עוד ענין אחד, שכיון שמציאות המאור מלוכש בבחינת הארה פרטית המקור להשתלשלות, אם כן ממילא מלוכש גם כן בהארה זאת בהעלם כללות האור דאין סוף, ונמצא שהפרט מורה על הכלל כולו, וכמו ששנו חכמים בלשון המשנה וכללו בזה כל האריכות שבתלמוד (ענין בבאיורי זהר פרשת אחרי, וזהו כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו בו וד"ל), ולכן אנו רואים ששם שמים שנור בפי כללות עמינו בני ישראל, שהכל יודעים שיש שם אלוה מצוי, והיינו מצד בחינת המאור שאינו בגדר צמצום כלל ולא בגדר השתלשלות. ולכן הוא נמצא בהשוואה בקטנים כמו בגדולי הערך, אף על פי שאין יודעים איך ומה מצד העלם האור. וגם זאת אנו רואים שיוכל להיות שייגע מפרט אחד, כמו אהבה או חכמה, למסירות נפש. והיינו מטעם שכללות האור מלוכש בהעלם בכל פרט ופרט מע"ס דאצילות (וכנ"ל בענין כל דבר שהיה בכלל בו), כי כל עצם בלתי מתחלק ובהחלק מן העצם נמצא כל העצם (ענין בכתר שם טוב בשם הבעש"ט נ"ע בשם הראשונים בו).

להשלים את תכלית כוונת הבריאה כולה – שייך לספירת החסד, שיש בה תכונה של התפשטות. במבט הזה, המבט על הפרט רואה את התמונה כולה, והשפעתו וחיוניותו של הפרט מתפשטת אל הכלל כולו. לעומת זאת, בספירת התפארת ובתכונת הרחמים שלה יש כח של ריכוז, והיא מסוגלת לראות מול עיניה את הפרט בלבד, כשכל המציאות 'דחוסה' בתוכו.

כלל ופרט

את ההבחנות הללו, והיחסים השונים בין הפרט והכלל, מתבקש לקשר למדות בהן התורה נדרשת (שרובן – 8 מתוך 13! – עוסקות במושגי הכלל והפרט)^{סא}.

ההשגחה של מדת הגבורה, מדת הדין של תיאור ההשגחה הפרטית בגמרא, בה כל אחד נידון בדיוק לפיו מעשיו שלו, היא הפרט בלי זיקה לכלל (צמצום 'כפשוטו', עצם מדת הגבורה). ההשגחה של מדת החסד, בה נראה הפרט כפי שהוא בתוך הכלל, היא בסוד "פרט וכלל" – התפשטות המבט מהפרט אל הכלל, כשהפרט מובן בתוך ההקשר של הכלל. ב"פרט וכלל" הכלל מוסיף על הפרט, מעניק עוד משמעות וחשיבות – עד אין סוף – לתפקידו של הפרט. ההשגחה של מדת הרחמים, עיקר ההשגחה, היא בסוד "כלל ופרט", כאשר "אין בכלל אלא מה שבפרט" – כל הכלל 'נדחס' לתוך הפרט עליו מסתכלים, ולא נדרש יחס לשום דבר חוץ ממנו.

אם "כלל ופרט" ו"פרט וכלל" הם התפארת והחסד, מהי המדה הבאה – "כלל ופרט וכלל", אי אתה דן אלא כעין הפרט? ספירת היסוד נקראת "כל", ובפסוק "לך הוי' הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההודו כי כל בשמים ובארץ"^{סב} היא רמוזה במלים "כי כל", בגימטריא כלל (ובגימטריא יסוד). הכלל של היסוד לא כל כך 'מרוכז' כמו הכלל של התפארת, שמעליו בקו האמצעי ("חד בינוני") – המבט מתרכז מהכלל אל הפרט, וחוזר שוב להסתכל על הכלל (כלומר, יש ביסוד גם את התנועה של החסד וגם את התנועה של התפארת,

סא. וראה בדברי רבי הלל שבערה הקודמת, על מדת "כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל וכו'".

סב. דברי הימים"א כט, יא.

אך לאו דווקא למעליותא – יש דווקא עצמה רבה יותר כשכל תנועה מופיעה בפני עצמה). [איך זה נראה? עוד סוג של השגחה? כן. אפשר לדמות זאת להסתכלות על די־אן־איי – כל הכלל משתקף בתוך הפרט, אבל בסופו של דבר יש פרטים דומים נוספים לפרט הזה (תאים נוספים בגוף, ואפשר גם 'לשבת' מאותו די־אן־איי יצורים דומים), ההסתכלות על הפרט מזהה בתוכו את כל הכלל, אבל חוזרת להסיק ממנו ולהתייחס מתוכו לפרטים נוספים שדומים לו, "אי אתה דן אלא כעין הפרט"³⁰.

כלל ופרט – מוחין ומדות

כפי שהוסבר, עיקר מושג ההשגחה הפרטית – שיש בה התייחסות לזולת – שייך דווקא למדות הלב. כך גם יסוד ההשגחה הפרטית, היחס אל הפרט, מופיע דווקא במדות. לעומת זאת, בפנימיות המוחין, תהליך ה'השתלשלות' בדרך להשגחה הפרטית המתגלה במדות, הכל עדיין נמצא בדרגות שונות של כלל – כל הפרטים כלולים בכלל, בתמונת עולם מלאה ושלמה שהפרטים לא תופסים בה שום מקום בפני עצמם. בכך גופא, אפשר למנות ארבע דרגות של כלל:

הכתר, שנקרא "כליל", הוא מקיף החופף מעל כל הפרטים וכולל אותם יחד (כשהם נמצאים כולם בכחינת לא־מודע, בהעלם³¹). הדוגמה לכך היא הדרגה הגבוהה של אהבת ישראל שמתוארת בדרך מצותיך³², בה מורגש שכל היהודים נכללים במקיף אחד – במקיף האהבה העצמית של האדם אל עצמו.

30. תכונה זו של היסוד היא גם סוד "אלה תלדות יעקב יוסף" (בראשית לז, ב), הולדת כל תולדות יעקב על ידי יוסף (זהר ח"א פה, א; קפא, א; ספר הליקוטים וישב לז; באוה"ז ויחי כט, ד ועוד, וראה בראשית רבה פד, ה), שעל כן "נהג כצאן יוסף" (תהלים פ, ב), הוא המפרנס ומכלכל את כל אחיו יחד ועל כן עם ישראל נקרא על שמו (רש"י עה"פ). לעומתו, יעקב מוליד את הבנים אחד־אחד ואחר כך מברך אותם אחד־אחד, כשכל פעם הוא מרוכז־נמצא כולו רק באותו ילד.

31. בשני הראשים התחתונים של הכתר נמצאים הפרטים ב"העלם שישנו במציאות" ובראש העליון, רד"א, ב"העלם שאינו במציאות", וד"ל.

32. מצות אהבת ישראל פ"ב.

במדרגה הזו נאמר "וירא און ולא יתבונן"¹⁰, כאשר מקיף האהבה מכסה את כל החסרונות, "על כל פשעים תכסה אהבה"¹¹.

הכלל של החכמה (אבא) הוא נקודת התמצית של הכל – דוגמת הדין-אין-איי בתוך זרע האב, בו כלולים כל הפרטים העתידיים.

בכלל של הבינה (אמא) לכל הפרטים כבר יש מציאות בפני עצמם, אך הם מוקפים במקיף אחד ולא ניכרים בפני עצמו, כמו העובר ברחם האם (ולא רק עובר אחד, אלא "ששים רבוא בכרס אחת"¹²). דימוי טוב לכך הוא עולם העקודים, בו עשר הספירות עקודות בכלי אחד¹³.

הכלל של הדעת הוא ההתקשרות והחיבור האמתיים של כל הפרטים יחד, הגורם לכך שלמרות שלכל פרט יש מציאות בפני עצמו, בכל זאת כאשר מסתכלים על הפרטים רואים רק את הכלל המורכב מהם. בדרגות האהבה של דרך מצותיך זו הדרגה הנמוכה-הבסיסית יותר, התופסת את כל עם ישראל כגוף אחד, שדם אחד זורם בכל אבריו, מקשר ומחבר אותם באופן מלא.

ורמז לסיום: שמונה המדרגות כללו ארבע מדרגות של כלל במוחיך כחב"ד (ד"פ כלל עולה 320), פרט וכלל בחדסד (375), פרט בגבורה (289), כלל ופרט בתפארת (375) ולבסוף כלל ופרט וכלל ביסוד (461). הכל יחד עולה 1820 (סך כל הופעות שם הוי' בתורה, סוד פעמים הוי', מספר השרשים במעשה בראשית וכו' וכו')!

10. איוב יא, יא.

11. משלי י, יב.

12. שהש"ר ד, א.

13. ע"ח ש"ו.

בית של השגחה פרטית

קיצור מהלך השיעור

לרגל הווארט של החתן והכלה דנן, דרש הרב כיצד שלשת הספרים בהם ברא הקב"ה את עולמו, "סופר וספר וספור", מופיעים בבריאת-בנין כל בית יהודי. פרק א מדבר על שלשת הספרים כשלש אמונות – אמונה במציאות ואחדות ה', אמונה בתורה ואמונה בהשגחה פרטית – ועל האופן בו מופיעות האמונות בבית היהודי, שהדבק המחבר בו הוא ראיית 'הסיפור האלוקי' שמספרת ההשגחה הפרטית. פרק ב הוא פרק 'אישי' יותר, העוסק במבצע "בית מלא ספרים" בהקשר המיוחד של החתן והכלה ובשליחות המיוחדת המתחילה מהכנסת אורחים (ובכך עוד 'השלמה' לשלש ה'הכנסות' שבשיעור הקודם – הכנסת כלה, הכנסת ספר תורה והכנסת אורחים).

א. "סופר וספר וספור" בבנין הבית היהודי

"שלשה ספרים" בנישואין

מזל טוב מזל טוב! ה"לחיים" היה ב"ה' טבת – חג הספרים, היום של "דידן [דהספרים] נצח"א. לכן ראוי לדבר על המאמר בו פותח ספר יצירה – "וברא את עולמו בשלשה ספרים, בסופר וספר וספור" (עליו דברנו גם אתמול, בהכנסת ספר תורה לעילוי נשמת סבא-רבא וסבתא-רבא של החתן).

לענין חתן וכלה, ראוי לכוון "שלשה ספרים" כנגד "שלשה שותפים": שיש בכל שידוך – החתן, הכלה והקב"ה. סופר, ספר וספור הם כנגד חכמה, בינה

* משיעור ו' טבת תשפ"ה – טלפונית. לכבוד ווארט הענדל'מרגליות.

א. ויקרא רבה כד, ג. ראה באורך שיחת י"ב טבת תשמ"ז.

ב. שיעור ה' טבת – נדפס בגליון נפלאות ויחי.

ג. קידושין ל, ב.

ד. רמז: סופר חתן ספר כלה ספור הקדוש ברוך הוא עולה 2200 – י פעמים י (התכללות עשר הספירות-האורות) פעמים כב (הכלים האותיות). אם במקום חתן-כלה כותבים איש-אשה הכל עולה 2304, שלמות של מח (יובל, סוד שער הנון) ברבוע.

ודעתה. החתן והכלה, האיש והאשה, הם כנגד הסופר והספר – האיש הוא אש י, "אש שחורה" של טפת הדיו (י) בה כותב הסופר את הספר, והאשה היא אש ה, "אש לבנה", הספר (ה, הגוויל הלבן המקיף את האות מכל הכיוונים), המקבל את האותיות ב"אש שחורה על גבי אש לבנה". בין האיש והאשה יש "שכינה ביניהם", שהיא כאן הסיפור שמחבר אותם, הדעת המחברת את האיש והאשה ("והאדם ידע את חוה אשתו"). הי של האיש הוא סוד שם הוי, "הוי" בחכמה^ט, ה"ה של האשה היא סוד שם אלהים שבכינה ("אלהים חיים", שם הוי בניקוד אלקים^א), ובדעת יש כח לחבר את השמות הוי ואלקים – "אתה הראת לדעת כי הוי הוא האלהים" ו"ידעת היום והשבת אל לבבך כי הוי הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת". כל הסיפור של חתן וכלה הוא לדעת את ה' – להכיר שה' הוא המשיך ביניהם, ה'עסק' של ה' מאז בריאת העולם^י, וכאשר יזכו – על ידי זינוך גופם ועידון מדותיהם^י – יתקיים בהם "איש ואשה זכו שכינה ביניהם".

- ה. לקוטי הש"ס (האריז"ל) לר"ה טז, ב; פירוש הגר"א לס"י שם; לקו"ת שה"ש מו, ג; אוה"ת עקב עמ' תקפ"ו.
- ו. ירושלמי שקלים פ"ו א"א; וזה ח"ב פד, א; שה"ש רבה ה, טו. ורמז: "אש שחורה על גבי אש לבנה" עולה אמת אמת אמת, כנגד שלשת השותפים באדם (סוד "הוי" אלהים אמת" – ו"חותמו של הקב"ה אמת" – "משה אמת ותורתו אמת"), כדלקמן בפנים.
- ז. סוטה יז, א.
- ח. בראשית ד, א.
- ט. משלי ג, יט.
- י. ירמיה י, י. וראה וזה ח"ב סח, ב. פירוש הרמ"ק לספר יצירה פ"א מ"א; פע"ח תפלות ר"ה פ"ה; פיה"מ ד"ה "ברוך משלם שכר טוב".
- יא. וזה ח"ג י, ב"יא, א.
- יב. דברים ד, לה.
- יג. שם לט. בפסוק הראשון יש רק "הוי" הוא האלהים אין עוד מלבדו, יחוד חכמה וכינה, י"ה, ובפסוק השני יש גם "בשמים ממעל ועל הארץ מתחת", שכנגד החתן והכלה, ו"ה, וד"ל.
- יד. בראשית רבה סח, ד.
- טו. הזינוך העידון נפעל על ידי המשכה מה"עדן" של החכמה אל מדות הלב, בסוד "מה שמו ומה שם בנו" (משלי ל, ד. וראה וזה ח"ב עט, ב), וד"ל (וראה באורך בחוברת עידון המדות).

שלשה עיקרי אמונה

שלש פעמים ספר – "שלשה ספרים" – בגימטריא השגחה פרטית (שייך להשנה, תהא שנת השגחה פרטית^{טז}) שעולה גם עשר פעמים אמונה. כלומר, יש קשר בין ספר לאמונה. לכן מתבקש לעשות משלשת הספרים – סופר-ספר-ספור – שלשה יסודות של אמונה (בדומה לשיטתו של בעל העיקרים, שכלל את כל יג עיקרי האמונה של הרמב"ם בשלשה עיקרים בלבד – אמונה בה', אמונה בתורה ואמונה בשכר ועונש):

הסופר הוא האמונה בעצמותו יתברך – מצות האמנת אלקות ("אנכי הוי' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים"^{יז}) וגם מצות יחוד ה' ("שמע ישראל הוי' אלהינו הוי' אחד"^{יח}). האמונה בה' היא בבחינת דעת עליון^{יט}, ש'ה' הוא הכל והכל הוא ה'^כ, "אין עוד מלבדו" ו"כולא קמיה כלא חשיב"^{כא}, שהיא דעת החתן-האישה.

הספר הוא האמונה בתורה (עם כל מה שהרמב"ם כולל באמונה הזו) – אמונה שהיא עצמה התורה. התורה היא הכלה – "מורשה קהלת יעקב"^{כב}, "אל תקרי 'מורשה' אלא מאורסה"^{כג}.

הסיפור הוא האמונה בהשגחה פרטית (שהשכר-ועונש של בעל העיקרים הוא פרט בתוכה^{כד}). עיקר הביטוי של הכרה בהשגחה פרטית מוחשית וגלויה מופיע בתורה בסיפור של שידוך יצחק ורבקה, בהכרת בתואל ולבן כי "מהו" יצא הדבר"^{כה}. בעוד האמונה בה' לבדו היא יחסית דעת עליון, האמונה

טז. שיעור ר"ה (נדפס בגליון סוכות-שמח"ת-בראשית) תשפ"ה.

יז. שמות כ, ב.

יח. דברים ו, ד.

יט. ביחס לדעת עליון, שהכל הוא ה', כל מציאות היא בגדר טפה שחורה (של דיו) על סדין לבן (קלף לבן), המלאה יראת בשת – כפי שהתבאר בשיעור אמש.

כ. אגרת ר"א מהומיל – נדפסה בספר לב לדעת מאמר "וצדיק יסוד עולם" ביאור א (עמ' קסז ואילך).

כא. ע"פ זהר ח"א יא, ב.

כב. דברים לג, ד.

כג. ברכות נו, א.

כד. ראה באריכות שיעור פרשת וירא (נדפס בגליון חיי שרה) השתא.

כה. בראשית כד, נ; בראשית רבה סח, ג. ראה גם יין משמח ח"א שער ראשון בתורה "מה' אשה לאיש".

בהשגחה פרטית מתייחסת דווקא למציאות של היש. "אל דעות הוי"י, עצמות ה' נושאת גם את דעת עליון וגם את דעת תחתון^{כז}, והיא מתבטאת דווקא בהשגחה הפרטית של היש האמתי על היש הנברא – השגחה בה מתגלה שהיש הנברא משקף את היש האמתי ועד ש"כולא חד", היש הנברא הוא-הוא היש האמתי^{כח}.

"ספר את המגדלים"

הסברנו אתמול שב"סופר" יש שני פירושים – הסופר שכותב את הספר וסופר שקורא את הסיפור שבספר תוך כדי שהוא סופר-מונה את האותיות שלו – ועל שני הפירושים האלה נאמר "איה ספר... איה ספר את המגדלים"^{כט}. איך שני הפירושים האלה שייכים ל"סופר" של חתן וכלה?

החתן כותב את האותיות שבספר בקיום מצוות "פרו ורבו"^ל, התכלית הפשוטה של החתונה – כל יהודי הוא אות בספר התורה (ישראל ר"ת "יש ששים ריבוא אותיות לתורה"^{לא}), וכאשר האיש מפרה את אשתו הוא כותב את האותיות. אבל שלמות הענין היא כאשר האיש 'סופר את אשתו' – מחשיב את אשתו ומייקר אותה (כמו שמשתמשים היום במושג 'לספור מישהו', מתאים לכך שעל פי תורה ספירת דבר מעידה על חשיבותו, "דבר שבמנין אינו בטל"^{לב} – כשסופרים כל אות בתורה מרגישים כמה היא ספונה-חשובה וטמון בה אור אלוקי אין סופי). האיש יכול להרגיש שהוא המשפיע ואשתו היא רק המקבלת, הוא המצווה ב"פרו ורבו" ואשתו רק מסייעת^{לג}, אבל עליו להכיר שהיא-היא הכל, היא "עקרת הבית"^{לד}, ולייקר אותה מאד.

כו. שמואל-א ב, ג.

כז. ע"ח שכ"ה דרוש ב (מ"ק); סידור עם דא"ח ד"ה "זמור לתודה" (מד, א). ובכ"מ.

כח. ביאורי הזהר אדמו"ר האמצעי פרשת בשלח ד"ה "עוד י"ל" (מג, ג); סה"מ תרס"א עמ' קצא ואילך; המשך תער"ב ח"ב עמ' א'קמדרה.

כט. ישעיה לג, יח.

ל. בראשית א, כח; ט, ז.

לא. מגלה עמוקות רנ"ב אופנים אופן קפו.

לב. ביצה ג, ב.

לג. ראה הר"ן על קידושין מא, א (טז, א בדפי הרי"ף).

לד. תהלים קיג, ט.

בין שני ה"איה ספר" שבפסוק כתוב "איה שקל" – סוד שיקול הדעת. הסברנו שכאן הדעת המחברת את הסופר-החכמה-החתן והספור-הבינה-הכלה היא ההכרה בהשגחה הפרטית, "מהוי' יצא הדבר" ו"מה' אשה לאיש"י. ככל שמכירים ש"מהוי' יצא הדבר", במהלך כל חיי הנישואין – ובפרט בלידת כל ילד נוסף, כל נשמה נוספת שנמשכת על ידי השידוך – זוכים יותר ל"איה ספר את המגדלים", לגדל את הילדים לתורה, ליראה ולגדלות דעת (היינו הכרה בהשגחת ה').

"משה זכה לבינה"

החתן והכלה שלנו הם חסידים מסורים של הרבי, משה רבינו שבדור. על משה נאמר "משה זכה לבינה"י, ביטוי שיש בו עצמו את היחוד של סופר-ספר-ספור, חכמה-בינה-דעת – משה הוא סוד הסופר ("ספרא רבא דישראל"י) ששרשו בחכמה"ה, הבינה היא סוד הספר, כנ"ל, ו"משה זכה לבינה" עולה דעת, הכח שמחבר אותם (ראשי התיבות "משה זכה לבינה" הם מזל, סוד יחוד המזלות שהוא הדעת המחברת את אבא ואמא עילאי"ט).

אחד הפירושים של הספור והספר הוא שהסופר הוא משה רבינו (שהתורה שלו היא "מוסר אביך") והספר הוא כל עם ישראל ("תורת אמך"י, במובן

לה. ע"פ בראשית רבה סח, ג. וראה יין משמח ח"א ש"א בתורה "מה' אשה לאיש" שכל שמתקדמים בחיי הנישואין מתגלה מעלת האשה ונכרת יותר יד ה' הטובה בשידוך בו זכה האיש באשה הטובה, "מהוי' אשה משכלת" (משלי יט, יד).

לו. ראה ר"ה כא, ב; זהר ח"ב קטו, א (ובניצוצי זהר שם). משה מצד עצמו הוא חכמה (בטול הנשמה, "חיהי") וכדי לזכות לבינה עליו להזדכך גם בגופו (זכך הגוף, "גרמוהי") – כמבואר באריכות בקבלה וחסידות שמשה, שהיה בעיבור שבעה חדשים, לא נולד מזוכך בגופו כאלהו הנביא, שהיה בעיבור שנים עשר חדשים (ראה מאמרי אדה"א ויקרא ח"א ע' רסה. וש"ג) – כפי שקיים בעליה להר שלש פעמים ארבעים יום בהם "לחם לא אכל וגוי" (שמות לד, כח), עד ש"זכה לבינה", ללוחות השניים של בעלי התשובה (בסוד "ולבבו יבין ושב", ויש בהם "כפלים לתושיה", תורה שבכתב ותורה שבעל פה), ודוק.

לז. תרגום אונקלוס על בראשית לג, כא.

לח. ראה שמות רבה כג, ד; ויקרא רבה א, טו; קהלת רבה ז, יח. ובכ"מ.

לט. ראה ע"ח ש"ג פ"ט.

מ. משלי א, ח.

של 'אומתך'^{מא}, הכוללת את כל נשמות ישראל, "יש ששים ריבוא אותיות לתורה" כנ"ל). ביחוד הזה החיבור הוא באמצעות התורה שמה נותן לישראל – "תורה לשון הוראה"^{מב}, הוראת הלכה למעשה התלויה בשיקול הדעת. לשיקול הדעת הנכון זוכים על ידי התבוננות בנפלאות ההשגחה הפרטית של ה' המאפשרת 'לקרוא נכון' את הסיפור (המקרה במציאות בו עוסקים) ולפסוק בו כרצון ה'. הבעל שם טוב מפרש^{מג}, על הפסוק "ובקשו את הוי' אלהיהם ואת דויד מלכם"^{מד} (שממנו למדו חז"ל^{מה} שיש לבקש את מלכות בית דוד כדי לזכות לגאולה), שדוד המלך מבטא את סוד ההשגחה הפרטית – דוד הכי חי עם ההשגחה הפרטית (ובכך הוא עדיף על שאול), ולכן זוכה שיתקיים בו "והוי' עמו"^{מי} שהלכה כמותו^{מז}.

החתן והכלה שלנו רוצים שבחתונה שלהם יהיה יחוד בין משה רבינו שבדור, הרבי, לבין כל עם ישראל, שכולם יהיו חסידים של הרבי. על שמואל, החתן שלנו, נאמר שהוא שקול כנגד משה ואהרן^{מב} (בסוד "איה שקל"), ורבקה היא בסוד הבינה^{מט}. אכן, בשביל לחבר את כל עם ישראל לרבי למשה צריכים להכיר

מא. ראה סוד ה' ליראיו שכ"ו (טל ומטר בתורה) פ"ד; פנים אל פנים פ"ז הערה כא (ע"פ ברכות פ"ט ובמפרשים שם).

מב. זהר ח"ג נג, ב; ספר השרשים לרד"ק שרש ירה' (מובא פעמים רבות בשיחות הרבי מליובאוויטש).

מג. כש"ט (קה"ת) אות מו"א; דגל מחנה אפרים פרשת ואתחנן בשם הבעש"ט.

מד. הושע ג, ה.

מה. מגילה יז, ב.

מו. שמואל"א טז, יח; יח, יד.

מז. סנהדרין צג, ב; במדבר רבה יג, א.

מח. ברכות לא, ב; רש"י על במדבר טז, ז.

מט. בפרט כתוב ששרה אמנו היא סוד בינה עילאה ורבקה אמנו – בשמה נקראת הכלה – היא סוד התבונה (לקו"ת לאריז"ל תולדות). ורמז: רבקה-תבונה עולה 770, בית משיח (העולה גם שקל-ספר, סוד שמואל, החתן, השקול כנגד הסופר, כמוזכר בפנים). מעיון בפסוקי התנ"ך רואים שבינה היא מתנה מן השמים, בסוד "ויבן הוי' אלהים את הצלע" (בראשית ב, כב), "בינה יתרה נתנה [מה] יתברך, הוי' אלהים" [באשה יותר מבאיש" (גדה מה, ב), ותבונה היא בשיתוף פעולת האדם (על דרך המבואר בענין ישועה וישועה, ישועה מלמעלה וישועה בהשתדלות האדם) – בכח עבודת ההתבוננות (מבנין התפעל). שרה אמנו היא נביאה (מגילה יד, א), ולכן נאמר לאברהם אבינו "שמע בקלה" (בראשית כא, יב), משום שהיא גדולה ממך בנביאות (רש"י על בראשית כא, יב; שמות רבה א, א; תנחומא שמות א), ואילו רבקה

ש"מהוי' יצא הדבר", לחיות עם ההשגחה הפרטית, וכך לדעת טוב 'מה הסיפור', לפעול כרצון ה' ולגלות את השגחת ה' לכל עם ישראל ולכל העולם כולו.

ב. שלחן ערוך של החתן והכלה

בית מלא ספרים

ה' טבת, חג הספרים, הוא היום הכי מתאים למבצע "בית מלא ספרים" של הרבי. עשרת המבצעים מקבילים לעשר הספירות, כשהכתר של הכל הוא מבצע משיח:

מצטיינת בתבונה ומבחינה את מי לקרב ומי לרחק (אך לא בנבואה אלא בהתבוננות מעמיקה, שעל כן היא לא נחשבת מהנביאות וכשרצתה לדרוש את ה' הלכה לשאול נביא אחר). למרות שפרצוף הבינה גבוה יותר, יש מעלה דווקא בתבונה, מעלת העבודה מלמטה (ראה לוח "היום יום" כ' אד"ש), ובה דווקא כח ההולדה של הבינה, יסוד אמא, וד"ל. על התבונה הזו נאמר "אם אין דעת אין בינה, אם אין בינה אין דעת" (אבות פ"ג מ"ז), כאשר על ידי ההתבוננות בנפלאות ההשגחה הפרטית זוכים לדעת, כמבואר בפנים.

ג. ראה באריכות הביאור בשכינה ביניהם פ"ו הערה ז; שיעור ו' טבת תשע"ב. ועוד.

המבצע של היום, "בית מלא ספרים", שייך להוד – הספרים הם ההוד וההדר של הבית, ושייכים במיוחד ל"ביתו" זו אשתו^{נא}, שהרי "איהי בהוד"^{נב}. בקונטרס "ענינה של תורת החסידות" מרחיב הרבי בסוד של "מודה אני לפניך" – בגימטריא אשה – משום שהאדן של כל עבודת היום הוא ה"מודה", עבודת ההוד. ב"היום יום" של ה' טבת כתוב שהמשיח יגלה את מעלת ההודאה והתמימות (שהיא פנימיות ההוד^{נד}), שהן בעצם אמונה תמימה בה'. הספרים בבית, עוד לפני שלומדים בהם – מה ששייך ל"מבצע תורה" – מבטאים את ההודאה של דרי הבית באמת האלוקית הכתובה בספרים האלה, את האמונה הפשוטה שלהם בתורה (יש הוצאת ספרים 'עוז והדר' וצריך גם הוצאת ספרים 'הוד והדר' – כנראה מי שמצפה שילמדו בספרים שלו קורא להוצאה 'עוז והדר', אבל הוצאת 'הוד והדר' היא בעיקר בשביל שיאמינו במה שכתוב בספרים האלה, כן ירבו, ויקיימו בהם "בית מלא ספרים"...).

כשהחתן והכלה שלנו מייסדים בית נאמן בישראל, הם כמוכן ידאגו – בעזרת ההורים – שהוא יהיה "בית מלא ספרים". הרבי אומר^{נא} שבכל בית יהודי-חסידי צריכים להיות הספרים של אבות החסידות – כתר שם טוב, מגיד דבריו ליעקב וספר התניא. אלה ספרים שצריכים להיות בבית מיד כאשר מגיעים אליו, ישר מהחתונה.

שלחן ערוך

לחתן ולכלה שלנו קוראים שמואל ורבקה – כמו הרבי מהר"ש ואשתו הרבנית רבקה. לרבי היה קשר מיוחד לרבי מהר"ש, והוא אמר פעם^{נא} שמי שרוצה להיות קשור אליו שיעסוק בלימוד מה שהוא עוסק בו, והוא עוסק במאמרים של הרבי מהר"ש. ידוע גם שאת התולדות של הרבי מהר"ש כתב הרבי בעצמו.

- נא. יומא פ"א מ"א.
- נב. ע"ח שער הכללים פ"א. ובכ"מ.
- נג. ראה סוד ה' ליראיו ש"א פ"א (וביאורו בשיעורים בסוד ה' ליראיו ח"ג); אל עולם הקבלה פ"ז; הנפש פי"ב.
- נד. ספר המנהגים חב"ד (קה"ת, תשנ"ג) עמ' 85, וש"נ.
- נה. ראה גם 'ר' שלום' – תשורה (טייטלבוים) תשע"ה עמ' 85.

בהקשר של חג הספרים, שמואל-רבקה בגימטריא שלחן ערוך. צריכים לדאוג שה"בית מלא ספרים" יכיל ספרי שלחן ערוך – כמובן, שלחן ערוך של אדמו"ר הזקן, והשלחן ערוך במהדורה הכי רחבה ומהודרת. לכך צריכים להתלוות עוד ספרי שלחן ערוך – ספרי הלבוש (הראשון שכתב בסגנון "הלכה בטעמה"^{נז}, שבעקבותיו הלך אדמו"ר הזקן), ספרי המשנה ברורה (שהרבי אמר^{נו} שיש ללמוד במקביל לשו"ע אדה"ז), ערוך השלחן וכף החיים (שהוא 'כיף חיים'...). אפשר לסדר את כל הספרים האלה גם כנגד הספירות. הענין של שלחן ערוך הוא ידיעת ההלכה, "הלכה כמותו" מתוך הדעת המחברת בין החתן והכלה, כנ"ל.

כמובן, מברכים את החתן גם בשלחן-ערוך כפשוטו (שייך למבצע כשרות המאכלים, בגבורה, סוד "שלחן בצפון"^{נח}, שההוד הוא הענף שלה) – שלחן ערוך בבית מלא אורחים. שלחן הוא לשון שליחות – שליחות מתחילה משלחן ערוך, מוכן ומזומן, לכל ארחי פרחי^{נח}, כמו השלחן של אברהם אבינו, שמאכיל את כולם (וגם אוכל עם כולם, כווארט החסידי הידוע^{נח}, עד שהקב"ה צריך להבטיח לו "אנכי מגן לך"^{נח}, אני אהיה ה'מאגן' שלך, קיבה באידיש, כדי שתוכל לאכול עם כולם...), וכך מקרב אותם להכיר בה' ולברך אותו על המזון.

- נו. ראה בהקדמתו לספרי הלבוש: "ולגמור בעזר הא"ל יתברך אותם בדקדוקיהם ובטעמיהם". וראה מדור 'הסיפור החסידי' בגליון נפלאות משפטים-שקלים תש"פ.
- נז. שיחת ש"פ ויגש תשמ"ח ס"ח.
- נח. יומא לג, ב (וראה בהנ"ל הערה נא).
- נט. ארחי-פרחי ר"ת אף, סוד "אף עשיתיו" (ישעיה מג, ז) – תיקון עולם העשיה, עלמא דשקרא, על ידי קיום רצונו הפנימי והעצמי של הבורא יתברך לעשות לו יתברך "דירה בתחתונים" (תנחומא נשא טז), היינו מקום של הכנסת אורחים בדירתו של ה', מקדש מעט של שליח ושליחה, בו יש מקום לאורחים הכי תחתונים (על דרך "יפוצו... חוצה", עד "חוצה שאין חוצה הימנו").
- ס. ראה דבר חיים (נדבורנה) ח"ב נ"ך ד"ה "בטחו בה' עדי עד". ובכ"מ.
- סא. בראשית טו, א.